

ФОНДАЦИЈА "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"

РЕВИЈА ЗА СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

**БРОЈ 2
2008**

Год. 1 стр. 95-196, Скопје, декември 2008

СОДРЖИНА

Вовед	97
Статии	99
Проф. д-р Димитар Ефтимоски: Животниот стандард и квалитетот на живот на луѓето - теоретски аспекти и основни мерила	99
Ванчо Узунов: Новиот систем на бруто плати во РМ и неговите можни импликации врз животниот стандард	121
Аница В. Драговиќ: Нискиот фертилитет, политиките и квалитетот на живот во Република Македонија	131
Проф. д-р Јован Пејковски: Глобална рецесија, или нов државен интервенционизам - ефекти и мерки во социјалната сфера	145
Анализи и осврти	163
Милан Мановски: Системот на бруто плата низ предлогот на Законот за придонеси за задолжително социјално осигурување	163
доц. д-р Сузана Борнарова: Сузана Борнарова: IV Светски конгрес за стареењето и генерациите.....	171
м-р Софија Арнаудова: Меѓународна работилница - Квалитетот на живот во институциите за ментално здравје	173
м-р Благица Новковска: Меѓународна конференција - Меѓугенерациска солидарност - предизвик со кој се соочуваат модерните општества	175
м-р Сузана Борнарова: Јавна презентација на Извештајот за проценка на потенцијалот за добро управување во областа на социјалната заштита	177
Интервјуа	179
Стасе Нолев, Мерење на животниот стандард во Македонија	179
Мите Кузески, и Тања Малеска, Обележја на домувањето на ранливите групи во Македонија	184
Социјална статистика	189

Вовед

Вториот број на “Ревиијата за социјална политика” е фокусиран на анализа на состојбите и политиките поврзани со животниот стандард во Македонија. Стремежот “Ревиијата” да ги анализира најактуелните, горливи проблематики и состојби, беше основна причина за изборот на оваа тема. Имено, во периодот од јули 2008 година, до затворањето на овој број, во Република Македонија се донесоа и усвоија неколку законски измени и дополнувања, кои во голема мера ќе влијаат врз животниот стандард во Македонија. Во тој контекст, како релеватни ќе ги споменеме измените и дополнувањата на Законот за работни односи, предлог Законот за придонеси за задолжително социјално осигурување, како и мерки за субвенционирање на наталитетот кои произлегуваат од претходно донесената Стратегија за демографски развој на РМ. Истовремено, на глобален план се соочуваме со глобалната економска криза, која, исто така, свои последици ќе остави како врз животниот стандард на населението на глобално, така и на национално/локално ниво.

Во тој контекст, авторите на статиите во овој број (Ефтимоски, Узунов, Драговиќ и Пејковски) од различни аспекти ги анализираат начините на мерење, тенденциите и проблемите поврзани со животниот стандард во Македонија. Рубриката:

Анализи и осврти, исто така, дава свој придонес на оваа тема, па така, преку ставовите на Сојузот на синдикати на Македонија (Мановски) се здобиваме со еден независен став за можните негативни ефекти и низа отворени прашања што произлегуваат од Законот за придонеси за задолжително социјално осигурување. Во истата рубрика, даден е осврт (Борнарова, Арнаудова, Новковска) на неколку позначајни меѓународни и национални настани поврзани со квалитетот на живеење на различни категории население (стари, корисници на услуги за ментално здравје, корисници на социјална парична помош). Како новина, во овој број се јавува рубриката: Интервјуа, во која преку своите искуства во праксата стручни лица говорат за одредени состојби поврзани со животниот стандард во Македонија. Така, претставникот на Државниот завод за статистика (Нолев) ги отсликува главните начини на мерење на животниот стандард, како и одредени сознанија поврзани со потрошувачката во Република Македонија. Претставниците на невладината организација, Хабидаат Македонија преку приказ на своите проектни активности укажуваат на проблемите поврзани со субстандардното живеење во Македонија. “Ревиијата”, на крајот нуди прилог од социјална статистика, повторно поврзана со животниот стандард,

цените, платите и потрошувачката во Македонија.

Се надеваме дека и овој број ќе предизвика интерес кај читателите на “Ревиијата”, дека анализираната тема

ќе придонесе за поголема критичка дебата во јавноста. Истовремено, ги повикуваме сите заинтересирани да учествуваат со свои прилози во “Ревиијата” и со тоа да ги збогатат содржините на истата.

Уредник,
Маја Геровска Митев

Проф. д-р Димитар Ефтимоски

Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, Битола

ЖИВОТНИОТ СТАНДАРД И КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТОТ НА ЛУЃЕТО - ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ И ОСНОВНИ МЕРИЛА

Резиме

Трудов, во основа, има теоретски карактер. Предмет на елаборација се концептите на животниот стандард и квалитетот на животот, како и нивните, т.н. сродни концепти, како што се: благосостојбата, човековиот развој, сиромаштијата и економската нееднаквост. Во трудов се презентирани основните мерила на одделните концепти, проценето е нивото на животниот стандард и квалитетот на животот во Република Македонија и е направен обид за споредба со високоразвиените земји и земјите од Централна и Источна Европа.

Клучни зборови: животен стандард, квалитет на живот, благосостојба, човеков развој, сиромаштија, економска нееднаквост.

1. Животен стандард

Животиот стандард го претставува квантитетот и квалитетот на добра и услуги кои им се достапни на луѓето, како и начинот на кој тие добра и услуги се дистрибуирани меѓу луѓето. Поимот животен стандард се однесува на материјалната компонента на *квалитетот на живот* на луѓето и, во основа, го објаснува најголемиот дел од овој поим.

Во однос на мерењето на животниот стандард, најчеста примена имаат следниве мерила: реалниот доход (БДП) *per capita*, мерилата на доходовна (монетарна) сиромаштија и мерилата на доходовна (економска) нееднаквост. Мерилата од типот: достигнуто образование (на пример: стапка на писменост на возрасните и бруто стапка на упис на сите три степени на образование); очекувано траење на животот и достапност на определени добра и услуги (на пример: број на персонални компјутери на 1000 жители, број на корисници на интернет услуги на 1000 жители, и сл.) исто така се користат при мерење на животниот стандард на луѓето.¹

¹ Со оглед на фактот дека мерењето на животниот стандард најчесто се базира на средни големини (на пример, реален доход *per capita*) не е редок случајот, заради постоење на изразена нерамномерност во дистрибуцијата на доходот, пресметаниот животен стандард, за поголемиот дел од луѓето, да е преценет.

² Методологијата на паритет на куповната сила се базира врз хипотезата за т.н. “закон на една цена”, според која едно исто добро не може да се продава по различна цена во различни земји. Според тоа, конверзацискиот фактор - паритет на куповна сила, искажан во американски долари (PPP US\$), покажува колку парични единици на некоја земја (на пример, денари) се потребни за да се купи исто количество добра и услуги на нејзиниот пазар, колку што може да се купи на американскиот пазар за еден долар. Конверзацискиот фактор, всушност, пред да започне да врши споредба на нивоата на животниот стандард меѓу земјите, ја изедначува куповната сила на нивните валути, преку приспособување на релативните цени на определен број производи.

Реалниот БДП per capita е најчесто користено мерило на животниот стандард на луѓето. Тој го мери просечниот животен стандард на луѓето и апроксимативно ја покажува пазарната вредност на финалните добра и услуги што секој поединец би можел да ги купи во текот на годината, под претпоставка дека постои рамномерна дистрибуција на доходот, односно дека секој поединец добива подеднаков дел од создадениот доход (БДП). Реалниот БДП *per capita* се користи и за споредба на нивоата на просечниот животен стандард меѓу земјите. Основен предуслов за тоа е БДП *per capita* да биде искажан во споредливи големини, како на пример, во американски долари, или со помош на, т.н. конверзационен фактор - паритет на куповна сила², искажан во американски долари (Purchasing Power Parity - PPP US\$).

2. Квалитет на живот и благосостојба

Поимот *квалитет на живот* се однесува на благосостојбата на луѓето. Тој опфаќа повеќе компоненти, меѓу кои едни се мерливи, како на пример, животниот стандард на луѓето, а други

немерливи, како на пример: среќата, слободата во изборот, животната средина, уметноста, слободното време, сигурноста, општествениот живот, итн. Сепак, најголемиот дел од поимот квалитет на живот се однесува на *животниот стандард* на луѓето.

Постојат повеќе мерила за квалитетот на животот на луѓето, меѓу кои позначајни се: индексот на квалитетот на животот, индексот на човековиот развој, индексот на физичкиот квалитет на животот, бруто националната среќа (задоволство), и други. Од нив, најчеста примена имаат индексот на квалитетот на животот и индексот на човековиот развој.

Индексот на квалитетот на животот се базира врз методологија која ги поврзува резултатите од анкетите за субјективното задовол-

ство од животот и објективните фактори на квалитетот на животот (Mc Connell and Brue, 2005). Производ е на „The Economist Intelligence Unit“ и се пресметува за 111 земји во светот (The Economist Intelligence Unit, 2005.:1-4). Анкетата за субјективното задоволство од животот се базира врз едноставни прашања за субјективните ставови на испитаниците во однос на квалитетот на нивното живеење. Притоа, одговорите се класифицираат во четири основни групи: многу задоволни, значително задоволни, не многу задоволни и воопшто незадоволни. Резултатите од анкетата се користат за определување на пондерите на деветте фактори на квалитетот на животот, што се опфатени во индексот:

Табела 1. Фактори на квалитет на живот опфатени во индексот на квалитет на живот

	Фактори на квалитет на живот	Индикатори што ги претставуваат факторите
1	Материјална благосостојба	БДП per capita, PPP US\$
2	Здравје	Очекувано траење на животот при раѓањето
3	Политичка стабилност и безбедност	Политичка стабилност и безбедносен рејтинг
4	Живот во семејство (семејни односи)	Стапка на разводи (на 1000 жители), конвертирано во индекс што се движи од 1 (за најниски стапки на развод), до 5 (за највисоки стапки на развод)
5	Живот во заедница	Дами променлива (dummy variable) која поприма вредност 1, доколку земјата има или висока стапка на посетување на верски објекти (цркви) или, пак, висока стапка на членство во синдикати. Во обратен случај, дами променливата поприма вредност 0.
6	Клима	Географска ширина
7	Сигурност на работното место	Стапка на невработеност, во %
8	Политичка слобода	Просек од индексите на политичките и граѓанските слободи. Распонот се движи од 1 (за целосна слобода), до 7 (за непостоење слобода)
9	Родова еднаквост	Коефициент на просечните заработувачки на мажите и жените

При пресметката на индексот, највисок пондер добиваат факторите: здравје, материјална благосостојба и политичка стабилност и безбедност, додека помал пондер факторите: семејни односи, живот во заедница, итн. Врз основа на пондерираните фактори на квалитет на живот се пресметува индексот на квалитет на живот, кој може да се движи во распон од 1 до 10. Индексот овозможува следење на напредокот во квалитетот на живот во соодветната земја за определен временски период (најчесто од 1 година), како и рангирање на земјите во однос на

достигнатото ниво на квалитет на живеење. Како и најголемиот број индекси од овој вид, така и индексот на квалитет на живот, претпоставува непостоење на автоматска врска меѓу растот на квалитетот на живот и растот на нивото на реалниот БДП per capita.

Благосостојбата е поим кој се однесува на квалитетот на живот на луѓето. Проблемот на благосостојба е поврзан со цел еден правец во економската наука, познат како „економија на благосостојба“. Во центарот на вниманието на оваа научна

дисциплина е благосостојбата на поединецот. Збирот на благосостојбата на сите поединци во општеството ја дава т.н. “општествена благосостојба”. Економијата на благосостојба, всушност, се сведува на два концепта: 1) концептот на економска ефикасност и 2) концептот на дистрибуција на доход (Begg, et al., 2000.:257-277). Концептот на економска ефикасност се одликува со позитивистички пристап и се однесува на „големината на питата“, додека концептот на дистрибуција на доход се одликува со нормативистички пристап и се однесува на „распределбата на питата“. Со цел, што е можно повеќе да се разграничат концептите на економска ефикасност и дистрибуција на доход, економистите ја користат т.н. *парето* ефикасност, според која дистрибуцијата е парето ефикасна доколку ниту една редистрибуција на добрата не води до подобрување на состојбата на едни лица, без, притоа, да се влоши состојбата на други лица. За дадени ресурси, технологија и вкусови на потрошувачи, во економијата постојат голем број дистрибуции со парето ефикасност, кои се разликуваат по распределбата на благосостојбата меѓу поединците.

Постојат повеќе мерила на благосостојбата на луѓето, како што се: индексот на квалитет на живот, индексот на човеков развој, главниот збиран индекс, индексот на длабочина на сиромаштија, индексот

на човекова сиромаштија, индексот на физички квалитет на живот, бруто националната среќа (задоволство) и други. Меѓу нив најчеста примена има индексот на човеков развој, како и доходовните (монетарните) мерила на сиромаштија, како што се главниот збиран индекс и индексот на длабочина на сиромаштија.

3. Човеков развој

Човековиот развој е уште еден поим кој е тесно поврзан со животниот стандард и квалитетот на живот на луѓето. Станува збор за релативно нов теоретски концепт од областа на развојната економија, кој за првпат е промовиран од страна на Програмата за развој на Обединетите Нации (United Nations Development Programme - UNDP) во Извештајот за човеков развој (Human Development Report) од 1990-та година³. Човековиот развој е дефиниран како процес на зголемување на човековиот избор, во поглед на способностите (можностите) човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристапен животен стандард (Sen, 2000). Концептот, во основа, е концентриран на три меѓусебно поврзани процеси: 1) процесот на пораст на човековите способности (можности); 2) процесот на дистрибуција на економскиот раст; и 3) процесот на партиципација на човекот во промовирањето на економскиот раст. Според концептот,

³ Идеен творец на концептот е пакистанскиот економист Махбул Хаг (Mahbub ul Haq) кој земено со американскиот економист од индиско потекло нобеловецот Амартја Сен (Amartya Sen) се сметаат за основоположници на концептот.

порастот на благосостојбата на луѓето е во директна врска со слободата во нивниот избор. Порастот на способностите на луѓето водат до поголема слобода во изборот, така што луѓето можат да споредуваат (истражуваат) поголем број опции што водат до поголема благосостојба. Оттука, нивото на квалитет на живот на луѓето не треба да се цени според просечното ниво на доход, туку според нивната способност да водат здрав живот, да се образуваат и активно да учествуваат во општествените текови. Целта на концептот е преку поставување на човекот во центарот на напорите за развој, да се прошират неговите способности, што во крајна линија би резултирало со пораст на неговиот квалитет на живот. Концептот на човеков развој сугерира дека не постои автоматска врска меѓу растот на реалниот БДП и растот на нивото на човековиот развој (мерено преку индексот на човеков развој).

Растот на реалниот БДП не мора да значи пораст на квалитетот на живот на луѓето, односно автоматско решавање на дефектите поврзани со квалитетот на живеење, како што се: невработеноста, економската нееднаквост, социјалната несигурност, сиромаштијата и други. Според тоа, економскиот раст е неопходен, но не и доволен услов за човеков развој. Квалитетот на економскиот раст е исто толку битен колку и неговиот квантитет. Притоа, под квалитетен економски раст се подразбира растот кој генерира: поголема вработеност; обезбедува сигурност на

населението; придонесува за одржлив човеков развој; обезбедува порамномерна дистрибуција на користите; го поддржува развојот на демократското општество и обезбедува поголема партиципација на луѓето во општествено - економските текови. Основно мерило на концептот на човеков развој е индексот на човеков развој.

Индексот на човеков развој е индикатор на просечните достигнувања на полето на основните човекови способности. Тој е стандардно споредбено мерило на квалитетот на живот на луѓето меѓу земјите. Се базира на три компоненти: должина на живот, достигнато образование и животен стандард. Неговата пресметка подразбира три последователни етапи (Sen and Anand, 1994). Во првата етапа се открива во која од трите претходно споменати компоненти изразени преку индикаторите: очекувано траење на животот при раѓањето (X_1), достигнато образование (X_2) и реален БДП per capita - PPP US\$ (X_3), соодветната земја покажува скуднос. Притоа, индикаторот, достигнато образование (E) се добива преку изразот, $E = a_1P + a_2G$ каде параметрите a_1 и a_2 изнесуваат $2/3$ и $1/3$ и се однесуваат на писменоста на возрасните (P) и на бруто стапката на упис на сите три степени на образование (G), респективно. За пресметка на индексите на првите два индикатора (X_1 и X_2) се користи следниов израз

$$I_{ij} = \frac{(X_{ij} - \min_j X_{ij})}{(\max_j X_{ij} - \min_j X_{ij})}$$

каде индексот I_{ij} претставува показател на скудноста за j -тата земја во однос на i -тиот индикатор, при што минималните и максималните вредности на индикаторите се стандардизирани и фиксни за сите земји. Пресметката на индексот на третиот индикатор $W(y)$, т.е. БДП per capita (PPP\$), се врши преку изразот ,

$$W(y) = \frac{\log y - \log y_{\min}}{\log y_{\max} - \log y_{\min}},$$

при што минималните и максималните вредности, исто така, се стандардизирани и фиксни. Скудноста за определена компонента ја става земјата во ранг од 0 до 1. Во втората етапа се определува збирниот индекс на скудноста (I_j):

$$I_j = \sum_{i=1}^3 I_{ij},$$

додека во третата етапа да се пресмета индексот на човеков развој:⁴

$$(HDI) = \frac{1}{3} I_j.$$

Табела 2. Стандардизирани минимални и максимални вредности на индикаторите на HDI

Компоненти	Минимум	Максимум
Очекувано траење на животот при раѓањето (во години)	25	85
Писменост на возрасните %	0	100
Бруто стапка на упис на сите три степени на образование (%)	0	100
Доход (реален БДП per capita - PPP\$)	100	40.000

4. Сиромаштија

Сиромаштијата и нееднаквоста се социо-економски проблеми кои имаат силно влијание врз животниот стандард и квалитетот на животот на луѓето. Според статистичката служба на Европската Унија “Еуро-стат”, како сиромашни се сметаат лица, домаќинства и групи лица, чии ресурси (материјални, културни и социјални) се на такво ниво кое

ги исклучува од минимално прифатливиот начин на живеење во земјата во која живеат. Во однос на мерењето на сиромаштијата, разликуваме апсолутна и релативна сиромаштија (Ravallion, 2000). Апсолутната сиромаштија се однесува на поставен стандард кој е конзистентен низ времето и просторот. Така, процентот на населението што консумира

⁴ Според постојната методологија на Програмата за развој на Обединетите нации (United Nations Development Programme - UNDP), во зависност од висината на индексот на човеков развој, земјите се класифицираат во три основни групи: земји со високо ниво на човеков развој - индекс над 0.800; земји со средно ниво на човеков развој - индекс од 0.500 до 0.799; и земји со ниско ниво на човеков развој - индекс под 0.499.

храна помалку од потребното (од 2.000 до 2.500 калории, дневно) е пример за апсолутно мерење на сиромаштијата. Споредбата, пак, на вкупното богатство на најсиромашната една третина од населението, со вкупното богатство на најбогатиот 1% од населението, е пример за реалтивно мерење на сиромаштијата. Третманот на овој проблем во социо-економската теорија, во основа е поврзан со четири концепциски приоди: 1) Концепт на доходовна (монетарна) сиромаштија; 2) Концепт на основни потреби; 3) Концепт на способности и 4) Концепт на човеков развој.

Според *концептот на доходовна (монетарна) сиромаштија*, поединецот се смета за сиромашен ако, и само ако, неговиот доход е под определен праг (линија) на сиромаштија. Притоа, прагот (линијата) на сиромаштија обично се утврдува на ниво на доход, со кој поединецот/домаќинството може да обезбеди определено количество храна. *Концептот на основни потреби* ја дефинира сиромаштијата како недостаток на материјални потребности (добра и услуги) неопходни за минимално прифатливо ниво на задоволување на човековите потреби, вклучувајќи ја тука и храната. Овој концепт е нешто поширок од концептот на доходовна сиромаштија и во својот опфат ги вклучува и потребите за основна здравствена заштита и образование на луѓето, како и потребите за основни услуги кои на луѓето треба да им бидат обезбедени од страна

на државата. Концептот посебно внимание им придава на потребите за вработување и партиципација на луѓето во општествените текови.

Според *концептот на способности*, сиромаштијата претставува недостаток (отсуство) на некои основни способности за функционирање на луѓето. Притоа, обично се мисли на немањето можност луѓето да постигнат некои минимално прифатливи нивоа, неопходни за функционирање. Во тој контекст, под минимално прифатливи неопходни нивоа за функционирање се подразбираат две компоненти: 1) физичка компонента, во која спаѓаат исхранетоста, облеката, живеалиштето и сл., и 2) општествена компонента, која подразбира активно учество на човекот во животот на заедницата. Карактеристика на концептот е тоа што ја изедначува апсолутната со релативната сиромаштија, сметајќи дека релативното намалување на доходот води кон апсолутно намалување на способностите на луѓето.

Концептот на човеков развој, во однос на дефинирањето на сиромаштијата, оди подалеку од трите претходно споменати концепти (иако своите корени ги влече од концептот на способности) и сиромаштијата ја поврзува со немањето можност (шанса) за избор, односно неможноста луѓето да се образуваат, здравствено да се заштитат и да обезбедат пристојно ниво на животен стандард. Во практиката, најчеста примена од гореспоменатите четири концепти на сиромаштија, има концептот на доходовна (монетарна) сиромаштија.

При утврдувањето на степенот на сиромаштија, значајно е правилно да се утврди *прагот (линијата) на сиромаштија*, кој претставува минимално прифатливо ниво на доход, или потрошувачка на поединецот, односно домаќинството (Coudouel and Hentschel, 2000). Станува збор за праг (линија) кој мора да биде достигнат, со цел определено лице, или домаќинство, да не се смета за сиромашно. Тоа, практично, значи дека е потребно однапред да се дефинира нивото на животен стандард кое на луѓето во определена земја им “гарантира” минимално прифатлив начин на живеење. Прагот (линијата) на сиромаштија, главно, се искажува во *per capita* форма, а потоа се споредува со *per capita* доходот или *per capita* потрошувачката. За определување на прагот (линијата) на сиромаштија, најпрвин е потребно да се направи приспособување на возраста и/или полот на членовите на домаќинствата кои се опфатени во анализата, како и да се одлучи дали во анализата домаќинствата со различна големина ќе се третираат заедно, или одделно. Потребата од приспособување во однос на полот и возраста, во основа произлегува од

разликите во калории што при исхраната ги внесуваат помладите и постарите членови на домаќинството, односно мажите и жените (Essama-Nash, 2005). Приспособувањето, пак, во однос на големината на домаќинствата е потребно да се направи заради предностите што поголемите домаќинства ги имаат во однос на помалите, како во однос на количеството купени добра, така и во однос на нивното економизирање. Приспособувањата вообичаено се вршат со т.н. еквивалентни скали, кои функционираат како еден вид дефлатори кои ги “изедначуваат” домаќинствата во однос на нивната големина, полова и старосна структура. Примената на еквивалентните скали е врзана со пресметка на доходот, или потрошувачка по т.н. еквивалентно возрасно лице. Најчесто применувани еквивалентни скали, врз чија основа се пресметува прагот (линијата) на сиромаштија се: OECD еквивалентната скала, OECD модифицираната еквивалентна скала и LIS (Luxembourg Income Study) еквивалентната скала (Државен завод за статистика, 1997.:1-15). Вредноста на коефициентите по различните еквивалентни скали е дадена во табелата 3.

Табела 3. Еквивалентни скали

	OECD еквивалентна скала	OECD - модифицирана еквивалентна скала	LIS - еквивалентна скала
Прв возрасен	1.0	1.0	1.0
Втор возрасен	0.7	0.5	0.7
Деца	0.5	0.3	0.3

Нивото на сиромаштија најчесто се пресметува врз основа на утврден апсолутен и/или релативен праг (линија) на сиромаштија. *Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија* се базира врз стандарди за потрошувачка на домаќинствата, односно врз стандарди за опстанок на домаќинствата со минимални трошоци. Овој праг (линија) на сиромаштија се поистоветува со т.н. “раб на опстанок на домаќинствата”. Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија е фиксиран во времето и просторот (за разлика од релативниот праг кој може да варира). *Релативниот праг (линија) на сиромаштија* се поставува произволно, најчесто врз основа на просечна (медијална) потрошувачка, или доход, што упатува на утврдување на релативен стандард за опстанок на домаќинството. Така на пример, релативниот праг (линија) на сиромаштија може да се постави на ниво од 50, 60 или 70% од просечната (медијалната) еквивалентна потрошувачка/доход на просечно домаќинство во земјата. Пресметката на степенот на сиромаштија може да се врши и преку утврдување т.н. *субјективен праг (линија) на сиромаштија*, кој претставува субјективен став на луѓето за нивото на минимално прифатливиот животен стандард во соодветната земја.

Мерењето на сиромаштијата најчесто се врши преку т.н. *доходовни (монетарни) мерила на сиромаштија*. Најчесто користени доходовни (монетарни) мерила на сиромаштија се: главниот збирен

индекс, индексот на длабочина на сиромаштија и индексот на острина на сиромаштија (Thorbecke, 2004).

Главниот збирен индекс (Head count index), или како што уште се нарекува “стапката на сиромаштија” (poverty rate), го покажува процентот од вкупното население чиј доход, или потрошувачка per capita е под прагот (линијата) на сиромаштија. Всушност, станува збор за процент од населението кој не може да ги обезбеди добрата и услугите што влегуваат во потрошувачката кошничка на еден типичен урбан потрошувач (домаќинство). Математички може да се изрази како:

$$H = \frac{q}{n},$$

каде: H е главен збирен индекс, q е број на поединци/домаќинства кои се сметаат за сиромашни и n е вкупно население/домаќинства.

Индексот на длабочина на сиромаштија (poverty gap index) дава одговор на прашањето: Колку под прагот (линијата) на сиромаштија се наоѓа потрошувачката/доходот на сиромашните поединци/домаќинства? Овој индекс го мери вкупниот дефицит на сите сиромашни лица, односно нивниот недостаток во однос на прагот (линијата) на сиромаштија. Тој покажува колку ресурси се потребни сиромашните поединци/домаќинства да се изедначат со прагот (линијата) на сиромаштија.

Математички може да се изрази на следниот начин: за

$$PG = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]$$

за

$$y_1, \dots, y_q < z < y_{q+1}, \dots, y_n$$

каде: PG е индекс на длабочина на сиромаштија, z е линија на сиромаштија, n е вкупно население, y_i е доход на поединецот/домаќинството i , q е број на луѓе кои се сметаат за сиромашни. Од горната равенка е јасно дека индексот на длабочина на сиромаштија претставува просечен дефицит на доход на целата популација (не само на сиромашните лица), односно агрегиран дефицит на доход на сиромашните лица, во однос на прагот (линијата) на сиромаштија, поделен со вкупното население. Врз основа на просечниот доход на сиромашните лица y_q , при што:

$$y_q = \frac{1}{q} \sum_{i=1}^q y_i,$$

како пропорција од прагот (линијата) на сиромаштија z , може да се добие средната длабочина на сиромаштија, односно т.н. коефициент на недостаток на доход I (Income gap ratio):

$$I = \frac{z - y_q}{z}.$$

Оттука, индексот на длабочина на сиромаштија може да се напише и во следнава форма: $PG = I \times H$.

Индексот на острина на сиромаштија (Poverty severity index) е мерило што е блиско и поврзано со индексот на длабочина на

сиромаштија. Тоа при агрегацијата им придава поголема тежина (пондер) на оние лица кои се подалеку од прагот (линијата) на сиромаштија (најсиромашните), отколку на лицата кои се поблиску до прагот (линијата) на сиромаштија (помалку сиромашните). Мерило е деривирано од т.н. Foster - Greer - Thorbecke индексот (Foster, Greer and Thorbecke, 1984.:761-766), познат уште како мерило од P_a класа:

$$P_a = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]^a$$

за $a \geq 0$. Како што може да се забележи од претходната равенка, Foster - Greer - Thorbecke, индексот ги вклучува сите три претходно сопоменати доходовни мерила на сиромаштија, при што: H кореспондира со $a=0$, додека PG кореспондира со $a=1$. Математички индексот на острина на сиромаштија може да се напише на следниов начин:

$$P2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]^2,$$

каде: $P2$ е индекс на острина на сиромаштија, z е праг (линија) на сиромаштијата, n е вкупно население, y_i е доход на поединецот/домаќинството i , q е број на луѓе кои се сметаат за сиромашни.

5. Економска нееднаквост

Економската нееднаквост, во основа, се однесува на диспаратите во дистрибуцијата на доходот меѓу поединците и групите во општеството. Таа обично претставува

дел од пошироката анализа на сиромаштијата и благосостојбата. Таа е поширок концепт од сиромаштијата, што, практично, значи дека се однесува на цела, а не на ограничена дистрибуција на поединци, или групи, кои се наоѓаат под определено ниво на доход, или потрошувачка (праг на сиромаштија). Доходите на врвот и во средината на дистрибуцијата, при дефинирањето и мерењето на нееднаквоста, можат да бидат исто онолку битни, колку што се битни оние на дното од дистрибуцијата. Концептот на нееднаквост е многу потесен од оној на благосостојбата (Sen and Foster, 1997). Иако и двата концепта ја опфаќаат целата дистрибуција на популацијата, се разликуваат по тоа што нееднаквоста е независна во однос на просекот на дистрибуцијата и е ориентирана кон нејзината дисперзија.

Мерилата на нееднаквост се делат во две основни групи: позитивни и нормативни. Позитивните мерила настојуваат да ја квантифицираат нееднаквоста во објективна смисла, при што најчесто користат некое статистичко мерило на релативната варијација на доходот. Нормативните мерила, пак, ја мерат нееднаквоста согласно некои нормативни сфаќања на општествената благосостојба, така што, за даден вкупен доход, повисок степен на нееднаквост одговара на пониско ниво на општествена благосостојба. Најчесто користени позитивни мерила на нееднаквост се: распонот, просечното релативно отстапување, варијансата, коефициентот на варијација, Џини

коефициентот, Теиловиот ентрописки коефициент, и други, додека најчесто користени нормативни мерила се: Далтоновото и Аткинсоновото мерило на нееднаквост. Општо прифатено мерило на нееднаквоста е *Џини коефициентот*. Тој се пресметува врз основа на Лоренцовата крива, која е визуелно мерило на нееднаквоста. Лоренцовата крива го покажува процентот од доходот присвоен од страна на најсиромашните X% од населението. Таа би се трансформирала во дијагонала доколку секое лице би примило просечен доход (случај на совршена еднаквост). Во спротивно, доколку едно лице би го примило целиот доход (случај на совршена нееднаквост), Лоренцовата крива би формирала агол од 90 степени. Колку е поголема површината меѓу линијата на совршена еднаквост (дијагоналата) и Лоренцовата крива, толку е поголема нееднаквоста во доходите. Џини коефициентот претставува однос меѓу површината што ја затвораат дијагоналата и Лоренцовата крива и вкупната површина под дијагоналата. Математички Џини коефициентот G може да се искаже како:

$$G = (1 / 2n^2 \bar{y}) \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|,$$

каде: n е вкупно население; $\bar{y}$ е просечен доход; y_i е доход на лицето i ; y_j е доход на лицето j . Џини коефициентот ги зема предвид разликите на сите парови доходи, со што го избегнува споредувањето со просекот. Тој го избегнува и квадрирањето и не ја губи сензитивноста при преносот на доходите од побогатите кон

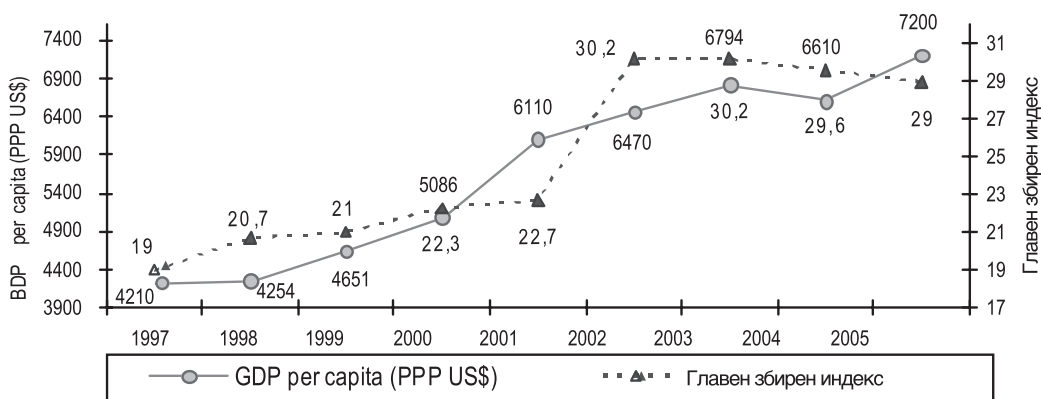
посиромашните лица. Негов основен недостаток е тоа што претставува статичко мерило, што значи дека не дава информации за менувањето на положбата на лицето внатре во дистрибуцијата на доходот.

6. Животниот стандард и квалитетот на живот во Македонија

Во Македонија се користат неколку мерила на животниот стандард на луѓето, меѓу кои најзначајни се: БДП per capita (PPP US\$) и главниот збирен индекс. *БДП per capita (PPP US\$)* иако бележи тенденција на постојан пораст (од

4.210 US\$ во 1997 година, на 7.200 US\$ во 2005 година), сепак, индицира релативно ниско ниво на животен стандард на македонските граѓани (види, графикон 1) што е под просекот на животниот стандард на граѓаните од Централна и Источна Европа (9.527 US\$) и далеку под просекот на животниот стандард на граѓаните од високо развиените земји (33.082 US\$) (види табела 4). Оваа констатација дополнително ја потврдува и главниот збирен индекс, кој, исто така, бележи тенденција на континуиран пораст (од 19% во 1997 година, на околу 29% во 2005 година).

Графикон 1. БДП per capita (PPP US\$) и Главен збирен индекс за Македонија

Извор: Human Development Reports (1990-2008), UNDP, Државен завод за статистика и сопствени пресметки

Табела 4. Животниот стандард по селектирани индикатори, 2005

Индикатор	Македонија	Централна и Источна Европа (просек)	Високо развиени земји (просек)
БДП per capita (PPP US\$)	7.200	9.527	33.082
Главен збирен индекс (%)	29*	-	-
Стапка на писменост на возрасните (%)	96,1	99,0	-
Бруто стапка на упис на сите три степени на образование (%)	70,1	83,5	92,3
Очекувано траење на живот при раѓање (години)	73,8	68,6	79,4
Број на корисници на интернет услуги на 1000 жители	79	185	525

Извор: UNDP (HDR: 2008), Државен завод за статистика и *сопствени пресметки

Од вкупно 111 земји во светот, за кои се пресметува *индексот на квалитет на живот*, Македонија е рангирана на 89-то место. Со индекс

5.337, Македонија спаѓа во редот на земји со релативно ниско ниво на квалитет на живеење (види табела 5).

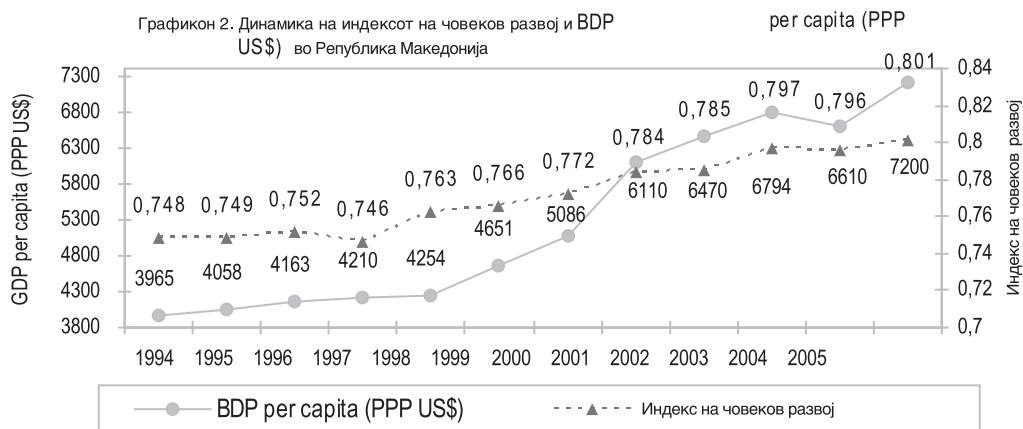
Табела 5. Индекс на квалитет на живот и БДП per capita (PPP US\$) по селектирани земји, 2005

Земја	Индекс на квалитет на живот	Ранг на индексот	БДП per capita (PPP US\$)
Ирска	8.333	1	36,790
Швајцарија	8.068	2	33,580
Италија	7.810	8	27,960
САД	7.615	13	41,529
Јапонија	7.392	17	30,750
Грција	7.163	22	22,340
Франција	7,084	25	30,640
Германија	7.048	26	28,250
Словенија	6.986	27	21,892
Велика Британија	6.917	29	31,150
Мексико	6.766	32	10,000
Аргентина	6.496	40	13,350
Катар	6.462	41	33,840
Хрватска	6.301	49	11,870
Кувајт	6.171	55	14,550
Бугарија	6.162	57	8,664
Обединети Арапски Емирати	5.899	69	18,330
Индија	5.750	73	3,290
Египет	5.605	80	3,930
Иран	5.343	88	7,630
Македонија	5.337	89	7,200
Јужна Африка	5.245	92	10,810
Русија	4.796	105	9,810
Зимбабве	3.892	111	1,500

Извор: The Economist Intelligence Unit, The World in 2005 и UNDP (HDR: 2008)

Според последниот извештај на Програмата за развој на Обединетите Нации за 2008 година, *индексот на човеков развој* за Република Македонија изнесува 0.801 и ја рангира земјата на 69-то место, од вкупно 177 земји во светот. Имајќи

ја предвид постојната методологија на Обединетите Нации, оваа висина на индексот на човеков развој значи средно ниво на развиеност на земјата во однос на квалитетот на живот на луѓето.

Извор: Human Development Reports (1990-2008), UNDP.

Индексот на човеков развој на Република Македонија ја следи динамиката на раст на БДП per capita (PPP US\$) што индицира директна зависност на нивото на квалитет на живот на македонското население од растот на реалниот доход (реалниот БДП per capita) (види, графикон 2). Тоа, практично, значи дека на примерот на Република Македонија не се потврдува прет-

ходно изнесената хипотеза за непостоење на автоматска врска меѓу растот на реалниот БДП и растот на нивото на човеков развој. Незначителните диспаритети меѓу овие две компоненти, во основа, се резултат на умерената нееднаквост во дистрибуцијата на доходот, односно на успешноста и начинот на кој остварениот доход се конвертира во човеков развој.

Табела 6. Потребни индикатори за пресметка на индексот на човеков развој - 2005 година

Очекувано траење на животот при раѓање (во години)	Стапка на писменост на возрастните (%)	Бруто стапка на упис на сите три степени на образование	БДП per capita (PPP US\$)
73.8	96.1	70.1	7.200

Извор: Human Development Report (2008), UNDP

Табела 7. Индекс на човеков развој на Република Македонија - 2005 година

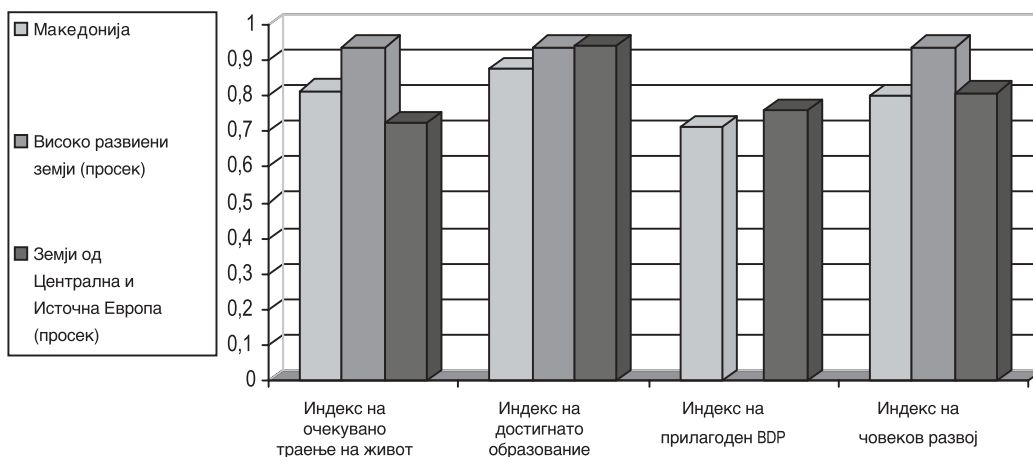
Индекс на очекувано траење на животот	Индекс на достигнато образование	Индекс на приспособен БДП per capita (PPP US\$)	Индекс на човеков развој
0.814	0.875	0.714	0.801

Извор: Human Development Report (2008), UNDP

Индексот на човеков развој на Македонија значително отстапува од просечниот индекс на човеков развој на високо развиените земји - 0.936. Отстапување е особено изразено во индексите - достигнато образование и приспособен БДП per capita (PPP US\$) - кои во високо развиените земји изнесуваат 0.937 и 0.968, респективно. Големата разлика во индексот на приспособениот БДП per capita (PPP US\$), која изнесува цели 0.254 индексни поени, се должи на

речиси трипати помалиот БДП per capita на Македонија (7.200 US\$) во споредба со просечниот БДП per capita на високо развиените земји (33.082 US\$). Во споредба, пак, со земјите од Централна и Источна Европа, Македонија, во основа покажува задоволителни резултати. Единствениот диспарат се јавува во однос на индексот на достигнато образование, чиј просек во земјите од Централна и Источна Европа изнесува 0.938 (види графикон 3).

Графикон 3. Индекс на човеков развој за Македонија, високо развиените земји и земјите од Централна и Источна Европа, 2005

Извор: Human Development Report (2008), UNDP.

Прашањето за нивото на *сиромаштија* во Република Македонија се актуелизираше веднаш по осамостојувањето на државата. Транзициските процеси резултираа со намалување на квалитетот на живот на луѓето и придонесоа за значителен пораст на стапката на сиромаштија.⁵

Пресметувањето на *апсолутниот праг (линија) на сиромаштија* во Македонија, обично се врши врз основа на податоци за потрошувачка на домаќинствата и калоричната вредност на прехранбените производи. За таа цел, се користат податоци од Анкетата за потрошувачка на домаќинствата и Министерството за здравство. Со употреба на една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD еквивалентната скала) потрошувачката на домаќинствата се конвертира во потрошувачка на

т.н. еквивалентно возрасно лице.⁶ *Релативниот праг (линија) на сиромаштија*, исто така, се пресметува врз основа на потрошувачката на домаќинствата, при што во предвид се зема како прехранбената и непрехранбената потрошувачка, така и вредноста на потрошувачката на домаќинствата од сопствено производство. Притоа, релативниот праг (линија) на сиромаштија се поставува на неколку нивоа (обично на 50, 60 и 70%) од медијалната еквивалентна потрошувачка на домаќинствата, користејќи една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD еквивалентната скала).

Од претходно изнесеното може да се констатира дека, во Македонија, мерењето на степенот на сиромаштија, во основа се базира врз Анкетата за потрошувачка на домаќинствата. Како показател на животниот стандард на

⁵ Кон крајот на 2000-тата година, Македонија склучи аранжман со ММФ кој претставуваше комбинација од два вида заеми: EFF (Extended Fund Facility) и PRGF (Poverty Reduction and Growth Facility) - кои во вкупниот аранжман учествуваа со 70% и 30%, респективно. Како корисник на кредит од ММФ под PRGF услови и кредитна линија од Светската банка под IDA услови, Македонија беше обврзана да изготви Национална стратегија за намалување на сиромаштијата. Но, заради воената криза од 2001 година, Владата не успеа да ги исполни зацртаните таргети поставени во аранжманот, така што во ноември 2001 година, аранжманот беше прекинат, а Македонија веќе не беше обврзана да ја презентира Стратегијата пред бордовите на ММФ и Светската банка. И покрај тоа, во 2002 година, без разлика на статусот, пред домашната јавност беше презентиран документ под наслов: "Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија".

⁶ Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија се пресметува во две фази. Во првата фаза, врз основа на методот на енергетска вредност на храната, кој се базира врз врската меѓу внесените калории и вкупната потрошувачка на домаќинството за храна, преку линеарна регресија се добива апсолутниот праг (линија) на сиромаштија за храна, на кој му се додава вредноста на непрехранбената потрошувачка - пресметана како медијална потрошувачка за непрехранбени производи. Во втората фаза се селектираат домаќинствата кои се близу до прагот (линијата) на сиромаштија. Под, претпоставува дека овие домаќинства трошат минимален дел од својот доход за непрехранбени производи, предвид се зема средната вредност на непрехранбената потрошувачка на селектираните домаќинства. Со нејзино додавање кон прагот (линијата) на сиромаштија за храна, се добива комплетниот, апсолутниот праг (линија) на сиромаштија.

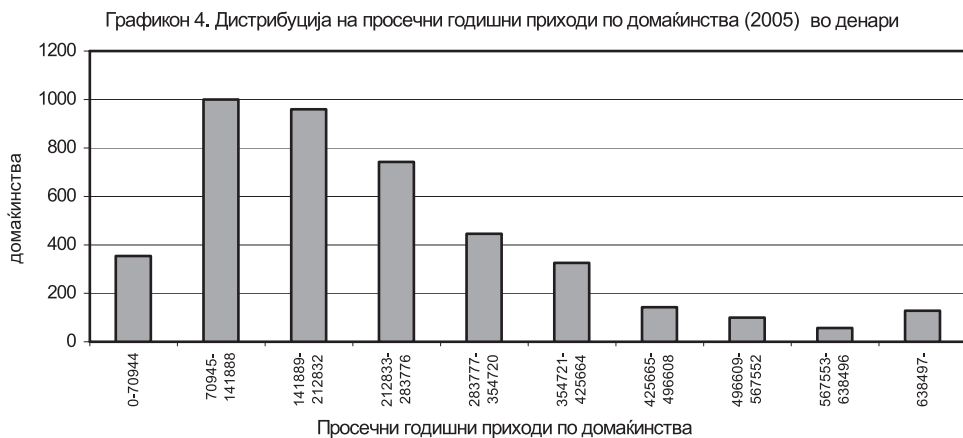
населението најчесто се користат податоци за потрошувачка на домаќинствата, наспроти можноста да се користат податоци за нивните доходи. Со употреба на една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD - еквивалентната скала) потрошувачката во домаќинствата се конвертира во потрошувачка на т.н. еквивалентно возрасно лице. Пресметувањето на релативниот и, во поново време субјективниот праг (линија) на сиромаштија, како и инцидентното пресметување на апсолутниот праг (линија) на сиромаштија, се изведува согласно меѓународно прифатените

стандарди и процедури. Според официјалните статистички податоци од Државниот завод за статистика, стапката на сиромаштија (мерена според *главниот збирен индекс*) изнесува околу 29% и во однос на преттранзицискиот период, речиси, е двојно зголемена. Податоците за висината на главниот збирен индекс и индексот на длабочина на сиромаштија, при утврден релативен праг (линија) на сиромаштија на ниво од 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка на домаќинствата, за периодот (1997 - 2005) се презентирани во табелата 8.

Табела 8. Сиромаштијата во Република Македонија, релативен метод

	2000	2003	2005*
Главен збирен индекс	22.3	30.2	29,0
Индекс на длабочина на	4.6	5.1	5.7
	6.0	5.4	9.3
	9.3	9.4	9.4
			9,3

Извор: Државен завод за статистика и *сопствени пресметки

Македонија спаѓа во редот на земји со умерено ниво на *нееднаквост* во дистрибуцијата на доходот. *Џини коефициентот* кој во преттранзицискиот период се движеше 22 единици, денес изнесува 35 и е релативно стабилен⁷. Ваквиот пораст, главно, е резултат на јакнењето на приватниот сектор, каде нееднаквоста во дистрибуцијата на доходот е изразена во поголема мера.

Како што може да се забележи од графиконот 4, дистрибуцијата на просечните годишни доходи на домаќинствата покажуваат групирање околу модалната средна големина (на левата страна од хистограмот) што, практично, значи дека најголемиот број домаќинства во Македонија остваруваат годишен доход меѓу 70.945 и 212.832 денари. Учеството, пак, на домаќинствата кои остваруваат највисок просечен годишен доход (над 945.285 денари) е релативно мал и изнесува 3% од вкупниот број домаќинства.

⁷ Интересно е да се истакне дека според нобеловецот Сајмон Кузнец (Simon Kuznets) нивото на економската нееднаквост е резултат на фазата на економскиот развој (Кузнецова крива) што практично значи дека земјите со ниско ниво на економски развој се карактеризираат со релативно еднаква дистрибуција на доход. Таков е примерот и со Македонија.

Користена литература

- Begg, D. et al. (2000) *Economics*, sixth edition, McGraw-Hill.
- Coudouel, A., and Hentschel, J. (2000) "Poverty Data and Measurement", *The World Bank*, Washington D.C.
- Chakravarty, S. and Majumder, A. (2008) "Millennium Development Goals: Measuring Progress towards their Achievement", *Journal of Human Development*, issue 1 - 2008.
- Државен завод за статистика, (2005) Анкета за потрошувачка на домаќинствата во Република Македонија, 2004, 4.4.5.01.
- Eftimoski, Dimitar (2006) "Measuring Quality of Life in Macedonia - Using Human Development Indicators", *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics - Journal of Economics and Business*, Vol. 24, No 2.
- Ефтимоски, Д. (2003) „Економија на развојот“, Економски институт - Скопје, Скопје.
- Essama-Nash, B. (2005) "Inequality and Poverty Simulations within the Lorenz Framework", *Poverty Reduction Group, The World Bank*, Washington D.C.
- Foster, J.E., J. Greer, E. Thorbecke (1984) "A Class of Decomposable Poverty Indices", *Econometrics* 52, pp.761-766.
- Human Development Report. (2008) *Beyond Scarcity: Power, Poverty and The Global Water Crisis*, UNDP.
- Human Development Reports. (1990-2008), UNDP.
- McNeill, D. (2007) "Human Development – The Power of the Idea", *Journal of Human Development*, issue 1 - 2007.
- Prescott-Allen, R. (2001) *The Wellbeing of Nations: A Country-by-Country Index of Quality of Life and the Environment*, Covelo, CA. IDRC/Island Press 2001.
- Ravallion, M. (2000) *Poverty - Concepts and Measures*, Development Research Group, The World Bank, Washington D.C.
- Sen, A. (2000) "A Decade of Human Development", *Journal of Human Development*, Vol. 1, No. 1, February.
- Sen, A. and Anand, S. (1994) "Human Development Index - Methodology and Measurement", *Human Development Report Office*.
- Sen, A. and Foster, J. (1997) "On Economic Inequality" (*Radcliffe Lectures*), Oxford University Press.
- The Economist Intelligence Unit. (2005) "The Economist Intelligence Unit's Quality-of-life index", *The World in 2005*.
- Thorbecke, E. (2004) "Conceptual and Measurement Issues in Poverty Analysis", *WIDER Discussion Paper*, No. 2004/04. Helsinki: UNU-WIDER.

Summary

This paperwork basically has theoretical character. Subject of this elaboration is the concept of living standards and quality of living, as well as concepts similar to it, as the following; wellbeing, human development, poverty and economic inequality. In this paperwork basic measurements for particular concepts have been presented, the level of living standards and quality of living in the Republic of Macedonia have been evaluated, and an effort for comparison with high developed countries and Central and Eastern Europe countries has been made.

Keywords: living standards, quality of living, wellbeing, human development, poverty, economic inequality.

НОВИОТ СИСТЕМ НА БРУТО ПЛАТИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И НЕГОВИТЕ МОЖНИ ИМПЛИКАЦИИ ВРЗ ЖИВОТНИОТ СТАНДАРД

Резиме:

Во овој осврт се разгледани некои од можните импликации од воведувањето на системот на бруто плати и интегрираната основица за засметување на задолжителните социјални придонеси во Република Македонија. Вниманието е особено сконцентрирано врз намалените стапки на задолжителните социјални придонеси кои, во рамки на постојните издвоени средства од страна на работодавачите, резултираат со заштедени средства. Заштедените средства се како резултат на намалените трошоци на работна сила.

Наодите од овој осврт во однос на намалените трошоци на работна сила, упатуваат на економската логика која, првенствено, е базирана врз економската калкулација кај секој работодавач одделно. Деловните проекции на секој одделен работодавач ќе одлучат дали продуктивноста на вработените остава простор за нивно стимулирање преку зголемување на платите. Кај други работодавачи, калкулациите ќе бидат тие што ќе упатат на аплицирање на опцијата за заштедени средства, или опцијата на отворање нови работни места, или, пак, некоја сосема друга опција.

Темата е актуелна како за стручните кругови, така и за широката јавност, бидејќи третира едно од егзистенцијалните прашања, како што се платите.

Клучни зборови

Бруто плати, трошоци на трудот, придонеси од плати.

Вовед

Во системите за калкулирање и исплаќање на плати на вработените лица кои се функционални во поголем број држави во светот, покрај таканаречената основна плата, во категоријата бруто плата се вклучуваат и: надоместоците за прекувремената работа, плаќањата за користени одмори и боледувања (иако во однос на боледувањата, периодот за кој надоместокот за боледување се третира како дел од бруто платата, различно е регулиран), периодичните бонуси (на пример бонусот за Божиќ, тринаесетта, или четиринаесетта плата), како и дополнителните месечни бонуси и други плаќања од страна на работодавачите. Во таа смисла, во тие држави вработените примаат бруто плати од кои, потоа, самите или преку нивните работодавачи, уплаќаат различни видови на придонеси за социјално и други видови осигурување, и сл. Од друга страна, до сега во Македонија функционира систем на калкулирање и исплаќање на платите на вработените лица што е познат како систем на нето плати, односно вработените примаат плата од која претходно се минусирани сите придонеси за задолжително социјално осигурување. Сега, во Република Македонија се планира и предлага воведување систем на бруто плати, како паралелен процес со хармонизирањето на основницата за пресметка на придонесите. Тоа, секако, ќе има свое влијание врз дефинирањето на категоријата бруто плата.

Согласно Предлогот за донесување на Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување со Предлог на закон (кој е објавен на веб страницата на Министерството за финансии), дефинирани се категориите плата и дополнителни примања од работен однос. Платата е дефинирана како плата утврдена согласно закон, колективен договор и договор за вработување, а дополнителните примања од работен однос се исплатите по основ на деловна успешност на работодавачот и надоместоци на платата, утврдени со Законот за работни односи и колективен договор. Исто така, дефинирана е и основницата за пресметка и плаќање на придонесите, како плата, дополнителни примања од работен однос утврдени во законот кој ги уредува работните односи, колективен договор и договор за вработување, за лице во работен однос. Всушност, основницата за пресметка и плаќање на придонесите ја преставува опфатноста на бруто платата.

Имајќи ги предвид овие општи сознанија, целта на овој осврт е да се направи обид за согледување на ефектите врз животниот стандард на граѓаните и врз квалитетот на деловното опкружување во Македонија од воведувањето на новиот систем на калкулирање и исплаќање на платите на вработените лица. Во таа смисла, освртот е организиран на следниот начин: најнапред накратко

станува збор за дефинирањето на предлогот за воведување бруто плати во Македонија, потоа е опишан предлогот на новиот систем на плати во Македонија, а потоа е направен преглед на некои можни решенија кои имаат влијание врз животниот стандард на граѓаните.

Дефинирање на предлогот за воведување бруто плати во Македонија

При воведувањето на новиот систем на бруто плати во Република Македонија, прво се појавува дилемата поврзана со дефинирањето на таа категорија. Поточно, прашањето што се поставува е што сè ќе биде вклучено во бруто платите. Во таа смисла, во прв ред станува збор за износите кои сега на вработените им се исплаќаат по основ на, таканаречени, “хранарина и превоз”. Во досегашната практика, исплаќањето на хранарината и превозот работодавачите го вршат како законска обврска, која произлегува од одредбите на Законот за работни односи. Бришењето на тие категории од одредбите на Законот за работни односи, како и во еднаесет други законски текстови, од страна на Владата се аргументира со ставот дека со воведувањето на системот на бруто плати нема потреба од натамошно постоење на тие категории. Од друга страна, Владата има очекување дека работодавачите,

во рамките на бруто платите, ќе ги засметуваат и средствата што до сега биле предвидувани и исплатувани за хранарина и превоз на вработените. Со тоа, тие би ги задржале вработените да останат вработени кај нив, а во спротивно, доколку ги намалат платите за тие износи, Владата смета дека ќе дојде до напуштање на работните места од страна на вработените.

Гледајќи ги работите од тој агол⁸, ризикот останува, т.е. се пренесува на стопанствениците, кои од новиот систем на бруто плати треба да извлечат корист, со тоа што би им останал простор за заштеда на средства од платите кои можат да ги искористат за други намени. Од друга страна, со воведувањето на системот на бруто плати се очекува особено да се заштитат вработените во оние дејности кои имаат плати многу пониски од просечната плата во Република Македонија, на пример во текстилната дејност, и кај кои износите што се исплаќаат за хранарина и превоз се значајни во однос на средствата што се добиваат по основ на плата.

Исто така, треба да се напомене дека воведувањето на новиот систем на бруто плати се совпаѓа со комплетирањето на реформата за интегрирана наплата на придонесите и персоналниот данок на доход. Суштината на оваа реформа се состои во тоа што во постојниот сис-

⁸ Иако останува отворено прашањето на целисходноста на тоа тврдење, особено во услови на толку голема невработеност, каква што постои во Македонија, при што најголемиот дел од вработените немаат речиси никаква “преговарачка моќ” во однос на своите работодавачи.

тем секој фонд врши наплата на соодветниот придонес, посебно што создава поголеми административни (трансакциски) трошоци за работодавачите. Со новиот Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување се утврдуваат сите придонеси кои ќе се плаќаат како еден износ од бруто платите, а кои потоа како средства ќе се слеваат во Управата за јавни приходи. Воедно, и контролата на уплатените плати, задолжителните социјални придонеси и на персоналниот данок на доход, ќе ја врши Управата за јавни приходи.

Имплементација на системот на бруто плати

Воведувањето на новиот систем на исплата на бруто плати во Република Македонија од почетокот на 2009 година, ќе претставува суштествена промена во системот на плати и негово приспособување кон соодветните системи што се применуваат во другите држави. Концепциски, обврзник на сите јавни давачки од плата станува работникот, а работодавачите, пред да ги исплатат платите, ќе имаат обврска да ги пресметаат, задржат и уплатат задолжителните социјални придонеси и персоналниот данок на доход. Со таквата поставеност на системот на бруто плати, работодавачите претставуваат “агент” на државата.

Од имплементацијата на системот на бруто плати, Владата очекува позитивни ефекти и низа погодности, како од аспект на работодавачите, така и од аспект на вработените, но

и бројни погодности за подобрување на бизнис опкружувањето.

Во таа смисла, како погодности од аспект на работодавачите, се очекува:

- намалување на трошоците на трудот;
- намалување на административниот товар;
- намалување на вкупните трошоци на вработување.

Како погодности од аспект на вработените, се очекува:

- постоење целосен увид во висината на бруто платата и на сите категории што се инкорпорирани во бруто платата;
- стекнување сигурност за извршена уплата на задолжителните социјални придонеси и надминување на состојбата работодавачите да не ја вршат уплатата на тие давачки;
- создавање можност за зголемување на платите, особено кај пониските или повисоките категории плати.

Како погодности за подобрување на бизнис опкружувањето, се очекуваат:

- нови вработувања;
- намалување на сивата економија;
- редовни приливи на средства врз основа на персонален данок од доход и задолжителните социјални

придонеси;

- подобра евиденција во однос на уплатата на персоналниот данок на доход и задолжителните социјални придонеси.

Но, при наведувањето на очекуваните позитивни ефекти од имплементацијата на системот на бруто плати, логично се наметнува и прашањето за начинот на нивното постигнување. Притоа, начинот на пресметувањето на задолжителните социјални придонеси и персоналниот данок на доход, како и вредноста на тие износи заедно со семејните готовински приливи, имаат пресудно влијание врз остварените нето заработки по основ на плата, а соодветно на тоа и врз вредноста на бруто платите. Во таа смисла, промените што настануваат кај категориите бруто плати, се јавуваат како резултат на:

- промените во националното даночно законодавство и даночните олеснувања;
- разликата меѓу промените во заработките и промените на структурните параметри на даночниот систем;
- промените во извештајната практика кај самите држави.

Ревидирањето на националното даночно законодавство и даночните олеснувања подразбира интервенции на три пунктови:

Прво, во висината на персоналниот данок на доход, кој може

да има позитивни, или негативни вредности. Во случајот на Република Македонија нема промени кај висината на стапката на персоналниот данок на доход, која и во 2009 година останува на ниво од 10%.

Второ, во висината на задолжителните социјални придонеси, кои исто така може да имаат позитивни, или негативни вредности. Во случајот на Македонија, со интервенциите во националното законодавство, се делува во сферата на социјалните придонеси, односно се намалува висината на задолжителните социјални придонеси, и тоа придонесот за задолжителното пензиско и инвалидско осигурување, како и придонесот за задолжителното здравствено осигурување.

Притоа, кај стапката на придонесот за пензиско и инвалидско осигурување, која сега изнесува 21,2%, во 2009 година ќе следи намалување од 2,2 процентни поени. Воедно, треба да се напомене дека намалувањето ќе има соодветна динамика, сè до 2011 година, на следниот начин:

- од 1 јануари 2009 година, ќе изнесува 19%;
- од 1 јануари 2010 година, ќе изнесува 16,5%;
- од 1 јануари 2011 година, ќе изнесува 15%.

Кај стапката на придонесот за здравствено осигурување, која сега изнесува 9,2%, во 2009 година, исто така, ќе следи намалување од 1,7 процентни поени. И кај овој социјален

придонес постои предвидена соодветна динамика на намалување до 2011 година:

- од 1 јануари 2009 година, ќе изнесува 7,5%;
- од 1 јануари 2010 година, ќе изнесува 7%;
- од 1 јануари 2011 година, ќе изнесува 6%.

Таквото намалување на стапките на задолжителните социјални придонеси, всушност ослободува простор за заштеда на средства од страна на работодавачите, во рамките на постојните средства што тие веќе ги издвојуваат за бруто плати. Економската калкулација и деловните проекции на секој поединечен работодавач треба да го даде одговорот на следните прашања:

- дали тие заштедени средства ќе значат поевтинување на цената на чинење на постојната ангажирана работна сила, што значи дека ќе нема промена во висината на нето заработките по основ на плата кај вработените;
- дали заштедените средства ќе се искористат за зголемување на нето заработките по основ на плати на вработените, во кој случај за работодавачот ќе значат непроменети трошоци за ангажираната работна сила; или
- воспоставување на одреден еквилибриум меѓу наведените два случаја.

Покрај со промена на стапките на задолжителните придонеси, врз номиналната вредност на задолжителните социјални придонеси може да се делува и со утврдување на најниска и највисока основица за пресметка и уплата на придонеси. Основица за пресметување и плаќање на придонесите, односно основицата за осигурување, не може да биде пониска од 50% од просечна плата по работник во Република Македонија, објавена во тековниот месец. Во Македонија, исто така, се воведува и највисоки износ на бруто плати до кој ќе се засметуваат задолжителните придонеси. Горниот праг на бруто платите до кој ќе се засметуваат придонесите е поставен на ниво од четири просечни плати по работник во Република Македонија, објавена во тековниот месец. Тоа решение, во однос на основицата за пресметка и уплата на придонеси, исто така, резултира со создавање простор за заштедени средства во рамките на постојните средства што веќе се издвојуваат за бруто плати. Дилемата за намената на вака ослободените средства се разрешува на горе наведениот начин.

И третиот начин на интервенции на националното во даночно законодавство и даночните олеснувања е висината на олеснувањата, т.е. висината на готовинските трансфери што ги дава владата и што може да се зголемуваат, или намалуваат. Во случајот на Македонија, значајно влијание врз висината на бруто платите ќе имаат и зголемените

вредности на бенефитите, односно личните ослободувања што ги прави Владата. Од 2009 година, вредностите на личните ослободувања значително ќе се зголемат и ќе достигнат ниво од 6.800 денари, што значи ќе се изедначат со најниските плати. На тој начин, практично се постигнува ослободување на најниските плати од плаќање на персонален данок на доход. Кај најниските плати, зголемената вредност на личните ослободувања, како одбивна ставка, резултира со непостоење основа за пресметување на персоналниот данок на доход. Таквото решение, имплементирано само кај најниските плати, исто така ќе резултира со создавање простор за вишок средства во рамките на постојните средства, што веќе се издвојуваат за бруто плати.

Сепак, мора да се констатира дека реалните промени на годишно ниво на платите се согледуваат кога има промени кај бруто платите, што значи пред да се одбијат персоналниот данок на доход и задолжителните социјални придонеси.

Заклучоци

Ова се само првични согледувања за можните ефекти од воведувањето на новиот концепт на бруто плати во Македонија во 2009 година. Потребно е да следат многу поопсежни анализи, кои би ги опфатиле промените и нивната рефлексивност врз даночните приходи и задолжителните социјални придонеси преку нивното учество

во бруто домашниот производ на комплексен начин. Анализите треба да се насочат и кон промените што ќе се предизвикаат поединечно кај персоналниот данок и социјалните придонеси, преку нивното учество во националниот микс на одбитоци.

Во начелна смисла, при дизајнирањето на еден систем на бруто плати и одредувањето на неговите ефекти врз приходите на вработените и/или користа/заштедите на работодавачите, пресудно значење има политиката на прогресивни стапки на одбитоците, односно прогресивните стапки на персонален данок од доход и на стапките на социјалните придонеси. Од друга страна, прогресивноста и пропорционалноста на системите на одбитоците од бруто платите се потенцираат бидејќи се ставаат во корелација со еластичноста на промените на бруто платите. Всушност, вниманието треба да се сконцентрира врз еластичноста на заработките по спроведените одбитоци (нето платите), кои се единствен репер за одредени позитивни, или негативни поместувања кај животниот стандард на вработените.

Кај пропорционалните даночни системи, кога бруто платите ќе се зголемат, или намалат за 1%, и еластичноста на нето заработките, исто така, изнесува 1%, односно, процентот на зголемување, или намалување на нето заработките по основ на плата, го следи соодветно процентот на зголемување, или намалување на бруто платите.

Кај прогресивните даночни системи, пак, кога бруто платите ќе се зголемат, или намалат за 1%, еластичноста на нето заработките е со помали вредности од наведените промени кај бруто платите во висина од 1%. Со други зборови кажано, процентот на зголемување, или намалување кај нето заработките по основ на плата го следи со намалена динамика процентот на зголемување, или намалување на бруто платите.

Во истата смисла, се извлекуваат и заклучоците во однос на можните импликации од воведувањето на системот на бруто плати во Република Македонија. Имено, наодите од овој осврт упатуваат на економската логика, која првенствено е базирана врз економската калкулација кај секој работодавач одделно. Деловните проекции на секој одделен работодавач ќе одлучат дали продуктивноста на вработените остава простор за нивно стимулирање преку зголемување на платите, а кај други работодавачи калкулациите ќе бидат тие што ќе упатат на аплицирање на опцијата за заштедени средства, на опцијата за отворање нови работни места, или, пак, некоја трета опција.

Преглед на некои термини користени во овој осврт

Трошоци на трудот, или бруто плати, или бруто заработки по основ на плата - од аспект на стопанствениците ги изразуваат комплетните трошоци на трудот што работодавачите ги имаат по основ

на ангажираната работна сила на вработените. Бруто платите од аспект на работниците се заработките на вработените што произлегуваат од заснованиот работниот однос, а вредносно се искажани пред да се спроведат одбитоците од било кој вид. Бруто плати се збир на сите парични средства што работодавачите се должни да им ги плаќаат на работниците како надоместок за ангажираната работа, во форма на плата и соодветни даноци и придонеси.

Нето плати, или нето заработки по основ на плата, се износите што кореспондираат со корегираниите бруто плати за соодветните одбитоци. Нето заработките ги претставуваат нето износите наменети за лична потрошувачка на вработените, или, фигуративно кажано, износите што вработените ги носат дома.

Одбитоци претставуваат износи за кои се намалуваат бруто платите и ги опфаќаат категориите, како што се: персонален данок од доход, задолжителни социјални придонеси (на пр. пензиско и здравствено осигурување, и др). Со други зборови, одбитоците претставуваат даночно-социјални давачки, кои многу често се подведуваат под поимот даноци.

Користи (бенефити) се однесуваат на олеснувањата/ослободувањата што ги дава владата, или кои, како готовински трансфери, ги префрла во зависност од бројот на издржувани лица. Притоа, особено големо влијание имаат издржуваните деца.

Маргина на одбитоци (Tax Wedges), ја претставува разликата меѓу трошоците на трудот на работодавачот и износот кој кореспондира со нето сумата што вработениот ја носи дома. Оваа маргина на одбитоци ги изразува

сумите на персоналниот данок на доход и сите задолжителни социјални придонеси, минус готовинските бенефити. Целокупната сума се изразува како процент од трошоците на трудот

Користена литература:

Предлогот за донесување Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување (2008), www.finance.gov.mk

Закон за работните односи, „Службен весник на РМ“, бр. 62/2005

Закон за изменување и дополнување на Законот за работни односи, „Службен весник на РМ“, бр. 106/2008

Abstract:

The difference between gross wages (or employers' labour costs) and net take-home wage for employees is sum of the personal income tax and all social security contributions, minus the cash benefits (defined as percentage of labour costs). Generally, changes in gross wages are limited value presented as percentage points as a positive or a negative rate. Larger changes generally have one of the following three causes:

- ✓ changes in national tax, compulsory social security contributions and benefit legislation
- ✓ divergences between the change in earnings and the changes to the structural parameters of the tax system and
- ✓ changes in countries reporting practices

In the case of Macedonia, the proposed legislative changes will be effected by the decrease of the gross wages. The suggested modifications are in:

- ✓ legislation of social security contributions and
- ✓ benefit legislation.

The reduction of labour costs is identified in the rates of social security contributions and will be caused by changes to the pension security contributions and health security contributions. Compulsory social security contributions will be paid by employers on behalf of the employees to general government under the effective control of the government. Contributions will be levied on gross earnings and will be earmarked to provide social security benefits.

In the case of Macedonia, it is applicable the system of standard tax reliefs. The standard tax reliefs are reliefs which are unrelated to actual expenditures incurred by the taxpayer and are automatically available to all taxpayers who satisfy the eligibility rules specified in the legislation. The increased value of these standard tax reliefs by the government also will cause the reduction in gross wages, particularly the wages which are on the lower level.

**Аница В. Драговиќ,
вонреден професор**

314.3 (497.7) „1994/2006”

Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје

Филозофски факултет - Институт за социологија

НИСКИОТ ФЕРТИЛИТЕТ, ПОЛИТИКИТЕ И КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме

Основната цел на трудот е емпириска анализа на стапките на фертилитетот и семејните политики во Република Македонија. Актуелните политики се анализираат од аспект на нивните можности да влијаат врз развојот на населението. За предмет на анализа се земени семејните политики кои се однесуваат на грижа и чување на децата, а тоа е мајчинската политика, родителското отсуство, грижата за деца и детската заштита, како политики кои се непосредно врзани за раѓањето деца.

Клучни зборови: фертилитет, семејни политики, Република Македонија

Вовед

Акциониот план донесен на Меѓународната конференција за население и развој, одржана во Каиро во 1994 година, најави нов концепт за развојот на населението, како и развојот воопшто. Акцентот беше ставен врз благосостојбата на човекот, економскиот пораст и одржливиот развој. Предвидено беше тој концепт да се реализира преку разни активности, како на национално, така и на меѓународно рамниште. Содржината на Акциониот план ја истакнува важноста од: вложување во здравјето и образованието на населението; понатаму осознавање на потребата на брачните парови и поединците за квалитетни репродуктивни здравствени услуги; како и подобрување на позицијата на жената во сите сфери во општеството, сè со цел жената да има еднаков третман со мажите во сите сфери во општеството.

Споменатите аспекти, како и другите содржини на Конференцијата во Каиро, иницираа нов почеток на глобалните политики за создавање услови неопходни за глобалната стабилност и отворањето можности за подобар, поквалитетен живот на луѓето. Со целосна почит кон овој концепт се однесува и европскиот континент и тоа во засебни документи, како што се: Стратегијата за одржлив развој на Европската Унија (ЕУ), како и Лисабонската стратегија.

Кога станува збор за развојот на населението во светот, генерални се оценките дека тој не е на завидно

ниво, како за развиените, така и за неразвиените земји. За првата група земји, фертилитетот сè уште е „најодговорен“, во споредба со останатите два демографски феномена - морталитетот и миграциите, за неповолниот демографски развој. Меѓу обидите да се „ублажат“ неповолните трендови во однос на репродукцијата на населението се и препораките од Собранието на ЕУ, а тоа е до 2010 година најмалку триесет и три проценти од децата кои живеат во земјите, членки на Европската Унија, да бидат опфатени со програмите за детска заштита (European Council, 2002, 12). За значајна се смета и потребата од законска регулатива на родителското отсуство (Council Directive, 1996). Имено, овие, како и другите активности, претставуваат обид да се воспостават стандарди за вработување кои треба да бидат усогласени со мерките на семејните политики. Усогласувањето се смета за неопходно заради тоа што семејните политики претставуваат институционален контекст, кој како таков, може да има влијание врз бројот на раѓања на деца (Pinnelli, и сор., 2001). Исто така, овие мерки се разгледуваат во контекст на поддршка на жените од ЕУ за нивното поголемо учество во работна сила и тоа преку усогласувањето на обврските кон семејството и работата, а сето тоа се очекува позитивно да влијае врз фертилитетот.

Актуелниот развој на населението во Република Македонија, во основа

не отстапува од трендот на развојот на населението на развиените земји, особено во делот на фертилно однесување. Тоа, логично, значи дека ги дели и сите последици од таквиот начин на репродуктивно однесување. Додатно, излезните решенија ги бара, главно, во соодветните политики на државата за поддршка на развојот на населението.

На почетокот на 2008 година, Владата на Република Македонија ја донесе Стратегијата за демографски развој на Република Македонија 2008-2015. Основната стратешка цел на Стратегијата е одржлив демографски развој на населението во Република Македонија преку подобрување на квалитетот на човечкиот капитал, намалување на разликите по разни основи и зголемување на социјалната кохезија. Ваквиот сеопфатен пристап е предвидено да се реализира преку три специфични цели, од кои едната е квантитативна цел насочена кон ниските стапки на фертилитет. Намерата е тој да се надмине преку создавање услови за раѓање на повеќе деца и тоа преку создавање соодветни услови за мајчинство и грижа на децата. Во таа смисла се движи и основната намера на овој труд, а тоа е анализа на селектирани политики во контекст на надминување на проблемот со ниските стапки на фертилитет. Македонското искуство ќе биде споредено со искуствата на другите држави, со цел да се доближи до одговорот на прашањето дали

семејните политики се „лек“ за нискиот фертилитет.

Фертилитетот во Република Македонија

Мерено со тоталните стапки на фертилитет (ТФР), транзицијата на фертилитетот⁹ се дели во пет фази. Кога во земјата тоталната стапка на фертилитетот изнесува над 5 деца, велиме дека земјата се наоѓа во „прет-транзициска фаза“. Кога фертилитетот почнува да се намалува до 5 деца, велиме дека земјата се наоѓа во „рана фаза“, а во „средна фаза“ е тогаш кога трендот на намалување на фертилитетот продолжува и изнесува од 5, до 3 деца, по жена. Во ситуација кога пресметаните вредности на ТФР се помалку од 3 деца, но повеќе од 2,1 деца, тогаш земјата се наоѓа во „напредна фаза“. Намалувањето на вредностите на ТФР под 2,1 деца, по жена, земјата ја категоризира во „постранзициска фаза“, кога, всушност, се поставува и прашањето за биолошката обнова на населението. Логично е во тие услови сè почесто да се прашуваме: како тоа ќе влијае врз бројот на населението?

Релевантната демографска литература одговара дека кога вредностите на ТФР се под нивото на обнова на населението, и тоа до 1,5 деца, по жена, бројот на населението се намалува со слаб пораст. Оваа фаза од транзицијата

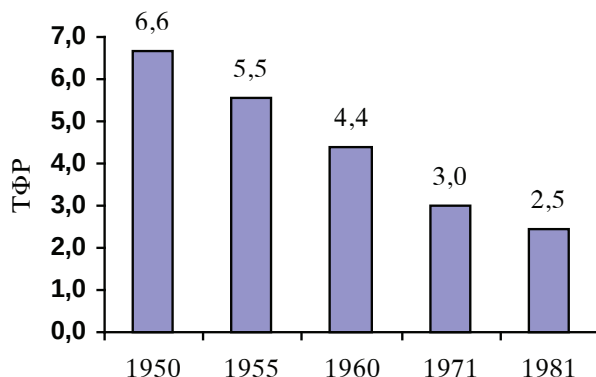
⁹ Под транзиција на фертилитетот се подразбира модел кој ги опишува промените на нивото на фертилитет (на раѓања деца) во текот на времето. Овој модел се поврзува со моделот на „демографската транзиција“.

на фертилитетот за населението претставува „сигурна зона“. Меѓутоа, кога вредностите на ТФР се под 1,5, се сметаат за „многу ниски“ и тогаш бројот на населението се намалува со голема брзина, што е ризично за репродукцијата на населението. Потребно е да се спомене дека во светот повеќе од 30 земји имаат ТФР под 1,5 деца, по жена.

Република Македонија, како и другите земји во Европа, веќе подолго време е соочена со ниските стапки на фертилитет.

Сликата 1 ги претставува тоталните стапки на фертилитет во Република Македонија во изминатиот век.

Слика 1. Тоталните стапки на фертилитет, Република Македонија, 1950-1981

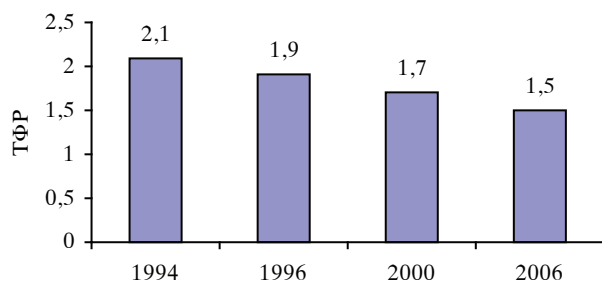

Извор: ДСЗ, "Статистички годишник на Република Македонија", 2000

Забелешка: за 1950, 1955 и 1960 во *Marital fertility and employment in Non-agricultural sector in Yugoslavia*, Hagazy, стр.40.

Споредено со стапките на фертилитет во другите европски земји, Република Македонија е меѓу последните земји во Европа во која започнува демографската транзиција. Како што се гледа од слика 1, намалувањето на ТФР започнува

подоцна и тоа од многу високи стапки. Во 1971 година, ТФР изнесувала 3,0 деца, по жена, а во 1981, изнесува 2,5 деца, по жена. Овие вредности се значајно повисоки во однос на земјите од Европа во истиот период.

Слика 2. Тоталните стапки на фертилитет, Република Македонија, 1994-2006

Извор: ДСЗ, „Демографска статистика по региони“, 1994-2004.

За 2006: ДСЗ, „Статистички годишник на Република Македонија“, 2006.

Трендот на константно намалување на фертилитет е видлив во последната декада од дваесеттиот век, кога стапката на фертилитет во 1999 година изнесува до 1,76, со благо намалување на 1,6 (2002) и 1,4 деца, по жена во 2006 година. (види: Слика 2)

Фазата на демографска транзиција, во која се наоѓа Република Македонија од втората половина на последната деценија на минатиот век, во споредба со т.н. постојано ниско-фертилни земји од Европа, како што се Австрија, Германија, Грција, Шпанија и Италија, започнува уште од 80-те години на 20-от век. Во Данска и Холандија периодот на низок фертилитет започнува во текот на 80-те, а во Шведска во текот на 90-те години од минатиот век. (Neuger, 2003)

Актуелните анализи на оваа тема предупредуваат дека ваквата ситуација влијае врз возрастната

структура. Во подолг временски рок ќе влијае негативно и врз порастот на населението. Имено, основата на старосната пирамида се повеќе се стеснува и тоа како резултат на помал број на раѓање деца, што во подолг рок може да доведе и до се помало учество на жените на репродуктивна возраст. Релевантните анализи предупредуваат дека ваквиот тренд не може да се ублажи ниту со миграциите (O'Neill и Scherbov, 2003).

Толкувано од демографски аспект, нискиот фертилитет во земјите е последица на, таканаречениот „time effect“. Тоа значи, одложување на склучувањето брак на повозрасни години, а што предизвикува промена на возрастната граница на мајчинството и раѓање на првото дете, воопшто. Мајките, кои го родиле своето прво дете во 2006 година, се за две години постари во однос на 1994 година. Поточно, просечната возраст на мај-

ките во 1994 година, кои го родиле првото дете, изнесувала 23,5, а во 2006 година, 25,3 години. За истиот период, просечната возраст на невестите се зголемила од 23,5 во 1994 година, на 25,2 години, во 2006 година.

Како социо-економски фактори на влијание врз фертилитетот се сметаат неповолната економска ситуација, повисоките стапки на невработеност, општата стапка на несигурност, како и сè поголемото вклучување на жената во работната сила, и сè поголемото учество на женското население во образовниот процес. Но, исто така, и како промена на вредносниот систем во општеството под влијание на модернизација и социјалната либерализација и нивното влијание врз одлуката за раѓање деца (Lesthaeghe и van de Kaa, 1986).

За еден вака полидетерминиран феномен, како што е фертилитетот, прашањето дали интервенцијата на државата во форма на одредени политики, активности, или мерки, ќе помогне да се надмине проблемот со ниските стапки на фертилитет, е сосема основано.

Во оваа прилика активностите на државата ќе се разгледуваат во контекст на семејните политики, бидејќи се смета дека тие непосредно влијаат врз фертилитетот. Нивната меѓусебна поврзаност е особено значајна во периоди на опаѓање на фертилитетот и намалувањето на бројот на населението. Само да потсетиме дека под активности на државата се мисли на политиките

за населението, или популациона политика. Под популациона политика се подразбираат усогласените групи мерки што државата ги востановува за да постигне одредени демографски цели, заеднички за одредена општествена заедница. (Stropanik, 1995).

Семејна политика

Обидите за концептуализацијата и мерењето на семејните политики наидуваат на тешкотии. Една од причините е нивната поврзаност со неколку аспекти од семејниот живот, како што се односите меѓу партнерите и обврските на родителите, како и одговорноста од двете “улоги”. Втората причина се огледа во тоа што најчесто кога се размислува за семејните политики тие се идентификуваат со поставените цели и задачи.

Во таа смисла, во објаснување на семејните политики се тргнува од поставените цели. Во основа, тие не се спорни. Тоа се подобрување на квалитетот на живот на семејствата, подобрување на економската благосостојба на семејствата и усогласување на работните, со родителските обврски, а особено на мајките кои се традиционално задолжени за грижа и чување на децата. Во оваа смисла, сосема е коректно да се размислува дека семејните политики може да го обликуваат животот, како на жената, така и мажот, и може да ја одредат нивната позиција во семејството, на пазарот на трудот и во општеството, воопшто.

Најчесто практикуван начин да се реализираат поставените цели е преку помош на родителите, во делот што се однесува на трошоците за грижа и чување на децата. Поточно, “семејната политика се смета како продолжеток на социјалната политика која, главно, е насочена кон деприватните поединци и семејства, со цел да им се обезбеди минимални услови за живот” (Stropanik, 1995, стр. 215).

Емпириски е потврдено дека многу мерки што се однесуваат на семејните политики, како што се: детскиот додаток, даночните олеснувања, платените и неплатените отсуства на родителите, материјалната помош при раѓање деца, субвенциите за јасли и градинки, здравствените услуги за децата, платеното боледување за неа на децата, помошта при решавањето на станбеното прашање на младите семејства и слично, имаат влијание врз демографските движења (Stropanik, 1995, Bahle 1995, 19-20; Kameron and Kahn 1978, 483).

Како што е веќе нагласено, вниманието на овој труд е насочено кон дел од семејните политики кои се во најголем обем поврзани со фертилитетот. Поточно, семејните политики се операционализирани преку мајчинската политика, родителското отсуство, детската заштита и детскиот додаток. Овие четири политики ја претставуваат суштината на семејните политики на развиените држави и се користат како рамка за компаративни анализи.

Терминологијата што се користи

за семејните политики се разликува од земја до земја. Од тие причини, содржински ги определуваме основните поими што се користат во овој труд.

Под политика кон мајката, или мајчинска политика, се мисли на активностите на државата во насока на заштита на жената во бременоста, кога ќе стане мајка и грижа за новороденчето веднаш по породувањето, во смисла на отсуство од работа (Employment Outlook, 2007).

Под отсуство на таткото, или отсуство на родителите, се мисли на дозволено отсуство од работа што му се дава на таткото, или на обата родител, за да се грижат за нивното дете во првите неколку години од неговиот живот. Поконкретно, под родителско отсуство се мисли на додатокот што го добиваат родителите за време на таквото отсуство. Отсуството, за кое се говори во овој труд, треба да е регулирано со закон. Тоа значи дека не се земаат предвид индивидуалните договори меѓу работодавачот и работникот (Employment Outlook, 2007).

Под детска заштита се мисли на заштитата што ја нуди државата, приватните институции, или некоја друга институција која се грижи за децата. Услугите на детската заштита се обезбедуваат преку државата, приватниот сектор - работодавачите, или некоја непрофитна организација. Во оваа пригода не се зема предвид грижата на родителите, или роднините за нивните деца.

Под детски додаток се мисли на јавен трансфер на средства наменети за децата. Детскиот додаток е операционализиран само преку директни трансфери. Поточно, не се сметаат формите како што се разните даночни ослободувања.

Компаративните анализи на семејните политики во Европа посочуваат различни модели на семејни политики. Може да се направи разлика меѓу земјите од Северна Европа, Јужна Европа, земјите од француското и англиското говорно подрачје (Missoc, 2001).¹⁰

Во Скандинавските земји, семејната политика има поставено три цели. Тоа се: олеснување на вработувањето на мајката; ослободување на мајката од грижата за децата и измена на родовите односи во вработувањето; како и грижа за децата. Породилното отсуство во овие земји се движи од 8,5 недели, до 18 недели, а дали ќе се користи, зависи од ставот на жената. Во вој дел од Европа се забележува зголемен интерес на државата за грижа за децата. Со системот за згрижување на деца се опфатени децата на сите возрасти, а јавните установи за згрижување на децата се дел од вкупниот социјален систем на државата. Начинот на кој е организирана грижата за децата не го оптоварува буџетот на родителите. Финска и Норвешка, на извесен начин отстапуваат од целосната грижа за

децата во јавните институции и се поборници за тоа дека за децата треба да се грижат мајката, или таткото, а за таа грижа државата им помага преку финансиски надоместоци (OECD, 2007).

Во земјите од Јужна Европа, семејната политика поврзана со раѓањето и чувањето деца не е на завидно ниво. Породилното отсуство за мајката не е помало од 16 недели, и надоместоците не се разликуваат од другите земји и се движат од 80 - 100%. Во овие земји, родителското отсуство не е платено. Олеснувањата поврзани со децата (грижа за децата) не се универзални и се многу ниски во споредба со европските стандарди (Esping-Andersen, 2002). Освен во Италија, помошта што ја нуди државата за грижа за децата под три години е многу ретка, и покрај тоа што трошоците за нив се многу повисоки (Esping-Andersen, 1999). Истовремено, во овие земји пазарот на работна сила го поддржува вработувањето на младите мажи и жени. Ваквата ситуација ги форсира младите семејства да избираат меѓу вработувањето, или грижата за децата.

Земјите од континентална Европа се наоѓаат некаде меѓу двете анализирани групи земји. Земјите од француското говорно подрачје, Франција и Белгија, ја форсираат политиката на вработување на мајката. Во обете земји, државата

¹⁰ Во овој дел од анализата се претставува искуството во следниве земји - членки на ЕУ: Австрија, Белгија, Германија, Грција, Данска, Италија, Норвешка, Обединето Кралство на Велика Британија, Португалија, Финска, Франција, Холандија, Шведска и Шпанија.

дава поддршка за грижа на децата, и тоа се случува на различен начин. Франција тоа го прави преку различни олеснувања, а Белгија е насочена кон моделот на ротација на работното место и флексибилна пазарна ориентација. Во Белгија и Франција се обезбедува згрижување на децата на сите возрасни групи и опфатеноста е на високо ниво. Во Белгија, грижата за децата е комбинација на грижа за децата во јавните установи и грижа за децата во самите семејства, домовите, кои, во основа, се замена за владините јавни услуги (Busse-maker, и van Kersbergen 1999).

Во Холандија и Велика Британија при креирањето на семејните политики се дава предност на пазарот на работна сила (Mahon, 2002). Во Холандија системот на грижа за децата до 1990-те години не бил промовиран. Оттогаш, Владата започнува да се залага за поголема грижа за децата како во приватниот, така и во државниот сектор (Kuijn, 1998). Во Германија и Австрија, јавната политика дава приоритет на приватната грижа во однос на јавната грижа за децата. Политиките кои се насочени кон комбинација на вработување и грижа за децата се недоволно развиени и се непостојани. Поддршката што се дава на семејството е голема, но поддршката што се дава за грижа на децата е ниска, или недоволна за да ги задоволи потребите на семејството. Велика Британија, Германија и Австрија се убедени дека треба да се поддржи опцијата мајката да се грижи за своите деца, наспроти тоа децата да

се згрижуваат во јавните установи, и на тој начин дел од грижата да се префрли на државата (Ostner, 1994).

Во која група спаѓа Република Македонија?

Активностите во Република Македонија во делот на семејната политика се насочени кон тоа, на мајките да им се обезбеди приход и сигурност на работното место. Мајката има право на отсуство во траење од 9 месеци, а доколку роди повеќе од едно дете, отсуството трае една година (Закон за работни односи - ЗРО, „Службен весник на РМ“, бр. 62, 2005, член 166). Користењето на породилното отсуство претставува индивидуално право на избор и мајката може да го прекине и пред истекот на предвидениот рок. По завршувањето на породилното отсуство, мајката се враќа на истото работно место. Висината на надоместокот за плата за време на породилно отсуство, раѓање или мајчинство, изнесува 100% од основницата на надоместок на плата, поточно онолку колку е платен придонес за задолжително здравствено осигурување во последните шест месеци од денот на настанување на случајот заради кој се стекнува правото на надоместок (Закон за здравствено осигурување „Службен весник на РМ“ бр. 25, 2001, член 14). За да се обезбеди соодветна грижа на детето, во случај мајката од било кои причини да не го користи правото на породилно отсуство, тоа може да го користи таткото, или посвоителот на детето (ЗРО, член 167).

Во Република Македонија, освен оние кои се наведени погоре, нема посебни политики кои се поврзани со дозволено отсуство на таткото за време на раѓањето на детето, или за негова грижа и развој. Поточно, платениот одмор за раѓање дете не се одделува специфично од некои други случувања во семејството. Според Законот за работни односи: „Работникот има право на платен одмор заради лични и семејни околности (за склучување брак, раѓање дете /само за таткото/ и/или смрт на близок роднина), до седум работни денови” (ЗРО, член 136).

Во Република Македонија, децата може да се згрижуваат и воспитуваат во јавни или приватни установи за згрижување деца (детски градинки). Во овие детски градинки може да се опфатат деца помлади од 12 месеци, до возраста додека детето не појде на училиште, односно до поаѓање во основно училиште. Освен што државата обезбедува партиципација во цената на услугата што ја вршат детските градинки за семејствата со слаба материјална положба, други форми на ослободувања, или помош за родителите не се пропишани.

Селективните критериуми за користење на детскиот додаток се возраста на детето, но и бројот на членовите, како и материјалната положба на семејството и државјанството на родителот. Право на детски додаток имаат и другите категории деца, кои се неспособни за работа, или од здравствени причини вонредно се школуваат. Висината на детскиот

додаток е во однос на просечната плата во Република Македонија.

Дали семејните политики се доволно силни да се борат против ниските стапки на фертилитет?

Доколку моделите на семејните политики се споредат со висината на ТФР во земјите во Европа, одговорот е позитивен. Поточно, земјите кај кои семејната политика се третира како дел од политиката на работна сила, и родовата политика, во која е пропишано родителско отсуство, покажуваат зголемување на вредностите на ТФР. Достапноста на установите за згрижување деца е гарантирано како социјално право на децата. Ваквата форма ги релаксира родителите во поглед на грижа за нивните деца. Успехот на овие земји е во тоа што нивните активности се насочени кон тоа дека и мажот и жената имаат можност да работат и создаваат приход и кога имаат мали деца, а е регулирано со опцијата родителско отсуство. Како форма на поддршка на семејствата повеќе се преферира формата на обезбедување на социјални услуги, отколку директна финансиска помош за грижа на нивните деца.

Во таа смисла, може да се рече дека повисоките инвестиции на државите во сферата на јавна грижа за децата, ќе вродат со плод во насока на тоа родителството да не претставува проблем за вработување, односно вработувањето да не е проблем за родителството.

Политиките на државите треба да го насочат своето внимание кон надминување на сите форми на дискриминација на жената, во смисла на вработување и грижа за децата.

Дефинитивно, целта на ЕУ е поеднакво насочена и кон поголемо вработување на жената и кон грижа за децата. Тоа се први чекори кои треба да се направат за воопшто да започнат дебатите за грижа за жената, вработување на жената, семејната политика и зголемување на нивото на фертилитет во Европа и Македонија, како дел од неа.

Во Република Македонија, може да се каже дека споменатите аспекти не се до крај нагласени. Во почетокот на 2008 година беше донесена Стратегијата за демографски развој на Република Македонија. Таа треба да се реализира во периодот од 2008-2015 година. Со усвоената Стратегија за демографски развој на населението, Владата на Република Македонија се определи за про-натална политика, насочена кон квантитативни цели, како што е позитивниот пораст на населението. Имено, очекувањата од првата стратешка цел се забавување на стапката на намалување на населението и создавање услови за одржлив демографски развој на земјата и тоа преку создавање соодветни услови за мајчинство и грижа за децата (Стратегија за демографски развој на Република Македонија, 2008).

Актуелната демографска стратегија го промовира концептот на повеќедетност, но специфичните

мерки и интервенции се селективни и, главно, се однесуваат само за подрачја во државава со ТФР под 2,1 деца, по жена. Посебен акцент е ставен на финансиската помош на семејствата, или решавање на некои од нивните социјални проблеми, како што се невработеноста, или домувањето. Неопходно е да се спомене дека ваквите интервенции се покажаа како неуспешни во земјите кои подолго време се соочени со ниските стапки на фертилитет. Финансиската помош, предложена во Стратегијата, се однесува на помошта за прво новородено дете, како и помош на семејствата со две и три деца.

Можноста сите мајки да користат породилно отсуство, иако не го остваруваат како вработени мајки и тоа во износ најмалку триесет проценти од просечната плата во РМ, ја намалува тензијата меѓу мајчинството и платената работа, меѓутоа само за одредени подрачја во државава.

Повторно да се спомене дека искуството од земјите кои се подолго време соочени со ниските стапки на фертилитет сугерираат дека меѓусебната усогласеност на законот за работните односи со семејните политики може да даде одреден успех. Родителското отсуство е социјално право и за мајките и за татковците и како такво се смета за особено значаен чекор кој може да доведе до промена во односите во семејството и сферата на вработувањето, но таквата форма во РМ не постои. Потоа, поддршка на жените во извршување

на нивните обврски како мајка, преку шеми на различни услуги, како што е на пример ротацијата на работата, или флексибилен пазар на трудот, не се практикува.

Од аспект на работните односи и нивна усогласеност со семејните политики, не се забележуваат некои новини. Акцентот е поставен врз следење на остварување на постојната законска регулатива, која се однесува на правото на мајчинско отсуство. Дополнително се предлагаат мерки и интервенции за вработување, односно олеснување при вработување на самохраните родители, или, пак, на младите брачни парови.

Стратегијата предвидува измени во однос на грижата за децата. Замислено е да се покријат поголем дел од трошоците, наменети за грижа за децата, но само за сиромашните.

Дел од предложените интервенции, опфатени со Стратегијата, првенствено ги решаваат социјалните проблеми на населението со мали деца и тоа во одделни подрачја и како такви не може во целост да се очекува да ја остварат таквата поставена цел, а тоа е зголемување на фертилитетот, односно повеќедетно семејство во целата држава.

Ваквиот концепт на индивидуални иницијативи со долги пронајатални цели и тоа со мерки и интервенции со директна финансиска помош, во транзиционите моменти на државата, во какви што, впрочем, се наоѓа Македонија, како што се политичката и моралната криза, хроничниот недостаток на одржување

на средствата на домаќинство, невработеноста и апатијата, може да се иницира, но резултатите, односно промената на состојбата ќе најде на тешкотии. Субјективни се оценките дека предложениот пристап за развој на населението во Стратегијата, нема да придонесе со зголемување на бројот на раѓање деца (повеќедетно семејство), туку поверојатни се претпоставките дека ваквиот пристап ќе им овозможи на родителите да им обезбедат поквалитетен живот на нивните деца, и тоа на пониски паритети. Поконкретно, ваквиот пристап на развој на населението, може да доведе во одреден дел до очекуваните резултати, меѓутоа, за посакуваниот ефект да стане реалност, потребно е да измине подолг временски период.

Генерално, очекувањата се Македонија и во иднина да не отстапува многу од општиот тренд на фертилитет во светски рамки. Поволноста на РМ е што според вредностите на ТФР се наоѓа во, таканаречената, „сигурна зона“, но, сепак, треба да се излезе во пресрет на последиците од ниските стапки на фертилитет. Доколку се осврнеме на демографската иднина на Република Македонија низ призмата на другите специфични цели поставени во Стратегијата за периодот од 2008-2015 година, а кои, како што споменавме, се насочени кон зголемување на социјалниот капитал и тоа преку подобрување на нивото и квалитетот на образованието, подобрување на пристапот и квалитетот на

здравствената заштита за сите за вработување и намалување на
возрасни групи, социјалниот статус сиромаштијата, можностите да се
на населението преку програмите влијае врз квалитетот на животот на

населението се големи, особено ако целите се остваруваат во подобрена
економска ситуација.

Користена литература:

Bussemaker, J., & van Kersbergen, K. (1999) Contemporary social-capitalist welfare states and gender inequality. In: Sainsbury, Diane (ed.) (1999): *Gender and welfare state regimes*. Oxford University Press: Oxford, 15-46.

Државен завод за статистика (2006) „Демографска статистика по региони, 1994-2004“, Скопје: Државен завод за статистика.

Државен завод за статистика (2007) „Статистички годишник на Република Македонија“, 2006, Скопје: Државен завод за статистика.

Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University, Press: Oxford.

Esping-Andersen, G. (2002) A child-centered social investment strategy. In: Esping-Andersen, Gøsta with Duncan Gallie, Anton Hemerijck, and John Myles: *Why we need a new welfare state*. Oxford University Press: Oxford, 26-67.

European Council (1996) Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and ETUC (OJL 145, June 19, 1996, 4-9.

European Council (2002) Presidency Conclusions. Barcelona European Council 15 and 16 March, 2002. poseteno na 14.07.2007: <http://europa.eu.int/council/off/conclu/>.

Закон за здравствено осигурување „Службен весник на РМ“, бр. 25, 2001.

Закон за работни односи, „Службен весник на РМ“, бр. 62, 2005.

Knijn, T. (1998) Social care in the Netherlands. In: Lewis, Jane (ed.): *Gender, social care and welfare state restructuring in Europe*. Ashgate: Aldershot, 85-109.

Lesthaeghe, R., and D. J. van de Kaa, (1986). Twee Demografische Transitie's?, vo van de Kaa, D.J.&Lesthaeghe, R. (Eds.), *Groei en Krimp*. DDeventer: Van Loghum-Slaterus, pp. 9-24.

Mahon, R. (2002): Child care: Toward what kind of “social Europe”? In: *Social Politics* 9/3, 343- 379.

Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија (2008) Стратегија за демографски развој на Република Македонија, 2008 -2015,

Рев. за соц. пол. год. 1 стр. 131-144, Скопје, декември 2008

Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија, Посетено на 14.11.2008 на интернет страницата на МТСП на РМ.

www.mtsp.gov.mk/default.asp?ItemID=BD66FCC3A7FBCB47AB9150CBFECD2C96

Missoc (2001) Social protection in the member states in the EU member states and the European economic area:

http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/index_en.html

Neyer, G. (2003) Family Policies and Low fertility in Western Europe, Max Planck Institute for demographic Research.

OECD (2007) Employment Outlook 2007, OECD Family Data Base , PF7 Key characteristics of parental leave systems) Poseteno na 13.07.2007 na http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/index_en.html

Ostner, I. (1994): Back to the fifties: Gender and welfare in unified Germany. In: *Social Politics*, 1/1, 32-59.

Pinnelli A., Nowotny-Hoffman, J.H., Fux B. (2001) *Fertility and new types of households and family formation in Europa*, Population Studies 35, Council of Europa

Abstract

The main aim of this article is empirical analysis of the fertility level and family policies in the Republic of Macedonia. The policies are analyzed from their opportunity to influence on the population development. The policies that are matter of concern in this article are policies that are in a close relation to the childbearing and rearing of children such as maternity policies, parental-leave policies, childcare services, and child benefits.

ГЛОБАЛНА РЕЦЕСИЈА ИЛИ НОВ ДРЖАВЕН ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ - ЕФЕКТИ И МЕРКИ ВО СОЦИЈАЛНАТА СФЕРА

Резиме

Глобалноста доведе до промени, до раст и развој кои продуцираа позитивни ефекти, кои се нерамномерно распоредени. На пазарното работење иманентна е појавата на рецесии и кризи за кои е потребен одговор во насока за обезбедување на тековите на репродукцијата. Покрај економските, во анализа на кризата мора да се согледаат и социјалните аспекти. Тие се неизбежни и ако не се решаваат, се доведува во прашање опстанокот на системот.

Оттаму, може да се оцени дека е неопходен нов светски финансиски поредок, со цел да бидат спречени финансиските и реалните кризи во иднина, но и решенија во социјалната сфера што ќе влијаат во насока на социјален развој. Тоа значи дека мерките што сега се преземаат не се еднократни и само санациони, туку се фундаментални и насочени кон оформување нов систем што треба да обезбеди стабилност и ефикасност на долг рок, но и социјална праведност.

Глобалниот капитализам, глобалната економија, глобалните финансиски и реални пазари неопходно бараат и нови глобални правила, но и глобални институции кои ќе ги регулираат глобалните пазари и процеси и социјалните аспекти на живеењето. Ориентацијата е насочена кон зајакнување на регулаторните механизми на самите држави, односно воведување нови принципи на интервенција на државата во услови на пазарно работење, со што се овозможува опстојувањето на самиот општествен систем, како и меѓународни регулатори на кои државите ќе им пренесат дел од ингеренциите за воспоставување стабилност во пошироки рамки.

Клучни заборови: финансиска криза, глобализација, ефекти од кризата, мерки за решавање на економската и социјалната сфера.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЕКОНОМСКА РЕЦЕСИЈА

Глобализацијата и поврзаноста на економиите на државите ги разви до невидени размери потенцијалите за соработка и за динамизирање на економските процеси во светски рамки. Тоа доведе до забрзување на растот и развојот и до остварување на перформанси кои биле незамислени до пред десетици години. Иновациите стануваат побрзо достапни, полесно се применуваат и прифаќаат и од економски послабите социјални категории. Ако до пред 50 години компјутерот, телевизорот, телефонот беа непознати, или недостапни за поглем број граѓани, денес може да се споредува: не дали, туку колку компјутери има едно домаќинство, колку телевизори, колку телефони (статични, мобилни, втора, трета, или којзнае која генерација, итн.), колку и какви апарати за домаќинство и друго. Понатаму се согледува, каков е степенот на интернет пристапот, кабловско и/или безично поврзување, дигитална, кабловска и/или сателитска телевизија, нивото на стандард, итн.

Динамизмот на промените влијае врз сите сфери на работа и живеење, како во национални рамки, така и во глобални рамки. Ефектите се

позитивни, анализирано од аспект на развојна димензија на среден и долг рок. Глобалистите ги поддржуваат овие тези и укажуваат дека растот на глобално ниво носи позитивности за човештвото. Наспроти нив, антиглобалистите укажуваат дека се врши нерамномерна распределба на новосоздадените вредности и дека полза од тоа имаат во поголем обем богатите кои и натаму се збогатуваат, а сиромашните се сè посиромашни. Според вторите, светот е регулиран според правилата воспоставени од богатите и моќните, додека сиромашните имаат сè помали шанси.

Вистината е некаде помеѓу овие два става, со оглед дека покрај глобалофилите и глобалофобите (глобалисти и антиглобалисти), постои и трета категорија, или глобални реалисти, кои балансирано ги согледуваат и позитивните и негативните ефекти од овој процес. Факт е дека милијарди луѓе ги користат современите производи и достигнувања од информатиката, од создадените нови материјали, опрема и средства, од хемиските супстанции, со кои се влијае врз повеќе сфери (заштитата на здравјето на луѓето преку фармацевтските производи)

биоинженерингот, генетиката, користење стандарди за квалитетно производство и ефикасно користење на ресурсите. Но, факт е дека делот од популацијата кој ги има тие можности, спаѓа во редот на високо и средно развиените средини. Недоволно развиените земји, соочувајќи се со сиромаштија, недостиг од разен вид, глад, болести, немаат пристап до современите можности и производи, што реално постојат. За нив тие се непознати, или, пак, неможноста да ги имаат го прави истиот ефект.

Затоа, кога се согледува глобализацијата, мора да се имаат предвид и социјалните прашања кои се неодминливи, и, иако развојните ефекти и иновации во принцип се достапни и корисни до секого, сепак, секој не може да ги купи, да ги има и да ги ползува. Имено, сè уште голем дел од популацијата во светот живее во скромни услови, под нивото на просекот за минимум егзистенција, или е на границата на сиромаштија, соочувајќи се со споменатите ограничувања и бројни проблеми. Јазот меѓу богатите и сиромашните се зголемува, а показателите што ги објавуваат ООН за човековиот развој по одделни земји и региони, ги потврдуваат овие наоди. Тоа значи дека иако постојат можности и средства, тие се ограничени и нерамномерно распоредени.

Глобалниот свет во 2008 година повторно е соочен со појава на рецесија која започна во најсилната и нај-

развиена земја, САД. Финансиската сцена и финансиските пазари доживеа пад кој се рефлектира во сите сфери на живеење. Колку е сериозна кризата, потврдуваат зборовите на поранешниот директор на Федералните резерви¹¹ кој оценува дека: “кризата во финансиската сфера е рамна на цунами, што се случува еднаш во векот”. Неверувањето во сериозноста на кризата може да доведе до нејзино натамошно продлабочување. Барањето решенија за излез од хипотекарната и финансиската криза, станува неминовност. Доколку продолжат негативните тенденции, можеен е крах на берзите и на стоковите пазари, но и на системите што ги регулираат пазарните процеси.

Во согледувањата што се прават, доминира монетаристичкиот пристап во анализа на состојбите по одделни држави, пред сè, поразвиените, како и мерките што тие ги предлагаат за решавање на проблемите.

Отсуствуваат согледувањата, како оваа криза ќе се рефлектира од социјален аспект, како ќе се одрази врз средно и помалку развиените земји, како и во неразвиените и сиромашни држави. Дури се поставува прашање дали овие аспекти може да бидат предмет на интерес во почетните фази на појавување на рецесијата, односно кризата (доколку рецесијата ескалира), со оглед дека истата започна и се случува во најразвиените

¹¹ Алан Греенспан, поранешен директор на Американските федерални резерви, институција што има улога на централна банка во САД, 23.10.2008, „Ројтерс“.

земји, кои се преокупирани со спасување на сопствените економии. Нивниот интерес не е насочен кон другите области, ниту региони, иако на светско ниво, групата Г-7 и Групата Г-20, одржаа состаноци на кои ги анализираа можните консеквенци од кризата со која сите се соочуваат.

Како да се гледа на реалноста, од кој аспект и од кој сегмент да се анализира кризата? Тоа е мошне важно за да се разберат случувањата, основите на кризата, последиците и можните излезни решенија.

Имено, финансиските пазари и падот на хипотекарното штедење доведоа до промени во сфаќањето дека пазарот е перфектен регулатор на пазарните процеси. Се потврди дека пазарот нема волшебна сила и дека корективот на државата во услови на криза е неопходен. Тачеризмот и реганизмот, како водечки неолиберални сфаќања за економските процеси и пазарните слободи од осумдесеттите години, дефинитивно се завршени. Нив не ги потврди практиката на долг рок, ниту, пак, понуди нови решенија кои можат да бидат прифатливи во светски рамки.

Економиите на најразвиените земји во подолг период беа подгревани врз основа на неограничените кредитни механизми, што доведе до спирално надоградување и експанзија, особено во доменот на хипотекарното и кредитното работење. Инаку, кредитната активност е неизбежен дел од човековото современо живе-

ење. Секој може да користи кредит и тоа е добро, значи дека има приход од кој може да го врати позајмениот капитал, односно го подобрува својот тековен стандард и живеење за сметка на идните приливи. Ако, пак, некој мисли дека ќе земе кредит и потоа банката ако пропадне нема да го врати, тоа е илузија, зошто во економијата има изрека: “не постои бесплатен ручек”. Банката што ќе пропадне, ќе мора да оди во стечај, а понатаму во постапка доверителите, или тие што ќе ја откупат, или преземат, ќе ги наплатат побарувањата, без одлагање.

Неконтролираниот раст на економиите доведе до нивно прегревање, до невидени размери, а потоа следи неизбежната фаза: соочување со реалноста, односно пукање како балони, пад и соочување со негативните последици, што на крај се манифестира со рецесија во светски рамки. Кредитните мултипликации не се неограничени, што се потврди и во овој случај, особено ако истите не базираат врз реална материјална основа.

Кои одрази ги има кризата, во кои домени, во кои земји? Масовно повлекување на штедните влогови на населението во развиените држави ја потврдува констатацијата дека довербата е изгубена. Одделни земји бараат итна помош од Меѓународниот монетарен фонд, што е знак за остварување на стравувањето дека заминувањето на странските инвеститори може да предизвика системска криза. Земјите од Источна Европа

живеат над своите реални можности, па затоа се соочуваат со целосна кредитна криза. Овие земји, заради тоа ќе мора да го намалат увозот, што, од друга страна, ќе предизвика земјите од еврозоната да се најдат во уште поголема рецесија.

Сé поголемиот ризик од глобалната рецесија предизвикува пад на цените на акциите на многу глобални берзи, пазарните индекси осцилираат како резултат на напорите на владите со интервенции да ја вратат кредитната моќ на банките и да го спасат финансискиот систем од целосен распад.

Тоа доведе до губење на довербата во пазарните механизми и во институциите што ги регулираа пазарните односи и процеси. Овие појави ги ослабуваат напорите за излегувањето од кризата бидејќи, пред сé, треба да се воспостави систем на доверба, врз која основа базира целата филозофија на пазарната економија.

Повторно теоретичарите го препрочитуваат Кејнс, неговите дела и неговите ставови кои помогнаа да се излезе од Големата економска криза од 1929-33 година. Други се потсетуваат на ставовите на Карл Маркс за пропаста на капитализмот и неговите предвидувања за начините на кои може да се случи таков процес. Сличностите се компарираат за да се извлечат заклучоци во насока: како да се минимизираат негативностите, што се реални, а да се оствари натамошен раст и развој.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И СОЦИЈАЛНИТЕ ЕФЕКТИ

Токму заради глобалната поврзаност на економиите, на државите и на луѓето, информациите за случувањата во финансиската и во реална економска сфера брзо се шират и предизвикуваат несигурност, паника и страв за иднината на луѓето. Глобализацијата на која претходно е укажано, го мултиплицира негативниот ефект од појавата на поширока рецесија, или криза, и може да се прошири до невидени димензии.

Заради тоа, неопходно е да се согледа и социјалниот сегмент, односно потребен е социо-економски пристап во согледувањето на кризата, како и во предлагањето мерки за излез од неповолните состојби. Социјалната сфера во почетните фази не доминира, но продлабочувањето на кризата ќе ги исфрли на површина социјалните проблеми кои можат да влијаат врз натамошното нарушување на системите и натамошното продлабочување на кризата. Оттаму, без решавање на прашањата поврзани со работните, животните и општествените услови на луѓето, нема да може да се обезбеди излез од кризата. Негативниот одраз од истата, манифестиран преку: невработеност, пад на животниот стандард, раст на цените на енергијата, храната и сите потреби неопходни за живот, појава на глад, уште повеќе алармираат на потребата од синхронизирано дејствување на државата/државите, надлежните меѓународни органи

и институции во барањето решенија за излез од кризата.

Кризата ќе предизвика социјални промени што не може да се запостават и истите мора да се разгледуваат при креирањето на мерките и политиките за решавање на проблемите кои сè почесто се изразуваат. Намалените плати, скратување на работното време и неангажирањето на работниците, затворање на фабрики и разни претпријатија, води кон пад на животниот стандард, до промена на квалитетот на живеење и креирање на неповолни социјални состојби.

Најавите дека се можни драматични случувања со отпуштања на над 20 милиони работници¹² до крајот на наредната година како резултат на финансиската криза, значи зголемување на армијата на гладните и социјалните случаи и смален раст на светското стопанство. Се проценува дека најмногу ќе бидат погодени секторите на финансиските услуги, градежништвото, недвижностите и индустријата за автомобили. Со тоа, бројот на невработни во светот заради финансиската криза, до крајот на наредната година ќе се зголеми на 210 милиони, од минатогодишните 190 милиони, а првпат во историјата ќе биде надмината границата од 200 милиони невработени.

Речиси на една милијарда луѓе во светот им се заканува глад. Ин-

флацијата на цените на основните прехранбени продукти доведе оваа година до глад на дополнителни 119 милиони луѓе во светот. Вкупно 967 милиони луѓе во светот страдаат од неисхранетост¹³. Поранешниот генерален секретар на ООН, Кофи Анан¹⁴ предупреди дека глобалната криза заради гладувањето не е помалку сериозен проблем од сегашната финансиска криза, така што борбата против неа бара преземање на истите специјални мерки. Тој смета дека финансискиот колапс не треба да се користи како извинување за стопирањето на помошта за земјите во развој.

Помошта е неопходна и таа треба да продолжи со оглед дека се решаваат егзистенцијални прашања на граѓаните. Постоене стапки на висок морталитет кај децата во неразвиените земји заради гладување и проблемите со храната, ги имаат голем број држави. Секој ден по 10 илјади деца умираат од глад. Финансиската криза не може да биде основа за исклучување на интересот за сиромаштијата и за запирање на барањето решенија за нејзино елиминирање. “Ние можеме да ги прекинеме гладувањето и сиромаштијата”, нагласува поранешниот генерален секретар на ООН. “Неопходни се 30 милијарди долари годишно за да се одговори на проблемот на 923 милиони гладни луѓе во светот. Производството на храна треба двојно да се зголеми, бидејќи

¹² Проценки на Меѓународна организација на трудот и ММФ.

¹³ Извор: ФАО.

¹⁴ Излагање на Кофи Анан од 16.10.2008 год. Изјава дадена на Светскиот ден на храната.

до 2050 година на нашата планета ќе живеат девет милијарди луѓе.”¹⁵

Само здрава популација може да ја спаси економијата во тешки времиња, а здравјето е темел на економскиот просперитет. “Владите во државите од светот не треба да подлегнат на искушенијата за намалување на буџетите за здравство, како одговор на глобалната криза”.¹⁶ Намалувањето на националните здравствени буџети за време на претходната нафтена криза и Големата економска криза од триесеттите години на минатиот век, предизвикале сериозни проблеми во сиромашните региони во светот. Дел од произведувачите на лекови неодамна изразија стравување дека глобалното забавување на економиите може да доведе до намалување на вложувањата во медицинскиот и фармацевтскиот сектор, односно до влошување на здравјето на луѓето.

Заради кризата што ги зафати и Америка и Европа, многу Европејци велат дека ја намалиле потрошувачката кога се работи за нешто што апсолутно не им е неопходно, како: летните одмори, или купувањето мебел и облека најчесто во мега-маркетите, затоа што таму добиваат и одреден попуст. Истовремено, на другиот крај на Европа, во Шпанија, весниците пишуваат за новата “мода” за

преселувањата на младите кај родителите, заради финансиската криза. Околу 60% Германци веруваат дека економската состојба ќе се влоши, покажа неодамнешното истражување на јавното мислење, што го направи истражувачката куќа “Форса”. Според истражувањето на француската агенција за испитување на јавното мислење “БВ”, 64% од Французите со песимизам гледаат на иднината. Кризата се чувствува насекаде, од луксузните, до обичните продавници, во хотелите, хуманитарните манифестации. Во италијанската хуманитарна организација за напуштени деца “АИБА” велат дека донациите за деца во сиропиталиштата се намалиле за 20%. Европејците сè помалку јадат во рестораните, тројца, од четворица вработени работници во Велика Британија носат ручек од дома барем еднаш неделно, покажува анкетата што ја спроведе Британската радио-телевизиска куќа Би-Би-Си.

Заради спречување на социјалната криза која би можела да биде тешка, долготрајна и глобална, потребна е итна и координирана акција на владите, отворање работни места и други мерки за поддршка на “вистинското стопанство”.

¹⁵ Изјава на директорот на ФАО, г. Дуиф: “Земјите-членки на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) добиваат во вид на субвенции повеќе од 370 милијарди долари годишно, а на оружје трошат илјада милијарди, додека, од друга страна, расте бројот на гладните во светот”.

¹⁶ Предупредува генералниот секретар на СЗО, Маргарет Чан.

МЕРКИ ЗА СООЧУВАЊЕ СО ЕКОНОМСКИТЕ И СОЦИЈАЛНИТЕ ЕФЕКТИ ОД ГЛОБАЛНАТА РЕЦЕСИЈА

Координираниот одговор на финансиската криза и активното вклучување на државата, со гарантирање на заштедите, можеби е еден одговор на состојбите. Самиот чин што најсилните и најмоќни држави се согласни и се договараат за глобален одговор на глобална криза, упатува дека никој нема да може да ги одбегне последиците од кризата. Прашањето е: до кога ќе трае состојбата, кое е дното што ќе го достигне кризата и кога може да се очекува смирување на овие процеси, односно опоравување и раст?

Никој не е изолиран од влијанието на кризата. Во колкав обем ќе се почувствува, зависи од интензитетот на поврзаност и влијанието што ќе биде пренесено од земја во земја, или, пак, во глобални регионални рамки. Влијанието на мерките, што на глобално ниво ќе бидат преземени, исто така може да придонесе за намалување на интензитетот на кризата и за барање решенија за нејзино надминување.

Лидерите на Г-8 групата на најразвиени земји се единствени во оценките и се подготвени да преземаат заеднички мерки со цел да се справат со финансиската криза и последиците што таа може да ги предизвика. Со јакнење на финансиските институции и примена на инструменти и мерки што им стојат на располагање, тие оценуваат дека е неопходно да се дејствува во правец на враќање на довербата во финансискиот систем на глобално и на ниво на држави. Тие оценуваат дека се неопходни промени во регулациските механизми и системи, како и во светскиот финансиски сектор за заздравување од дефицитот во кој се доведени од финансиската нестабилност. Во исто време, се согласуваат со потребата за соработка и координација на мерките за поттикнување на економијата и развојот, како и за воспоставување стабилност и просперитет. Најавите се дека мерките се од времен карактер и по завршувањето на кризата, истите не би требало да се применуваат.¹⁷

Во септември и октомври 2008 година владите низ светот презедоа серија мерки без преседан за да ги закрепнат разнишаните банки. Во

¹⁷ Американскиот претседател Џорџ Буш изјави дека државното преземање на уделите во финансиските институции во САД се само привремени и ограничени мерки и изрази уверување дека американската економија со текот на времето ќе се извлече од кризата. „Многу е важно американскиот народ да знае дека нашата програма е наменета за зачувување на слободното претприемништво, а не да го замени слободното претприемништво. Мерките што ги преземаваме за да ја зголемиме ликвидноста и да обезбедиме нашите финансиски инструменти да бидат силни, се само привремени, додека државата со време ќе ги продаде акциите во банките, кои сега ги купи. Освен тоа што е привремена, програмата е и ограничена, со други зборови Владата ќе купи само извесен број акции во поедини банки“, објасни Буш, додавајќи дека овие банки ќе бидат „под приватна контрола“. Буш призна дека администрацијата презема вонредни мерки, но рече дека тие се добро промислени и дека се преземаат затоа што земјата е соочена со вонредни околности. „Убеден сум дека, на долги патеки, нашата економија ќе се опорави,“ рече Буш. Цитирано според МИА: Македонска информативна агенција (20.10.2008).

САД, Федералните резерви и Министерството за финансии го преплавија финансискиот систем со ликвидност, потоа на неколкуте преостанати инвестициски банки им доделија дозволи за комерцијално банкарство, позајмија фондови против негативните финансиски инструменти, за на крајот, од повеќе фирми и банки да купат акции без право на глас и долг со залог. Неколку европски држави ги гарантираат сите банкарски депозити и краткорочните меѓубанкарски заеми. Лидерите на 27 земји, членки на Европската Унија, во Брисел разговараа за решавање на финансиската криза, согласно планот кој предвидува средства од дури 2.000 милијарди евра. Европската комисија предложи банкарските депозити во Европската Унија во иднина да бидат гарантирани со најмалку 50.000 евра, за до 2009 година, таа долна граница да се помести на 100.000 евра.

Овие мерки послужија барем привремено да се запре паниката и на тој начин да се спречи истовременото подигање на влоговите од банките, како и да се спречи загушувањето на кредитните пазари. Сепак, преземените мерки беа само залажувачки. Тие не ги допреа корените на кризата, иако ги пренасочија.

Наместо кон елиминирање на ризичните, лошо пресметани инвестиции и лоши заеми, дозволувајќи пропусти и банкротите, владите ги пренасочија долговите и ризиците од финансиските институции кон даночните обврзници и кон успешните. На тој начин прашањето веќе не

е дали оваа или онаа банка ќе преживее, туку дали оваа или онаа земја ќе остане солвентна. На пример, Исланд беше доста лошо погоден од целата ситуација. Други земји, вклучувајќи ги и САД, беа должни да платат за оваа великодушност во битката со опасната инфлација. И, додека САД го почна своето долго закрепнување, Европа и Азија беа оставени да го сносат ударот на американското расипништво, алчност, регулаторна дисфункција и кратковидост. Во истражувањето на Кредит Свис е наведено дека балтичките земји: Бугарија, Украина, Романија и Унгарија, се соочени со истите макроекономски тешкотии како и Исланд, со големи дефицити на платните биланси и со висок сразмер на кредити на приватниот сектор кон бруто-домашниот производ. На овие земји може да им се приклучи и Јужна Африка. Преместувањето на ризикот од приватниот сектор на јавниот и од едно место (САД) на друго (Европа, Азија), не е долгорочно решение. Тоа само го одложува неизбежното. Неизбалансираноста во меѓународниот финансиски систем е таква што за нејзиното израмнување е потребна долготрајна и болна глобална рецесија.

Иако овие оценки, изјави, ставови и најави се синтетизирани, може да се согледа дека светот е соочен со глобална рецесија што ја препознаваат и лидерите на најразвиените земји и кои се свесни дека без глобално и синхронизирано дејствување нема можност за излез од неа. Таа би се прелевала од држава во држава, од континент на континент и на крајот,

во глобална форма би го довела светот во криза, без преседан во човековата историја.

Споредбите со кризата од триесеттите години се само индикатор дека можноста за глобална криза реално постои, но сега, заради глобалноста на пазарите, нејзината сложеност и длабочина би била покомплексна, а мерките и инструментариумите не зависат само од националните влади, туку од меѓународната соработка во барањето решенија за излез од таквата глобална криза.

Кризата постепено ја добива формата на голем вител, кој внесува сè во себе и го потонува, без да се согледа каде е дното. Објаснувањето може да биде и во обратна перцепција, односно кризата е како торнадо кое превртува и руши сè што ќе му се најде на патот. Таа разорна моќ на кризата, секако дека ќе го заборава остварувањето на развојните приоритети за кои се залагаат владите и меѓународните институции, ќе го запре реализирањето на милениумските развојни цели, на прашањата од Агендата 21, на стратегиите за намалување на сиромаштијата и за зголемување на вработеноста. Ваквиот исход е заради обратноста на процесот што ќе предизвикува длабоко негативни екстерналии за кои ќе требаат нови стратегии, многу средства и нови концепти за излез од кризата.

Оттаму, може да се оцени дека е неопходен нов светски финансиски поредок, со цел во иднина да бидат спречени финансиските и реални кри-

зи. Тоа значи дека мерките што сега се преземаат не се еднократни и само санациони, туку се фундаментални и насочени кон оформување нов систем што треба да обезбеди стабилност и ефикасност на долг рок.

Токму затоа е потребно да се променат улогата и надлежностите на ММФ и Светската банка, кои треба да добијат нова зајакната позиција во рамките на светските финансиски текови. Добивајќи зајакната позиција, па и сериозни регулаторни механизми, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка ќе може да ги применуваат во насока на превентивно дејствување, за да се спречи крахирањето на финансиските и другите пазари. Исто така, со зајакнување на улогата на Европската централна банка, Европската банка за обнова и развој и други регионални финансиски институции, всушност се оцртуваат контурите на новиот светски финансиски поредок за кој се договараат развиените држави, а во насока на спас на банкарскиот и финансиските системи во развиените земји.

Всушност, глобалниот капитализам, глобалната економија, глобалните финансиски и реални пазари неопходно бараат и нови глобални правила, но и глобални институции што ќе ги регулираат глобалните пазари и процеси. Тука, ориентација е кон зајакнување на регулаторните механизми на самите држави, односно нови принципи на интервенција на државата во услови на пазарно работење, со што се овозможува опстојувањето на самиот општествен

капиталистички систем, како и меѓународни регулатори на кои државите ќе им пренесат дел од ингеренциите за воспоставување стабилност во оваа сфера.

Францускиот претседател Саркози¹⁸ предложи да се формира “економска супервлада”, или “светска супервлада”, која би имала ингеренции за брзо и ефикасно решавање на проблемите предизвикани од финансиската криза. Со определување на составот и ингеренциите би започнало оформувањето на нов светски поредок кој би го заменил Бретонвудскиот систем од 1944 година (со кој се формирани ММФ и Светската банка), а би се воспоставила контрола на работата на сите поважни финансиски институции, банките, рејтинг агенциите, осигурувањето, итн. Понатаму, би се воспоставил нов систем на валутна соработка меѓу државите и надминување на хаосот што се создаде во валутно-паричните механизми.

Како дополнителен предлог, г. Саркози упатува на потребата од формирање “економска влада” во зоната на еврото, односно на Европската унија, која, исто така, би добила ингеренции за справување со глобалната финансиска криза. Еврозоната бара единствен одговор и јасни правила на управување во финансиската и економската сфера. Во тие рамки, тој се залага Европската централна

банка да биде независна институција, но и да соработува со земјите во кои функционира еврото како национална валута.¹⁹

Како за економската и финансиската сфера, вакви глобални регулатори, веројатно, треба да се дефинираат и за социјалната сфера, со оглед дека постојните институции и меѓународните организации имаат лимитирани ингеренции и мали финансиски ресурси за да можат поактивно да дејствуваат во насока на намалување на социјалните проблеми и потреби на глобално ниво. Социјалната сфера и натаму е во ингеренции на националните држави, но проблемите стануват глобални, исто како и побарувачката и понудата на факторите на репродукцијата, заради што и социјалната сфера треба да се согледува од глобален аспект. Мерките на државната интервенција во економската сфера треба да се компилираат со макроекономски микс на мерки кои ќе ја инкорпорираат и социјалната сфера, со што нивото на стабилноста може да зајакне и да се одржува на подолг рок.

Како што кризата на глобалните финансиски пазари е предизвик што не може да го реши сама ниту една држава, исто така и социјалната сфера е предизвик кој треба да се решава за да не ескалираат негативните ефекти кои може да доведат до по-

¹⁸ Никола Саркози, претседател на Франција, во изјава за медиумите, 21.10.2008 година, Во супервладата би биле најразвиените Г-8: Кина, Индија и Бразил и други држави.

¹⁹ Саркози оценува дека: “Европа мора да биде носител на идеите за измени на основите на светскиот капитализам, додека глобалната економска криза претставува ‘предавство’ на вредностите на капитализмот, а не доведување во прашање на пазарната економија.”.

широки потреси во државите и на глобален план.

Глобалните мерки што се оформуваат за финансиската сфера предвидуваат:

1. Создавање глобален систем за рано предупредување, со цел спречување на идни можни кризи;
2. Прифаќање стандарди за регулација и контрола, базирани врз меѓународна основа;
3. Ефикасно трансгранично набљудување на 30-те најголеми светски мултинационални компании;
4. Соработка и усогласени дејства на државите во услови на криза;
5. Подигнување на нивото на гаранцијата на депозитите во банките.

Како ќе се одразат овие промени врз малите земји и земјите во развој?

Состојбите во овие земји постојано се влошуваат во еден подолг период. Ако на тоа се додадат економските движења во претходната 2007 година, во која започна растот на цените на енергенсите (нафтата и гасот), растот на цените на храната, како и на металите, суровините и минералите кои котираа на берзите, може да се согледа дека неповолниот тренд продолжи и во 2008 година, кога и се остварија неверојатно високи цени на споменатите производи. Иако цените се движат осцилаторно

во рамки на екстреми што не се забележани во економиите во светски рамки, јасно е дека не е воспоставена стабилност меѓу понудата и побарувачката, заради што се можни натамошни осцилаторни промени во одредени маргини кои ќе влијаат врз продлабочување на рецесијата и влегување во криза со сериозни и длабоки последици.

Понатаму, дилемите се: кои механизми стојат на располагање и во кои области треба да се дејствува; дали во банкарската сфера и со кои механизми; дали во реалната економска сфера, а да не се нарушат основните принципи на пазарно работење; дали треба да се интервенира во социјалната сфера, до кое ниво и обем и од кои извори; или, пак, е неопходен микс од мерки во сите области кои можат да бидат погодени од рецесијата, односно од глобалната криза?

За да се спречат можни негативни појави кои стануваат сè поизвесни, се најавуваат и/или се преземени мерки кои, во основа, значат засилен државен интервенционизам во финансиската сфера, а во дел и во реалната сфера. Некои тоа го нарекуваат национализација на банките, други сметаат дека е само времено премостување на кризата, со цел за повторно воспоставување на пазарни односи и продолжување на регулаторната функција на понудата и побарувачката, но во основа, се единствено реално расположливи мерки што ги преземаат државите и од кои може да се очекуваат одредени ефекти.

Се поставува прашање што сè треба да се санира, до кој обем и ниво на влијание, односно кои области на дејствување се неопходни за да започне процесот на воспоставување стабилност на системите. Имено:

1. Пред сè, да се дејствува за санирање на изгубената доверба во банкарскиот систем. Иако изгледа дека тоа е појава од психолошки карактер, ова е првиот сегмент што треба да го стабилизира системот за да може да продуцира ефикасност и одржливост во работењето. Затоа е неопходно подигнување на нивото на депозитите за кои гарантира државата;

2. Санација на банките кои се соочуваат со финансиски дубиози и неможност за наплата на побарувањата, особено ризичните. Банките кои нема да може да се санираат, ќе мора да го понесат товарот на стечај или банкрот, а со тоа да се активираат гарантните механизми за повраток на депозитите. Во спротивно, ќе бидат погодени сите слоеви во општеството, а најмногу социјално најранливите;

3. Внесување на дополнителен капитал за одржување на стабилноста на банките, особено големите кои можат да се соочат со нагло повлекување на депозитите на граѓаните и на компаниите. Изворот на овој капитал се согледува во буџетите на државите и негово трансферирање во период од неколку години за спасување на банкарските системи.

4. Банките ќе мора да го прифатат капиталот од државата, да издадат акции (или други видови хартии од вредност) и да го признаат нејзиното право да учествува по основ на капиталот во управувањето со банките. Тоа е и основата за јакнење на довербата и за оспособување на финансиските пазари и текови за да продолжат со своите активности;

5. Помош на лицата кои ќе се соочат од ризик во форма: губење на работно место, загуба на домот (заради неможност да се враќаат кредитите се активираат хипотеците и голем број граѓани ги губат своите куќи, станови и живеалишта);

6. Помош на социјално загрозените преку програми, особено за старите, неспособните и болните лица кои немаат шанси да опстанат ако државата не им помогне;

7. Програми за работно ангажирање на безработните и нивно алиментирање до фазата на наоѓање нова работа преку преквалификација, дообразование и други форми поддржани од државата.

Просторот не дава можност да се елаборираат детално наведените мерки, како и други помалку значајни зафати, кои неизбежно се користат во стабилизационите програми на макро ниво и во доменот на социјалната сфера.

ГЛОБАЛНАТА РЕЦЕСИЈА И МОЖНИТЕ СОЦИО-ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ВО МАКЕДОНИЈА

Се поставува прашање каде во сите овие случувања се наоѓа Република Македонија и до кое ниво може да се соочи со влијанието на рецесионите движења во светски рамки?

Македонската економија е отворена и таа, секако дека ќе претрпи одредено влијание. Затоа е потребата од постојана координација меѓу Народната банка на Република Македонија, деловните банки и Министерството за финансии. Секој од нив, во рамките на надлежностите, да ги следат состојбите со цел да се реагира на ниво на Влада, или држава, за да се спречат негативните појави, онолку колку што е можно, или да се ублажат негативните последици. Не е потребна паника, потребна е смиреност, бидејќи е прашање колку долго може светот да бара решение за да се справи со кризата. Обезбедувањето финансиски средства, кои се рамни на едногодишни буџети на државите, укажува на сериозноста на кризата, но и на подготвеноста на државите да се најде решение за истата.

Секако дека кај нас: намалувањето на дефицитот, зголемувањето на извозот и јакнењето на инвестиционата активност, привлекувањето домашни и странски инвестиции, се решенија што можат позитивно да влијаат врз натамошниот раст и развој.

Одделени оценки за влијанието на кризата по земји, иако се разликуваат, упатуваат на показателот дека државите, кои, како и Република Македонија, се послабо интегрирани во меѓународните финансиски пазари, имаат помали шанси да го почувствуваат влијанието на финансиската криза и со тоа помалку да се погодени од негативните ефекти. Како веројатност за ова се и ригидните мерки од властите во поглед на безбедностните резерви на банките, контролата и супервизиската контрола, врзувањата на сигурносни механизми при издавањето кредити, повисокото ниво на заштита, итн. Но, тоа не значи дека банките се имуни и изолирани. Ако на француската банка *Societe Generale* француската влада обезбеди финансиска помош од 1,7 милијарди евра, што укажува дека оваа банка се соочува со можни дубиози, прашање е во колкав обем филијалата на оваа банка во Македонија (или Охридска банка) ќе има помош во рамките на системот на банки или, пак, во одредени услови, ако има потреба, таа ќе бара помош од други извори.

Меѓутоа, никој нема да може да ја избегне кризата затоа што финансиската сфера е првиот чекор на влијание врз рецесијата. Следат негативните ефекти во реалната економска сфера, кои, како бранови можат да ги погодуваат државите, зависно од доминантноста на стопанската структура, секторската и пазарната отвореност. Тоа значи дека покрај индиректните влијанија во финансиската сфера (изразени преку курсевите на валутите и цените на

акциите кои паѓаат), можни се директни последици кои веќе се изразија преку отпуштање на работници од маталургијата и металната индустрија (ФЕНИ, Скопски легури и други), можни ограничувања во сферата на обоените метали (Бучим), и друго. Во оваа област се вработени над 9.000 лица кои можат директно да ги почувствуваат последиците од кризата, а индиректните ефекти се пренесуваат пошироко и завршуваат во социјалната сфера.

Исто така, заради смалената светска конјунктура, намалувањето на извозот станува сè поизвесно, намалувањето на порачките, на лон-производството (особено во текстилната индустрија) и смалените приливи од странство, како и помалите странски вложувања, можат да влијаат врз растот на платно-билансниот дефицит на државата, а со тоа и врз вкупната економска активност. Сето тоа, секако, е поврзано и влијае и врз социјалната сфера. Негативните ефекти и таму може да се изразат во негативен контекст и да се мултиплицираат без изгледи за решавање ако дојде до продлабочување на рецесионите движења.

Токму затоа, реално звучат укажувањата на генералниот секретар на ООН, Бан Ки-Мун кој ја истакнува потребата од солидарност на земјите и потребата да бидат решителни во настојувањата да се надмине актуелната финансиска криза. Глобалната солидарност е неопходна и е во интерес на сите, независно од моќта и големината на земјите и

ресурсите со кои располагаат. Проблемите кои се изразуваат и кризата, не се во можност да ги решат самите, бидејќи истите се глобални, со глобално влијание и последици. Но, не смее да се дозволи глобалната економска криза да се претвори во хуманитарна криза, туку со сите механизми мора да се дејствува за да се спречи нејзиното ширење. Тоа претпоставува дека, покрај активните економски мерки, да се применуваат и засилени мерки во борбата против сиромаштијата и во обезбедувањето храна по пристапни цени и за сиромашните и гладните, намалување на долговите на земјите, и друго. Во исто време, активно да се дејствува во сферата на забрзување на социјалниот развој и подобрување на условите за живот и работа на граѓаните во сиромашните и недоволно развиените земји, во кои, ако не се дејствува, кризата може да има значително негативно и компликувано влијание.

Република Македонија мора активно да ги следи состојбите и настаните на глобалната економска сцена, како и недоволните социјални консеквенци кои можат да се пренесат. Во тие рамки, неопходно е да се бараат решенија кои ќе овозможат да се одржуваат добри врски со економските партнери, пред сè со Европската Унија, со земјите кои се традиционални трговски партнери, земјите на: ЕФТА, САД, Руската федерација, Кина. Исто така, потребна е добра соработка со: ММФ и Светската банка, ЕИБ и ЕБРД, кои во овој случај можат да добијат и нова улога

на глобални регулатори на процесите во плаќањата и долгувањата.

Сепак, се работи за историски случувања кои ќе се одразат и врз идните процеси и настани во глобални рамки. Предизвиците наметнуваат нови решенија и координација, која, и кај нас треба да се дефинира уште во превентивна фаза, како усогласено следење и подготовка за дејствување на надлежните органи од макроекономската и монетарната сфера, но и од социјалната сфера, со што би се спречиле негативните појави на финансиски и реален економски план. Покрај тоа, превентивно треба да се дејствува и во социјалната сфера за да се спречи појавата на неповолни ефекти, а ако истите се изразат да се дејствува со активни мерки во насока на нивно решавање. Тоа претпоставува, како заштита на категориите граѓани кои ќе бидат изложени на ризик од загубата на работното место, така и за примателите на социјална помош и обезбедување систем на социјални трансфери, што ќе ги покрие потребите на граѓаните во повеќе сфери на социјалното живеење.

Како заклучок, да се вратиме на ставот на нобеловецот Штиглиц²⁰, а тоа е: “Глобализацијата сама по себе не е проблем, туку начинот на кој со неа се управува”. Имено, техниките и методите, правилата на игра што се утврдени во постојниот глобален систем, постепено се надминуваат. Тие мора да се менуваат и да се приспособуваат кон потребите на луѓето во глобалниот свет. Потребни се реформи на меѓународните институции и организации, заедничко дејствување, респектирање, како на економските, така подеднакво и на социјалните аспекти на глобализацијата, изградба на сигурносни механизми што ќе спречуваат појави и ескалација на кризи што секогаш завршуваат со продлабочени социјални проблеми. Неопходна е хуманизација на глобализацијата, поголема праведност во распределбата на новосоздадените вредности, подигнување на животниот стандард на населението и посебно на сиромашните, со промена на јавната перцепција за нивно помагање, како основа за социјален раст и развој.

²⁰ Роберт Штиглиц.

Користена литература:

Food and Agriculture Organization (2008) Speech of FAO Director-General Jacques Diouf at <http://www.fao.org/english/dg/2008/index.html>

G20 (2008) *Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy*, www.imf.org

International Labor Organization (2008) *Impact of financial and economic crisis on the world of work*, ILO/08/46, www.ilo.org.

International Monetary Fund (2008) *Financial Crisis Takes Harsh Toll on Europe*, www.imf.org

Stiglitz, J. (2003) *Globalization and Its Discontents*, New York: W W Norton & Co Inc.

World Health Organization (2008) *Impact of the global financial and economic crisis on health*, <http://www.who.int/mediacentre/news/statements/2008/s12/en/index.html>

Abstract:

The globalization has contributed towards changes, towards growth and development that produced positive effects, which are imbalanced. When recession and crisis hit global markets it is of immense importance to undertake measures that provide and safeguard current reproduction. The analysis of the crises, along the economic aspect should also take into consideration social aspects as well. The social aspects are also vital which if not mitigated could endanger the survival of the system. Therefore, it might be said that a new world financial order is needed, to tackle the future financial and real crises, but also oscillation in the social sector that will have affect on the social development. This means than the undertaken measures should not have ad-hock and remedial purpose, but they should be fundamental and targeted towards creation of a new system that will provide stability, efficiency as well as social justice, on the long term.

The global capitalism, the global economy, the global financial and real market are in need of new global rules, but also global institutions that will regulate global markets and processes, as

well as social aspects of living. The current trend is directed towards strengthening of regulatory mechanisms of the states that is introduction of principles of state intervention in the condition of market economy, which should enable the normal functioning of the societies. This is also accompanied with international regulation to which the states will transfer part of their responsibilities to provide for stability in the wider context.

АНАЛИЗИ И ОСВРТИ

Милан Мановски

331.215.62 : 336.226.112.1 (497.7) „2009”

Секретар на Секторот за економско-социјални
истражувања и колективно договарање при
Сојузот на синдикатите на Македонија

СИСТЕМОТ НА БРУТО ПЛАТА НИЗ ПРЕДЛОГОТ НА ЗАКОНОТ ЗА ПРИДОНЕСИ ЗА ЗАДОЛЖИТЕЛНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Сојузот на синдикатите на Македонија (ССМ) во месец октомври 2008 година, имаше голем број активности поврзани со најновите законски измени и дополнувања во доменот на работните односи и социјалното осигурување. Во тој контекст, овој осврт прави детален приказ на ставовите на ССМ во однос на можните ефекти на Законот за придонеси за задолжително социјално осигурување врз работниците, како и, генерално, неговото можно влијание врз состојбите со вработеноста и пазарот на трудот во Македонија.

Со цел намалување на административниот товар врз фирмите, како и намалувања на трошоците за работна сила и отворање нови работни места, во економската програма на Владата на Република Македонија се предвидени суштински реформи во системот на социјално осигурување и персонален данок на доход (ПДД). Реформите се состојат од:

1. Воведување концепт на бруто плата - целта на оваа реформа е да се намали административниот товар и комплексните пресметки на бруто и нето плата, со што значително ќе се зголеми транспарентноста од аспект на препознавање на вкупните трошоци за работна сила на работодавачот. Тоа е важно од аспект на домашните компании при подготовка на нивните бизнис планови, но и за потенцијалните надворешни инвеститори. Истовремено, македонскиот систем на плати ќе се изедначи со истиот во земјите членки на ЕУ, ОЕЦД земјите, како и повеќето земји во Регионот;

2. Намалување на трошокот за работна сила преку намалување на стапките за социјални придонеси за 10 п.п., односно од сегашните кумулативни 32%, на 22%, постепено во периодот од 1.01.2009, до 1.01.2011.

Динамиката на намалување е во три фази:

	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011
Придонес за пензиско осигурување	21,2 > 19%	19% > 16,5%	16,5% > 15%
Придонес за здравствено осигурување	9,2% > 7,5%	7,5% > 7%	7% > 6%
Придонес за осигурување во случај на невработеност	1,6% > 1,4%	1,4% > 1,2%	1,2% > 1%

3. Целосно усогласување и интегрирање на основите, пресметките и наплатата на социјалните придонеси, вклучително и ПДД. Со овие измени ќе се олесни административниот товар врз фирмите во смисла на посебна пресметка и плаќање на секој придонес посебно, а и ќе се зголеми капацитетот на институциите за контрола и соодветно казнување на евазијата, со што државата ќе создаде можност за слободна и рамноправна конкуренција помеѓу економските субјекти.

Што значи концептот на бруто плата низ Предлог - законот за придонеси за задолжително социјално осигурување?

При примена на системот на бруто плата, обврзник за плаќање на придонесите од плата и персоналниот данок од доход (ПДД) ќе биде самиот работник, додека, пак, истите ќе ги уплатува работодавачот во име и на сметка на работникот. Притоа, во овој систем, предмет на договор при воспоставување на работен однос ќе биде бруто платата, а не досегашната нето плата. Придонесите за социјално

осигурување ќе се пресметуваат и уплатуваат на бруто платата, додека, пак, основна за пресметка на ПДД ќе биде бруто платата намалена за уплатените придонеси и за личното ослободување. Значи, нето платата ќе се добива на индиректен начин, кога од бруто платата ќе се одземат социјалните придонеси и ПДД. Овој систем овозможува работникот да знае колкава е неговата нето плата и колкав е делот од платата што се однесува на придонесите и ПДД.

Целта на овие измени е да се намали комплексноста на системот, но и да се промовира концептот на трошоци за работна сила од кои, всушност, зависи интересот на работодавачите за вработување нови лица. Оттука, заради потранспарентен концепт и можна споредба со другите земји (особено важно за странските инвеститори), неопходно е интегрирање на сите трошоци за работниците, наместо сегашниот систем во кој има плата, потоа хранарина и превоз, некои дополнителни трошоци, и сл. Затоа, целта на Владата е храната и превозот да се интегрираат во бруто плата-

та, бидејќи во реалноста тие најчесто се исплатуваат во готовина, а не како топол оброк или автобуска карта и слично, односно со текот на времето ја изгубиле вистинската функција. Исто така, нивното неограничување (до одреден износ) е злоупотребено од некои работодавачи, кои, всушност, ја супституираат платата со хранарина и превоз. Сепак, за да биде оваа промена неутрална и од аспект на работодавачите и од аспект на работниците, Владата предлага зголемување на личното ослободување при плаќање на персонален данок на доход од сегашните 3.294 на 6.800 денари.

Кои се придобивките за работодавачите од интегрирање на надоместоците за храна и превоз?

Бруто платата ќе биде вистински и реален показател за нивните трошоци за работна сила, односно нема да има дополнителни “скриени”, па и непланирани трошоци. Секако, и пресметката на платата ќе биде поедноставна и нема да одзема многу време. Нема да има негативни ефекти, бидејќи со зголемување на личното ослободување, ПДД нема да се зголеми.

Која е користа за работниците ?

Со интегрирање на хранарината и превозот во бруто платата, работниците ќе добијат поголема социјална сигурност, ќе се уплатуваат придонеси и за висината на хранарината и превозот, а исто така се зголемува и вредноста на личното ослободување

од платите за ПДД.

За да се воведат системот на бруто плата и интегрирање на хранарината и превозот, неопходно е предоговарање на индивидуалните договори за вработување, заради нивно изразување во бруто износи. При овој процес од особена важност е придобивката што се очекува и кај работниците и кај работодавачите. Можни се неколку излезни решенија, зависно од волјата и моќта на договорните страни:

- нето платата да остане иста, што со новиот систем на пресметка, како и со постепено намалување на социјалните придонеси ќе доведе до намалување на бруто платата;
- бруто платата да остане иста, со што ќе се зголеми нето платата;
- средно решение, во кое малку ќе се зголеми нето платата и малку ќе се намали бруто платата, што е и најверојатен резултат од преговорите.

Со оглед на тоа што секоја година ќе се намалуваат придонесите, до 2011 година, треба секоја година да се предоговараат работните договори.

Значајна промена е и тоа што наместо да постојат три поединечни закони за социјално осигурување, ќе постои еден Закон за придонеси од социјално осигурување, со што ќе се обезбеди:

- a) целосна усогласеност на ос-

новиците за плаќање на придонеси, на постапките при наплатата и други елементи (на пример: казните, каматите за ненавремена исплата, и сл.);

- б) наместо измени во три поединечни закони, ќе се подготви еден закон;
- в) потранспарентен систем, во кој обврзникот ќе ги добие сите неопходни информации со увид во само еден закон.

Бруто платата, за познавачите на оваа материја и не е некоја новина. Таа и досега постоеше во пресметките на платите, при што не беше појдовна, туку изведена категорија.

Во сегашниот систем, пресметките се засноваат врз нето платата, при што и сите други показатели (статистички, споредбени, аналитички, дури и казнени) беа поврзани, или поаѓаа од оваа категорија. Сега сето тоа треба да се измени и соодветно да се усогласи. Работата можеби не е сложена, но е обемна и бара многу време. Овој факт, а и други, беа причина, Сојузот на синдикатите на Македонија да бара одложување на планираниот термин за почеток на примената на системот на бруто плати од јануари 2009 година.

Од аспект на ССМ, во контекст на претходно изнесената заложба, треба да се истакне дека во сите колективни договори, на сите нивоа на нивно донесување, одредбите со кои се уредува најниската плата, и платите воопшто, надоместоците од

плата и многу други права и обврски на работниците и работодавачите, се поврзани со нето платата. Ова значи дека е неопходно усогласување на овие документи, што, исто така, е обемна работа, за што е потребно и соодветно време.

Според најави од Министерството за труд и социјална политика, во најскоро време ќе поднесат иницијатива за изменување и дополнување на Законот за работни односи, за бришење на надоместокот за храна и превоз. Овој потег, доколку се реализира, е мошне неповолен за работниците кои досега ги примаа овие надоместоци. Познавајќи ја „логиката“ на нашите работодавачи, се разбира не сите, овие надоместоци едноставно ќе ги снеса, бидејќи нема да постои законска обврска. Целата работа се префрлува на колективното договарање, што во вакви услови се изострува и се потребни макотрпни преговарања за да се убедат работодавачите овие надоместоци да ги вградат во бруто платата.

Со оглед на важноста на ова прашање, особено за работниците кои имаат ниски примања и на кои овие надоместоци многу им значат, ССМ предлага измените во Законот за работни односи да се вршат по воведувањето на концептот на бруто плата, во која ќе бидат вградени и надоместоците за храна и превоз. Со цел да се утврдат придобивките, и евентуалните недостатоци, од воведувањето на системот на бруто плата за работниците, во ССМ се направени повеќе верзии на пресметки на бруто патата.

1. Сегашна состојба - нето

Нето плата_____	15.605
Даночно ослободување_____	3.294
Нето основица_____	12.311
Персонален данок_____	1.368
Основица за данок со 10%_____	13.679
Бруто 1_____	16.971
Бруто 2_____	24.957
Придонес за ПИО 21,2%_____	5.291
Придонес за здравство 9,2%_____	2.296
Придонес за вработување 1,6%_____	399
Вкупно придонеси_____	7.986
Прид. за проф. рехабил. 0,5% _____	125
Прид. за водостопанство 0,2%_____	50
Вкупно средства за плата_____	25.132

При пресметките е користен износот на просечната нето плата исплатена во Република Македонија и стапките на придонеси и за персонален данок што сега се применуваат, а за пресметките за 2009 година и натаму се применети елементите од материјалот на Министерството за финансии (даночното ослободување и стапките на придонесите).

Оваа пресметка покажува дека за да се обезбеди исплата на сегашниот износ на просечната нето плата во Република Македонија, потребни се

бруто средства од 25.132 денари. Во оваа сума не се вклучени средствата за превоз и исхрана. За стопанството тие изнесуваат вкупно 4.300 ден, и во тој случај вкупните средства за плата и придонеси за работникот во стопанството изнесуваат **29.432 ден.**

Во јавниот сектор, за превоз и исхрана се исплатуваат вкупно 3.200 ден., што значи дека за еден работник, чија плата е колку просечната во Републиката, потребни се вкупни средства од **28.332 ден.**

2. Пресметка на бруто плата според Предлог - законот за единствени стапки за задолжително социјално осигурување, со нето основица од 8.000 денари

<u>Година</u>	<u>2008</u>	<u>2009(1)</u>	<u>2009 (2)</u>
Нето плата	8.000	11.200	12.300
Даночно ослободување	3.294	6.800	6.800
Нето основица	4.706	4.400	5.500
Персонален данок	523	488	611
Основица за данок со 10%	4.229		
Бруто 1	8.523	11.688	12.911
Бруто 2	12.539	16.211	17.907
Придонес за ПИО 21,2%	2.658		
Придонес за здравство 9,2%	1.153		
Придонес за вработување 1,6%	200		
Вкупно придонеси	4.011	4.523	4.996
Прид. за проф. рехабил. 0,5%	20		
Прид. за водостопанство 0,2%	25		
Вкупно средства за плата	12.584	16.211	17.907
Со вклучена храна и превоз од			
	4.300 ден =		16.884
	3.200 ден =		15.784

Напомена: Во првата пресметка за 2009 година, во нето платата се вклучени 3.200 денари за храна и превоз, а во втората пресметка, храната и превозот се во износ од 4.300 денари. Вкупната стапка на придонеси и за двете пресметки за 2009 година е вкалкулирана на 27,9%.

Пресметките покажуваат дека и во двата случаја обврските на работодавачот се зголемуваат. Ако храната и превозот е во износ од 4.300 денари, зголемувањето е 6%, а ако овој надоместок е во износ од 3.200 ден., тогаш зголемувањето на обврската е 2,7%. Овие примери покажуваат дека кај пониските плати не се остварува основната заложба на концептот на бруто плати за растувавање на работодавачите и обезбедување дополнителни сред-

ства за евентуални инвестирања и дел за зголемување на платите на работниците, како и за нови вработувања.

Пресметките се вршени со примена на намалени стапки за придонесите за ПИО, здравство и за вработување, што би се користеле во 2009 година. Соодветни пресметки можат да се направат и за 2010 и 2011 година, кога овие стапки уште се намалуваат и би го достигнале

следново ниво: ПИО 15%, од сегашните 21,2%; здравствено осигурување 6%, од сегашните 9,2% и за вработување на 1%, од сегашните 1,6%. Во тие пресметки, за да се задржи

приближно истата сума на вкупните средства за плата на вработените, што ги обезбедува работодавачот, (секако во просек) соодветно треба да се намалува даночното ослободување.

ДАНОЧНО ОПТОВАРУВАЊЕ НА РАБОТНАТА СИЛА: ПРЕД И ПО РЕФОРМАТА

Година	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Вкупен приход на работникот	8.300		10.300		16.300		24.300	
Нето плата	4.000	8.300	6.000	10.300	12.000	16.300	20.000	24.300
Хранарина и превоз	4.300	0	4.300	0	4.300	0	4.300	0
Даночно оптоварување	5.214	3.525	5.436	4.629	7.069	7.940	12.141	12.354
Вкупен трошок за работник	13.514	11.825	15.736	14.929	23.369	24.240	36.441	36.654
Дан.оптов.% од вк.трошок	34,4	29,8	34,5	31,0	30,2	32,8	33,3	33,7
Разлика во дан. оптовар.	- 4,6		-3,5		+2,6		+0,4	

Од табелата може да се забележи дека кај повисоките плати вкупните средства за даноци и придонеси се зголемуваат, и тоа за 2,6, односно 0,4%

ОТВОРЕНИ ПРАШАЊА:

1. Како посериозно прашање што се наметнува во трансформирањето на системот на нето плати во бруто се надоместоците и додатоците на плата што во моментот се присутни во практиката, како што се: минатиот труд, прекувремената работа, работата во празници и сл. Тие досега се додаваа на нето платата - основната плата. Дилема е присутна по прашањето дали тие и натаму така да се третираат?

Ставот на ССМ по ова прашање е сите надоместоци и додатоци на нето платата и натаму да се сервисираат согласно законските решенија. Оваа обврска да биде вградена и во новиот Закон за бруто плата.

2. Воведување на минималната плата како законска категорија во која ќе бидат додадени надоместоците за превоз и за исхрана.

3. Отворено прашање е и вклучувањето на надоместоците на трошоците за превоз и за исхрана во бруто платата. Сè уште не е прецизиран ставот околу ова прашање, а особено во ситуациите кога превозот и исхраната се организирани од страна на работодавачот, или, пак, ситуациите кога овие надоместоци воопшто и не се исплатуваат. По ова прашање е проблем и висината на овие надоместоци, со оглед што постојат различни решенија во законите и колективните договори кои различно ја утврдуваат висината на надоместокот за исхрана. Треба да се прифати тоа што е утврдено со колективните договори, бидејќи е поголемо право за работниците.

Покрај прашањата што преходно се спомнати, постојат и прашања што треба да се расчистат и уредат, како што се:

- целосна дефиниција на поимот “плата” и дека, всушност, тоа е бруто платата;
- задолжително вклучување на храната и превозот во бруто платата за сите вработени, и од јавниот и од приватниот сектор;
- даночното ослободување да изнесува најмалку 7.600 денари, за да се постигнат ефектите од примената на системот на бруто плати;
- да се дефинира колкав процент од собраните средства ќе се насочува во првиот, а колкав во

вториот пензиски столб?

- воведувањето на системот на бруто плата неминовно бара утврдување и минимална плата;
- казните за работниците се високи и треба да се намалат;
- рокот за примена на Законот е краток, а и институциите што треба да го имплементираат не се подготвени.

Сите овие, а секако и други прашања, бараат сериозен пристап кон начинот на донесувањето на Законот за придонеси од задолжителното социјално осигурување, и вклучување на сите релевантни фактори (социјалните партнери, науката, експерти, и сл.) во изнаоѓањето на добри, јасни и прецизни решенија кои ќе придонесат за правилно имплементирање на Законот и за постигнување на целите што се сака да се остварат со неговото донесување.

НАПОМЕНА: Додека се подготвуваше овој текст Собранието на РМ го усвои Законот за придонесите за задолжителното социјално осигурување. Временските рокови не овозможиле да се направи анализа на тоа кои забелешки и предлози беа прифатени, а кои не, а не е донесен и Правилникот за имплементација на Законот, кој е клучен инструмент за разјаснување на одделни „спорни“ одредби, како и за техниката на примената на концептот на бруто плата.

Доц. д-р Сузана Борнарова

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

Филозофски Факултет

Институт за социјална работа и социјална политика

ЧЕТВРТИ СВЕТСКИ КОНГРЕС ЗА СТАРЕЕЊЕТО И ГЕНЕРАЦИИТЕ

На Универзитетот во St. Gallen, во Швајцарија, од 28 до 30 август, 2008 година беше одржан IV светски конгрес за стареењето и генерациите, во организација на Светската демографска асоцијација. На Конгресот претставник од Македонија беше доц. д-р Сузана Борнарова од Институтот за социјална работа и социјална политика, која учествуваше на овој настан на покана од Светската демографска асоцијација и ERSTE фондацијата, со седиште во Виена.

На Конгресот, на кој присуствуваа околу 600 претставници од голем број земји во светот, се адресираа теми од витална важност за светските лидери, бизнис заедницата, невладините организации, академските кругови, и за јавноста во целост, но и се разменуваа мислења, искуства и споделуваа предлози за повеќе конкретни решенија. Конгресот привлече реномирана меѓународна публика, чиј заеднички интерес беше дискусија за предизвиците и можностите кои ги предизвикува трендот на демографското стареење на населението во светот.

Конгресот, со свои воведни обраќања посветени на предизвиците од демографското стареење како глобален феномен, го отворија директорот на Светската демографска асоцијација, Alfonso Sousa-Poza, деканот на Универзитетот во St. Gallen, и европскиот комесар за вработување, социјални прашања и еднакви можности, Vladimir Spidla.

Посебен интерес предизвика обраќањето на шефот на Одделението за социјална заштита и труд при Светската банка - Robert Holzmann, кој се осврна на потребата од рedefинирање на социјалната заштита во услови на стареење на општеството. За предизвиците од демографското стареење по работна сила, говореше поранешниот претседател на Советот на ИБМ ЕМЕА - Hans-Ulrich Maerki, кој дискутираше за овој тренд од аспект на предизвиците, но и на можностите што ги нуди за пазарот на трудот. Неизбежно внимание беше посветено и на здравствените прашања поврзани со глобалното стареење на населението, преку темите: “Социјалните детер-

минанти на нерамноправноста во однос на здравствениот статус” на директорот на Меѓународниот институт за здравје и општество и професор при Универзитетскиот колеџ Лондон - Michael Marmot, како и презентацијата на претставничката од Светската срцева федерација - Janet Voute, насловена како: “Хроничните болести и глобалните здравствени предизвици”.

Покрај пленарните излагања, во текот на Конгресот беа организирани и неколку пленарни панели, на следните теми: „Предизвиците по здравствениот систем во земјите во развој“; „Здравствени стратегии за јавниот и приватниот сектор“, и „Развој на поддржливи заедници за старите лица,. На посебните паралелни сесии беше пружена можност за фокусирање на поконкретни аспекти поврзани со феноменот на демографското стареење и меѓугенерациската солидарност, како на пример: жените и стареењето, финансирањето на здравствената заштита; предизвиците на пазарот на трудот; дискриминацијата во староста; пензиските системи; развојот на сребрените пазари и многу други.

Општа оценка за Конгресот, од аспект на содржините што беа опфатени, е дека скоро во сите презентации и излагања преовладуваа размислувања засновани врз повеќе загрижувачки и песимистички сценарија за негативните ефекти од процесот на стареење на населението по социјалните, здравствените и економските системи на државите. Само мал број учесници ги истакнаа предизвиците од глобалното стареење во позитивно светло, истакнувајќи ги како триумф на човекот и неговиот напредок. Уште помалку, за глобалното стареење се говореше како за предизвик со кој, доколку се воведат соодветни приспособувања во политиките и практиките, државите не само што ќе можат да се справат, туку и да ги искористат за својот напредок бенефициите што овој процес ги носи со себе. Токму во оваа насока треба да се насочуваат идните дискусии за демографското стареење и меѓугенерациската солидарност во светот, а оценките и деталните анализи неминовно ќе треба да го сменат фокусот од предвидувањата за растечките трошоци и црните ефекти по државните буџети врз предвидувањата за предностите, економските бенефиции и можностите за развој.

М-р Софија Арнаудова
Универзитет "Св. Кирил и Методиј",
Скопје Филозофски Факултет
Институт за социјална работа и социјална политика

РЕГИОНАЛНА РАБОТИЛНИЦА: КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА МЕНТАЛНО ЗДРАВЈЕ, ЗАГРЕБ, 14-16 НОЕМВРИ, 2008

Во организација на Мрежата за зајакнување на социјалната работа во менталното здравје во Југоисточна Европа, финансирана од страна на DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst), во Загреб се одржа третата Регионална работилница, со наслов: *"Квалитетот на живот во институциите за ментално здравје"*. На работилницата учествуваа експерти и студенти од областа на социјалната работа и психологијата од: Германија, Хрватска, Албанија, Косово и Македонија.

Во текот на воведниот дел на работилницата, проф. д-р Кнегиња Рихтер Соколовска ги изложи своите гледишта во однос на унапредувањето на квалитетот на живот во институциите за ментално здравје, начините на мерење на истото со помош на прашалникот за квалитет на живот, MANSA (Manchester Short Assessment of Quality of Life), во корелација со прашалник за квалитетот на услугите кои институциите ги нудат и социјалните вештини на персоналот кој работи во овие институции. Како заклучок од работните групи произлезе дека во секоја од земјите учеснички, вклучувајќи ги и Србија и Босна

и Херцеговина, чии претставници оправдано беа отсутни, ќе треба да се спроведе истражување во кое ќе бидат вклучени 100 лица од институциите за ментално здравје, и тоа, 50 кои се изложени на болнички третман и 50 кои се сместени во дневните центри за ментално здравје.

Проф. д-р Гертруда Милер и проф. д-р Јосип Јанковиќ, зборуваа за ефектите од војната во Германија/Хрватска, врз психотрауматскиот живот на лицата кои ја преживеале истата и последиците врз квалитетот на живот. Јанковиќ во својата презентација истакна резултати кои се однесуваат на психолошките проблеми (тикови, грицкање нокти, чкртање со заби, пелтечење, и сл.) со кои децата се соочувале пред и по војната. Неговиот заклучок беше дека децата кои во текот на војната биле сместени во Шелтер центри без своите родители, имаат помал процент на психолошки проблеми во однос на оние деца кои во текот на војната биле со еден, или со двајцата свои родители, бидејќи токму тие им го пренесувале стравот на своите деца.

Проф. д-р Верица Стаменкова Трајкова од Институтот за социјална

работа и социјална политика од Скопје во своето излагање го образложи терминот психологија во заедницата, целите на психологијата во заедницата, моделите и методите на работа во заедницата, а сето тоа со посебен акцент на зајакнувањето на лицата сместени во институциите за ментално здравје, како една од основните цели на психологијата во заедницата.

Како надоврзување на ова, следувааше презентацијата на м-р Иван Трајков, од Институтот за социјална работа и социјална политика во Скопје, во однос на компаративната анализа на условите и видот на третманот во Психијатриската болница во Скопје и Центарот за ментално здравје – "Пролет". Заклучоците од неговата презентација гласеа дека квалитетот на живот, рехабилитацијата и ресоцијализацијата, како и почитувањето на правата на корисниците се многу подобри во Центарот за ментално здравје – "Пролет", со самото тоа што истата претставува институција која го промовира менталното здравје во заедницата.

Професорот Драгидела од Косово ја претстави ситуацијата во новоотворениот Институт за социјална педагогија, каде како посебна насока се изучува социјалната работа. Неговото мислење, како и мислењето на неговиот помлад колега Салиу, се дека во Косово постои недостаток од помошен кадар кој би работел за унапредување на менталното здравје и квалитетот на живот на корисниците сместени во институциите за мен-

тално здравје.

За ситуацијата во Албанија зборувааше Стојан Бајрактаров, изложувајќи ги податоците од Извештајот на Светската здравствена организација од неколку поголеми градови во Албанија, каде, исто така, постои недостаток од професионален кадар за унапредување на менталното здравје во заедницата.

Проф. д-р Ленче Милошева ја презентираше предметната програма за менталното здравје на Медицинскиот факултет од Штип.

Целата работилница претставуваше можност за добивање увид во она што земјите учеснички во Мрежата за зајакнување на социјалната работа во менталното здравје во Југоисточна Европа го направиле досега, но и можност за договарање на наредните чекори. Во тој контекст, беше договорено наредната Работилница да се одржи во мај, 2009 година, во Белград, во областа на превенцијата на менталното здравје на децата и младите, а наредната Летна школа, во Охрид, во август 2009 година, со работен наслов: Стрес менаџмент во менталното здравје.

Со оглед на тоа што имаше голем број учесници, а малку време, оваа работилница треба да претставува поттик за организирање и на други средби кои ќе придонесат за унапредување на менталното здравје во заедницата.

М-р Благица Новковска

Државен завод за статистика

Скопје

МЕЃУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА: МЕЃУГЕНЕРАЦИСКА СОЛИДАРНОСТ - ПРЕДИЗВИК СО КОЈ СЕ СООЧУВААТ МОДЕРНИТЕ ОПШТЕСТВА, 10 - 14 НОЕМВРИ 2008, РАДЕНЦИ, СЛОВЕНИЈА

Еден од предизвиците со кои се соочуваат модерните општества, секако е меѓугенерациската солидарност. Процесот на демографско стареење на населението е присутен во најголем број европски земји и оттаму потребата да се дискутираат, анализираат и подготвуваат соодветни политики за поддршка на старите лица.

Во тој контекст, од 10 до 14 ноември, 2008 година, во Раденци, Словенија, се одржа 18-та конференција, насловена како: „Меѓугенерациска солидарност - предизвик со кој се соочуваат модерните општества” организирана од Статистичкото друштво на Словенија, Заводот за статистика на Република Словенија и Институтот за макроекономски анализи и развој. На Конференцијата имаше 171 учесник, од 8 земји, и претставници на повеќе меѓународни институции.

На Конференцијата беа организирани повеќе сесии, на кои се обработуваа темите: иновативен пристап кон комуникацијата со разни групи корисници - организациски и информациски аспекти; политики одговорни за меѓугенерациска

солидарност; социјална сигурност; податоци за поддршка на политиките; пазар на трудот; социо-демографски аспекти; образование и писменост; и здравство.

Паралелно со овие сесии беа организирани три тркалезни маси, на кои, меѓудругото, беше дискутирано и за прибирање, процесирање и дидеминација на чувствителни податоци.

На оваа Конференција, учесник од Република Македонија беше Благица Новковска, директор на Државниот завод за статистика. Таа го претстави својот труд, насловен како: „Посебната позиција на неплатениот семеен труд”. Генерално, структурата на работната сила во Република Македонија може да се означи како неповолна и тоа не само заради високата стапка на невработеност, неповолната образовна и старосна структура на вработените, туку и заради многу високото учество на неплатените семејни вработени во вкупно вработените во Република Македонија, што е повеќе од 10% од вкупната вработеност. Целта на трудот беше да се илустрира економското и социјалното значење

на неплатениот семеен труд, родовата сензитивност на неплатениот труд, економскиот придонес на овој труд кон вкупната економија, учеството на неплатениот труд во неформалниот сектор и земјоделството.

Врз основа на направените анализи во трудот, се презентирани следните заклучоци: (1) мерењето на неплатениот семеен труд е неопходно за да се разбере вкупната економија; (2) неплатениот труд во Република Македонија има силно економско и социјално значење за пазарот на трудот и вкупната економија; (3) со идентификување на врските меѓу платениот и неплатениот труд може да се постигне зајакнување на

економските и социјалните политики; (4) високото учество на неплатениот семеен труд во вкупната економија бара сериозен пристап на носителите на активните политики за пазарот на трудот и носителите на социјалните политики кон категориите кои се вклучени во неплатени економски активности. Овие категории од населението се без економска и социјална сигурност и оттаму се со висок ризик од осиромашување и социјална исклученост; (5) поодговорни и добро таргетирани економски и социјални политики може да придонесат кон постигнување поголем баланс меѓу човековиот и економскиот развој.

Доц. д-р Сузана Борнарова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј,, Скопје
Филозофски Факултет
Институт за социјална работа и социјална политика

364.65-053.9(100)(062)

ЈАВНА ПРЕЗЕНАЦИЈА НА ИЗВЕШТАЈОТ ЗА ПРОЦЕНКА НА ПОТЕНЦИЈАЛОТ ЗА ДОБРО УПРАВУВАЊЕ ВО ОБЛАСТА НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА, 28 ОКТОМВРИ, 2008 ГОДИНА, СКОПЈЕ

Со поддршка на Фондацијата Институт отворено општество Македонија, во текот на 2006-2008 година се реализира меѓупрограмската иницијатива, „Проценка на потенцијалот за добро управување на Македонија“. Општата **цел** на оваа нова меѓупрограмска иницијатива на ФИОМ е да се промовира концептот на јавен интерес во Македонија, со интензивирање на мониторингот и со охрабрување на примената на принципите на добро владеење од страна на државните институции, согласно процесот на пристапување кон ЕУ. Во рамките на овој поширок проект, во текот на 2007 година беше извршена анализа на потенцијалот за добро управување во осум области: образование, здравство, локална самоуправа, реформа на судството, човекови права, економија, социјала и мониторинг на распределба и трошење на државни пари.

По тој повод, на 28 октомври, 2008 година, во Скопје беше одржана јавна презентација на **Извештајот од спроведеното истражување во областа на социјалната заштита**, чии автори се: Софија Спасовска, Сузана Велковска, доц. д-р Сузана Бор-

нарова, Елизабета Куновска и Пенка Николовска. Целта на настанот беше презентирање на наодите и препораките од спроведената анализа, со акцент на остварувањето на правото на социјалната парична помош (СПП) и дискусија со засегнатите страни. Учесници на настанот беа претставници од релевантните министерства (за труд и социјална политика, за економија), центрите за социјална работа од Македонија, Комисијата за труд и социјална политика при Собранието на Република Македонија, Заводот за социјални дејности и повеќе странски и домашни невладини организации и фондации.

Анализата беше спроведена во текот на 2007 година, на три нивоа: Министерство за труд и социјална политика, центрите за социјална работа и корисниците на СПП. Анализата резултираше со заклучоци и препораки за следниве принципи за добро управување: ефективност, ефикасност и економичност, транспарентност/планирање, зајакнување и партиципација. За потребите на оваа анализа се користеше комбинирана квалитативно - квантитативна методологија која овозможи изведување заклучо-

ци од квантитативното истражување спроведено со репрезентативен примерок на испитаници - корисници на СПП, но, исто така, и од квалитативната анализа на состојбите во домо- нот на доброто управување во селек- тирани институции на централно и на локално ниво.

Во текот на презентацијата, проследена со конструктивна дискусија, беа истакнати повеќе суштински заклучоци. Имајќи го предвид големиот број корисници на СПП и вкупната сума што се издвојува за СПП од една страна, како и сумата која поединечно ја добиваат корисниците, а која е ниска и не ги задоволува дури ни основните потреби за живеење, од друга страна, се наметнува потребата од изнаоѓање соодветни решенија со кои ќе се намали зависноста од СПП, која поддржува пасивност и наместо досегашниот период, во креирањето на политиките да се стимулираат проактивни решенија. Особено загрижуваат податоците за високиот број на работноспособни лица кои го остваруваат ова право во подолг временски период. Истовремено, заради големиот број корисници, сложените административни процедури за остварување на ова право и отсуството на нормативи и стандарди за работа, стручните служби во центрите за социјална работа не се во можност во целост да се посветат на обезбедување други стручни интервенции.

Исто така, беше нагласено и дека не постои координиран стратешки приод помеѓу областа на вработувањето и социјалната заштита, што резултира со отсуство на програми за врабо-

тување насочени кон корисниците на СПП (ниту се дава приоритет на корисниците на СПП во постојните програми за вработување) и намалување на сиромаштијата кај оваа категорија на граѓани (на пр. во Националната стратегија за вработување, во делот на активните мерки корисниците на СПП не се земени предвид како посебна група). Соодветно на некоординираноста во областа на вработувањето и социјалната заштита, следи и слаба имплементација на предвидените мерки за вработување, при што е присутна неадаптибилноста на работниците и работодавачите.

Најзагрозените лица и семејства/ домаќинства не се соодветно таргетирани. Најголемиот број од корисниците на СПП се задржуваат многу долго време во системот, без стимулација за преземање активност и надминување на состојбата на невработеност, а се обезбедуваат само пасивни мерки на заштита. Системот на социјална заштита е патерналистички, креира зависност и наместо врз индивидуално идентификување на потребите и обезбедување на неопходниот пакет на услуги, се базира врз права.

На крајот беше констатирано дека проценката на доброто управување на сите нивоа на кои се креираат и имплементираат политиките на социјална заштита, е од особена важност. Анализата на политиките во оваа област даде можност за идентификување на слабите точки и понатаму, креирање соодветен одговор, со цел да се унапреди системот на социјална заштита во Македонија.

ИНТЕРВЈУА

Стасе Нолев

311.312:330.567.2 (497.7)

Раководител на Одделение за животен стандард

Државен завод за статистика

МЕРЕЊЕ НА ЖИВОТНИОТ СТАНДАРД ВО МАКЕДОНИЈА

**Кои се начините преку кои
Државниот завод за статистика
го мери животниот стандард во
Македонија?**

Пресметките за сиромаштијата се започнати од 1997 година и се правени по препораки на Светската банка. Линијата на сиромаштија во РМ е дефинирана на нивото од 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка. Што значи дека Државниот завод за статистика ја мери сиромаштијата преку расходите, бидејќи наше мислење и мислење на Светската банка е дека расходите се порелевантен податок за мерење на сиромаштијата во моментот, бидејќи податоците што се прибираат за пресметка на сиромаштијата од анкетата за потрошувачка на домаќинствата, се порелевантни во однос на приходите. За овие мерења да бидат споредливи со другите земји, Државниот завод за статистика во иднина ќе презема чекори, со што би се вовеле нови истражувања и сиромаштијата би се пресметувала преку приходите и преку дефинициите согласно

препораките на Статистичкиот уред на Европската Унија - Еуростат, каде што сиромаштијата би била дефинирана како 60% од медијалните еквивалентни приходи.

**Што кажува статистиката
за животниот стандард во
Македонија?**

Според податоците на Државниот завод за статистика, во 2007 година, процентот на сиромашни лица во Република Македонија изнесува 29, што во споредба со 2006 година претставува намалување за 0,4 процентни поени.

Анализирано по профили, најранливи групи се повеќечлените домаќинства, имајќи го предвид фактот дека 60,4% од сиромашните живеат во домаќинства со 5 и повеќе членови. Стапката на сиромаштија кај невработените е 39,1%, односно 45,9% од сите сиромашни се невработени лица. Образованието на главата на домаќинството, исто така, влијае врз бројот на сиромашни лица. Имено, 64,3% од сиромашните лица

живеат во домаќинства каде што носителот на домаќинството нема, или има завршено најмногу основно образование.

Кажете ни нешто за потрошувачката кошница? Што содржи таа, дали е соодветна за мерење?

Потрошувачката кошница Државниот завод за статистика ја пресметува на месечно ниво, и таа се однесува само на исхрана и пијалоци. Треба да се потенцира дека таа не треба да ни го покажува животниот стандард, односно дали е таа доволна, мала или преголема, туку главна цел на потрошувачката кошница е да ни укаже како промената на цените влијаат врз намалувањето, или зголемувањето на месечниот буџет за исхрана и пијалоци на едно просечно четиричлено домаќинство. Таа е направена врз основа на податоците од анкетата за потрошувачка на домаќинствата каде што е земена просечната потрошувачка за едно четиричлено домаќинство, за исхрана и пијалоци, изразено во количини. Тие количини на одредени производи на исхрана и пијалоци во текот на една година се фиксни и секој месец се множат со просечните цени на мало во тековниот месец. За мерењето на животниот стандард треба да се земат податоците за сиромаштијата.

Од податоците за животниот стандард дали може да се извлечат некои препораки за подобрување на политиките во овој домен?

Па секако, државата и соодветните ресорни министерства, задолжени

за сузбивање на сиромаштијата, вклучувајќи ја и Владата, треба да ги анализираат релевантните податоци за сиромаштијата во Република Македонија. Треба да се преземаат некои политики на Владата за сузбивање на сиромаштијата, а особено за најранливите групи, кои, покрај тоа што се сиромашни, се и социјално исклучени од здравството, образованието и слични области. Тоа, сепак, се домаќинствата со низок степен на образование на неговите членови, како и домаќинствата кои немаат ниту еден член вработен, исто како и повеќе члените домаќинства. Овие домаќинства се најранливи групи, а мерките и политиките треба да се насочени кон нив. Секако дека тука спаѓаат и ивалидизирани лица, како и самохраните родители.

Дали примената на SILC методот (Survey of income and living conditions/Истражување за приходите и животните услови) ќе придонесе за подобрување на мерењата и согледување на состојбите со животниот стандард во Република Македонија?

SILC истражувањето, или истражувањето за приходите и животниот стандард е истражување кое е по препорака на Европската Унија. Државниот завод за статистика, секако дека ги следи препораките на ЕУ за воведување нови истражувања, со цел статистиките што ќе произлезат од тие истражувања, односно податоците да се меѓународно споредливи како со земјите од Европската Унија, така и со идните земји

кандидати кои вршат пресметки преку SILC истражувањето.

Државниот завод за статистика планира наредната, 2009 година, да спроведе пилот истражување за да се тестира образецот, примерокот за ова истражување. Се планира, согласно прописите за статистичко истражување, SILC истражувањето од 2010 да влезе во редовните статистички истражувања на Државниот завод за статистика. Податоците ќе бидат поквалитетни, или не, ќе покаже самата анкета, меѓутоа, со нејзиното спроведување ќе се добие извор на податоци, кои согласно дефинициите и препораките ќе бидат меѓународно споредливи. Таму е дефинирано дека сиромаштијата, мерена согласно приходите, би била дефинирана на 60% од медијалните еквивалентни приходи. Со тоа што, откако ќе ги имаме податоците со SILC истражувањето, ќе може да се пресметаат Лаекен индикаторите, кои, исто така, се потребни на државата при пополнувањето на сите меморандуми откако ќе добиеме датум на преговори за членство во ЕУ. Така, сето ова ќе биде согласно европските регулативи и за првпат ќе бидеме споредливи, со исти дефиниции со земјите од Европската Унија. Во моментот не можеме да се споредиме дури ни во Регионот, затоа што Бугарија и Романија веќе започнаа да го спроведуваат SILC-от. Пресметките за сиромаштијата се на пониско ниво во: Србија, Босна, Албанија, Косово, бидејќи тие таму имаат некои експериментални пресметки на ниво на апсолутна сиромаштија.

Зошто официјалната статистика во Македонија не го мери Џини индексот/коефициентот (за доходовни разлики)?

Државниот завод за статистика официјално не го пресметува Џини коефициентот заради тоа што анкетата за потрошувачката на домаќинствата за исхрана и пијалоци како извор на податоците, покрај за потрошувачката, се користи и за приходите. Мислиме дека приходите не се прибрани најквалитетно преку оваа анкета, затоа откако ќе се примени SILC анкетата, ќе се овозможи пресметка на Џини коефициентот. Според анкетата за потрошувачка на домаќинствата, ние ги прашуваме домаќинствата за приходите во последните 3 месеци, додека во SILC-от тоа е поинаку дефинирано, прашањето за приходите се однесува за цела година, бидејќи на начинот како ние ги прашуваме сега домаќинствата секако имаме потценет податок за приходите. Прво, заради тоа што од страна на домаќинствата не се добиваат точни бројки, а второ дека е потценет податокот кај земјоделските домаќинства и нивните земјоделски приходи, бидејќи можеби во период од три месеци тие нема да остварат никакви приходи. Знаеме дека голем број од земјоделските домаќинства се исплаќаат еднаш годишно, на пример за оние кои одгледуваат: тутун, јаболка, грозје, односно сите тие кои своите производи ги даваат во откупни центри, приходите ги добиваат еднаш, двапати или во зависност од исплатата на ратите. Овие домаќинства, доколку додека

ги анкетираме немаат приходи во последните три месеци, не ги пријавуваат. Таквите приходи се потценети и не се релевантни.

Дали овие проблеми можат да се надминат ако се добиваат податоците од Управата за јавни приходи?

Би можело, доколку имаме регистри за приходите. Можеби тоа е во почетна фаза. Секако дека тоа би можело да се искористи како база доколку нашите регистри се на високо ниво. Некои високоразвиени земји од Европската Унија во анкетата за SILC воопшто не поставуваат прашања за приходот, затоа што тие ги користат податоците од нивните регистри. Таков е случајот со скандинавските земји или, пак, со Словенија, која има високоразвиен систем на регистри. Само во тој случај можат да се користат податоци од регистрите, но ние сме во почетна фаза. Секако, во натамошниот период ќе можат да се користат податоците, но само доколку тие регистри се согласно препораките на Европската Унија.

Според вашите сознанија дали разликите во приходите во Република Македонија се големи и каков вид на политики можат да придонесат за намалување на овој јаз - редистрибутивни (социјални трансфери до групите без примања и со ниски приходи), или рестриктивни политики (со ограничувања на разликите меѓу највисоката и најниската плата)?

Па, секако дека се големи разликите во приходите. Свесни сме дека полека се губи средната класа, сè повеќе и повеќе се забележува дека раслојувањето во приходите во Македонија е големо. Тие, или се екстремно високи, или екстремно ниски. Секако, државата треба да презема политики за ублажување на сиромаштијата преку социјалната политика, сузбивање на сиромаштијата на најсиромашните и најранливи групи, а треба да се направи и редистрибуција на давачките за да се ублажат екстремните приходи во една гранка, во однос на друга гранка.

Општо, знаеме дека претстојат преговори меѓу Владата, Синдикатот и Работодавачите за утврдување на минимална плата, што е чекор напред. Не сум сигурен, но мислам дека сме една од ретките земји која нема утврдено минимална плата. Со тоа би се воспоставила поголема стабилност во секторите и рамнотежа меѓу приходите на најбогатите и најсиромашните и, секако, би се вратил средниот слој, средната класа во Република Македонија.

Што се однесува до јазот меѓу сиромашните и богатите, навиките на домаќинствата кои се во длабока сиромаштија се менуваат. Податоците околу структурата на нивната потрошувачка бележи фрапантни разлики. Во првата децилна група, односно 10% најсиромашни домаќинства во РМ, околу 75,8% од нивната потрошувачка е за исхрана и пијалоци, за разлика од нив, во 10-тата децилна група, односно 10% од домаќинствата

со највисока потрошувачка, кај нив храната учествува само со 21,4%, за разлика од тоа многу е повисок процентот за: домување, сметки, транспорт, комуникации, што е резултат на нивниот висок животен стандард.

Дали има нешто друго што би сакале да ни кажете во однос на животниот стандард во Република Македонија?

Друго што е важно и специфично за Република Македонија е потрошувачката на сопствени производи. Тоа, кај нас има особено големо значење, земајќи го фактот што при пресметка на сиромаштијата се земаат предвид и потрошените производи од сопствено производство. Влијанието на оваа натурална потрошувачка е околу 5,8% во вкупните распо-

ложливи средства, односно во вкупните приходи. Со развојот на земјоделството и со неговото поттикнување и унапредување, мерките што се преземаат придонесуваат земјоделците што повеќе да произведуваат, што повеќе да продаваат и што поголем дел да останува за нив, со што во некој дел би ја ублажиле нивната економска ситуација и не би останале заглавени на дното на сиромаштијата. Домаќинство кое нема вработени, но има градина, земја, може многу полесно да ја преброди сиромаштијата, да продаде дел од производите, за разлика од урбаните средини каде единствен излез од сиромаштијата се или вработувањето, или пензиите, или единствено мерките на Владата околу социјалната помош за ублажување на сиромаштијата.

Мите Кузески,
координатор за волонтери
во невладината организација
Хабитат Македонија

364-787.9(497.7:=217.58)
365.4(497.7:=217.58)

Тања Малеска,
менаџер за развој на ресурси и комуникации во невладината
организација Хабитат Македонија

ОБЕЛЕЖЈА НА ДОМУВАЊЕТО НА РАНЛИВИТЕ ГРУПИ ВО МАКЕДОНИЈА

Какви се состојбите со домувањето меѓу ранливите групи население во Македонија?

Ромските семејства, најчесто живеат во лошо градени супстандарди и домови, во кои нема соодветен довод на вода за пиење и санитарији. Податоците од Републичкиот завод за здравствена заштита, за 7 ромски заедници на територијата на градот Скопје, без „Шуто Оризари“ покажуваат дека 7,25% од семејствата живеат во импровизирани куќи, изработени од неградежен материјал (картон, најлон, алуминиумски лимови, пластика, итн.), 29,5% во руинирани и монтажни објекти, а само 63%, во објекти од цврста градба. Домовите на ромските семејства се мали, планирани за извршување и обезбедување на основните потреби, со животен простор од помалку од 5 квадратни метри по член на семејството, кај повеќе од 50% од населението. Околу 40% од семејствата живеат во колективни домови, односно во домови кои ги делат со друго семејство. Само 16% од ромските домови, во овие 7 ромски населби, имаат тоалет и бања, внатре во куќата; 77% од

семејствата имаат санитарен јазол (или полски тоалет) во дворот, и 58% користат чешма за вода, надвор од домот. Но, и натаму, речиси 10% од ромското население во овие населби нема никаков довод на вода за пиење и хигиена, а се проценува и дека околу 50% од овие семејства немаат соодветно решение за одвод на отпадните комунални води од нивните домови.

Кои се најризични групи и региони во однос на супстандардното домување во Македонија?

Најризични групи во однос на супстандардното домување се Ромите, ако се разгледуваат како екстремни пример на сиромашно домување, но ситуацијата не е значително подобра и кај другите етнички заедници во Македонија.

Кои се начините преку кои Хабитат помага во подобрувањето на супстандардното домување?

Програма која нуди заеми за оние кои имаат супстандардни услови за живеење, меѓутоа се економски активни, но нивните приходи не се

доволни за да се подобрат условите на нивното живеење, потоа, за лица кои не се кредитно способни. Хабитат во фокусот ги има оние луѓе кои се во работен однос, но кои не можат да земат кредит од банка за да ги унапредат условите на живеење во нивниот дом.

Со втората програма се даваат заеми кои не се грантови, тие се микро финансирање. Заеми кои се до 4.000 евра и се враќаат во рок од 5 години, со рата од 5.000 денари месечно. Наменети се за подобрување на условите за живеење, за домови без тоалети, обезбедување изолација за домовите кои имаат влага, конкретно подобрување на супстандардните услови за живеење.

Колкав е бројот на корисници?

Досега како корисници има 330 семејства низ целата територија на Република Македонија, кои го подобриле својот живот преку подобрување на условите за домување. Важна компонента поврзана со Habitat for Humanity е тоа што средствата се обезбедуваат исклучително за семејства, а не за поединци, стари лица или студенти, млади лица кои живеат сами.

Покрај оваа програма постои и програма која е градена врз основа на програмата „Подобар дом“. Таа програма е специјализирана за „Роми и маргинализирани групи во Република Македонија“ поаѓајќи од фактот дека Ромите, не само во Македонија, туку и во светот, се најранливата група, којашто живее во многу лоши услови. Во оваа програма

има ромски семејства. Ова е само начин Ромите, како најранлива група, да имаа посебен третман. Меѓутоа, оваа програма не е затворена за другите групи, туку е сконцентрирана на подрачјата каде живеат Роми.

Програмите опфаќаат лица кои остваруваат приход, но помалку од 1% меѓу нив се регистрирани како вработени лица.

Која е гаранцијата дека корисниците на програмата остваруваат приходи?

Токму затоа партнерски работиме со „Хоризонти“, кои веќе имаа работено со целните групи и нивната работа се покажува како успешна, што е доволна гаранција дека семејствата ќе ги исполнат обврските. Најголем проблем за семејствата е тоа што тие не можат да ги докажат своите приходи, а ги имаат и се способни да ги враќаат. Доколку им се овозможи заем, тие го враќаат. Семејствата не можат да отидат во банка и да побараат заем, бидејќи немаат никакви документи за примањата. Нашата организација ги зема предвид сите нивни примања.

Ние не треба да бидеме сфатени како банка, бидејќи сме НВО и работиме хуманитарно, тие не доаѓаат кај нас, ние одиме кај нив. На одобрените средства постои камата, меѓутоа тоа е поврзано со микрофинансирањето како концепт. Микрофинансирањето е едно од најризичните финансирања од кредит - заеми.

По што се раликува програмата „Роми и маргинализирани групи во Република Македонија” од програмата „Подобар дом”?

Оваа програма е поедноставна и поблиска до микрокредитирањето. Досега имаме работено само со веќе постојните клиенти на „Хоризонти”, а тие се дел од Catholic Relief Services, сега регистрирани како сопствена Фондација, која дава бизнис микро кредити. Како почнува соработката со нив? Тие им дале бизнис кредити на семејствата во населбата во Скопје, „Шуто Оризари”, а состојбата со домувањето таму, како што е познато, е огромен проблем. Начинот на кој се обезбедува гаранцијата е следниот: се собираат пет жени како група и потпишуваат една за друга, а кога едната нема, ѝ помагаат другите.

Програмата е мошне корисна. Се работи само со жени кои се како менаџери на домот. Сметаме дека нема друг начин како да се излезе од кругот на сиромаштија, поточно нема друг одржлив начин. Ние можеме да им дадеме пари, но прашање е што ќе се случи. На овој начин ние не сме само хуманитарна, туку развојна организација. Не е целта само да ги потрошине парите што ги имаме и да прекине нашата работа. Враќањето на тие средства овозможува да му помогнеме на друго семејство.

Оваа програма има 60 корисници, согласно проектирањето за првата година. Програмата се спроведува само во скопската населба „Шуто Оризари”, а се приклучи и едно

семејство корисник од „Топаана”. Причината зошто пилот проектот се спроведуваше во „Шуто Оризари” е заради одбраниот партнер и сигурноста на заемите. Семејствата, претходно биле корисници на бизнис кредит и истиот веќе го вратиле, што е доволна гаранција дека тие се кредитно способни и дека и натаму така ќе постапуваат. Од наредната година, проектирано е од оваа програма да се обезбедат средства во Велес и Кочани, значи ќе се опфатат и други заедници каде живеат Роми.

Дали Habitat for Humanity има поддршка од локални донатори за своите програми?

Ова е малку комплексна тема. Локални донатори колку што знам, немаме.

Сте се обиделе ли да мотивирате некоја организација?

Проблемот е поврзан со Законот за спонзорства и донации кој почна да се имплементира пред година и пол. Првите резултати за тоа како се имплементира, ги добивме во месец март, 2008 година, меѓутоа самиот Закон е проблем за донаторот. Донаторот може да издвои и до 5% од даночната обврска, но треба да оди во Министерството за финансии и Секретаријатот за европски прашања, а не знам од кои причини токму тие се надлежни, и да докаже дека ние сме организација која работи за јавно добро, со што се прави огромен притисок врз донаторите.

Многу попрактично би било донаторот нам да ни ги даде средствата, а ние од наша страна да се справиме со потребната папирологија. Ако некој донира средства, тоа е како да Ви направил лична услуга. За жал, во Македонија не постои солидарност за другиот, како што постои во западниот свет. Кај нас солидарноста е многу повеќе на фамилијарно ниво, отколку да му се помогне на некој кој не го познаваме.

Перцепцијата е друг проблем со кој се соочуваме во Република Македонија. Многу луѓе во рамките на својата лична перцепција, во рамките на “пост распаѓање на менталитет”, формиран како резултат на губењето на стабилноста, односно тлото под нозете, прави секој поединец за себе лично да смета дека нема. Луѓе за себе говорат во кафуле, додека го пијат третото кафе, и сметаат дека немаат пари да донираат. За разлика од лица од САД, каде поединци направиле случаен избор од листата на организации, и не одбираат нас.

Дури сега имаме прва лична донација и ќе видиме како тоа ќе функционира. Законот е најдобар за лични донации, бидејќи може да се одземат од хонорарите.

Дали Хабитат има поддршка од државата за реализација на своите програми?

Со Министерството за транспорт и врски имаме соработка, особено во однос на земјиштето, што го добивме за изградба на 90 домови.

Освен таа соработка, ќе ја истакнеме и одличната соработка со градоначалникот на општина Велес.

Пробавме да воспоставиме ваква соработка со општината „Илинден“, но се појавија проблеми поврзани со сопственоста на земјиштето.

Кој ќе биде корисник на овие домови, дали се тоа лицата чии куќи се во опасност од лизгање на земјиштето?

Ова прашање многу често се поставува, но ние ги градиме домовите за семејствата кои ги исполнуваат условите, а тоа се семејства кои немаат сопствен дом, или живеат во супстандардни услови. Исто така, треба да сакаат да работат на изградбата.

Значи ли тоа дека веќе имате лица кои работат на изградба?

Да, но сега е само на ниво на поставени темели. Хабитат Македонија гради куќи кои се согласно стандардите во дадената земја во која дејствува. Во овој случај се работи за домови кои се од 50 до 80 м². Се работи за дуплекс градба.

Какви политики се потребни за подобрување на проблемот со домување во РМ?

Решавање на правото на сопственост. Пред сè, потребно е да постои политика. Ако тргнеме од фактот дека во минатото имаше политка на изградба на државни станови, денес постои недостаток

на генерална станбена политика. Не се секавам дека некој по распаѓањето на Југославија водеше грижа за домувањето. Државниот завод за статистика не располага со податок за бројот на луѓе кои живеат во супстандардни услови. Каква е состојбата во Македонија со домаќинствата. Имаме потреба од такви информации, на пример колку семејства живеат без електрична енергија, колку семејства користат тоалет во дворот, а не во рамките на станбената целина.

Постои огромна потреба поврзана со креирањето политика во врска со решавањето на проблемите со домувањето. Бесцелно решаваме проблеми поврзани со образованието, ако немам каде да ја напишам домашната работа, напразно го решаваме проблемот со здравството, ако живеам во влажна просторија која постојано ме разболува и можам потенцијално да заболам од хронична болест. Сè започнува од домот.

Не можеме без постојна политика да влеземе во креирање политика, знаеме како се креира политика, најпрвин треба да се креира јавна политика. Најпрвин се работи на освестување на народот, а потоа да внесуваш било какви промени и да се бориш за таа политика. Потребна е волја и платформа на сите оние организации кои работат на ова поле, да започнат со застапување, да го промовираме ова како проблем. Луѓето и не се свесни дека живеат во нездрави услови, постојат истражувања кои укажуваат дека ако

работите не ви се средени дома, тогаш ништо не ви е средено.

Кои се други Ваши активности?

Летото имавме програма која подразбираше доизградба на веќе започнати градби, меѓутоа таа програма ја прекинавме бидејќи средствата не беа доволни за довршување на карабината, но се надеваме дека во рамките на следните програми, ќе обезбедиме поголеми средства, до 10.000 евра, средства кои би биле доволни за завршување на веќе започната програма.

Друга програма на која работевме е помош за обезбедување на водоснабдување и санитарии за решавање на еден конкретен проблем. Целта на овој проект беше да им се помогне на семејствата кои немаат прописна санитарна мрежа, ситуација кога бунарите од кои се црпи вода се многу блиску поставени до често непрописно изградени септички јами, па постои опасност од мешање на фекалии и вода. Успеавме 142 семејства од Рашче, од Мамутчево и од општина Василево да ги поврземе на главната водоводна мрежа. Тоа се семејства кои живеат во крајна беда, заемите се многу мали, семејствата ќе треба да вратат по 10 евра месечно, а добиваат нешто што ќе им го заштити нивното и здравјето на нивните поколенија.

СОЦИЈАЛНА СТАТИСТИКА

Табела бр. 1: Вредност на потрошувачката кошница и просечна нето плата

	Април 2008	Мај 2008	Јуни 2008
Ведност на кошницата	12 404	12 414	12 333
Просечна нето плата	15 605	15 728	15 759
Кошницата во однос на платата	79,5	78,9	78,3
Остаток на платата во %	20,5	21,1	21,7

Извор: Државен Завод за статистика, 2008

Табела бр. 2: Број на производи и услуги што можат да се купат за просечна исплатена нето плата, јуни 2008

Ред. број	ПРОИЗВОД ИЛИ УСЛУГА	Единица мерка	Просечна цена	Колич. кои можат да се купат
1	Кравјо млеко	литар	38.06	414
2	Природен мед	кг	221.46	71
3	Леб од пченично брашно, тип 500	кг	44.41	355
4	Малинов сок (концентриран), со шише	литар	78.34	201
5	Свинско месо без коски	кг	284.22	55
6	Јагнешко месо	кг	321.11	49
7	Масло за јадење (рафинирано), без шише	литар	97.89	161
8	Пржено кафе	кг	322.40	49
9	Кисела минерална вода од 1.5л	литар	20.35	774
10	Светло пиво во шише од 1/2 л, без шише	литар	32.00	492
11	Цигари „Родео“ супер лајт	кутија	52.63	299
12	Машко зимско палто од штоф, 80-100% волна	парче	6 363.72	2.5
13	Тренерки за возрасни	комплет	2 844.78	6
14	Женски џемпер, мешавина	парче	1 340.15	12
15	Женски тенки чорапи од синтетичко влакно, прва класа	парче	124.53	127
16	Постелнина за едно лице од дамаст (јастучница, душечен и јоргански чаршаф)	комплет	1 373.10	11
17	Фротир пешкир, големина околу 50x100 см	парче	185.16	85
18	Ученичка торба	парче	773.54	20
19	Дрво за огрев (за домаќинство)	м3	2 621.48	6
20	Бојлер вертикален, 80 л	парче	5 145.61	3.1
21	Машина за перење	парче	15 365.79	1.0
22	Фрижидер комбиниран, 280/70 л	парче	19 674.55	0.8
23	Дигитален фотоапарат	парче	8 730.00	1.8
24	Електрична пегла, околу 1000 вати	парче	1 680.22	9
25	Детергент за машинско перење	кг	110.63	142
26	Лак за коса, 200 гр	парче	138.91	113
27	Бензин МБ-96 (премиум)	литар	77.60	203
28	Цемент портланд	кг	6.52	2417
29	Сидни керамички плочки	м2	546.98	29
30	Влезница за кино	карта	129.35	122
31	Месечен билет на вработениот за превоз во град	карта	1 759.35	9

Извор: Државен Завод за статистика, 2008

Табела бр. 3: Просечна исплатена месечна нето плата по вработен, август 2008

	денари			Индекси/Indices				denars
	VIII 2008	I-VIII 2008	VI-VIII 2008	VIII 2008 Ø 2007	VIII 2008 V II 2008	VIII 2008 V III 2007	I-VIII 2008 I-V III 2007	
Просечна исплатена месечна нето-плата, во денари	15 820	15 627	15 796	108.5	100.1	109.5	110.1	Average monthly net-wage, paid in denars
Реална нето-плата	-	-	-	100.4	100.3	100.8	100.6	Real net-wage

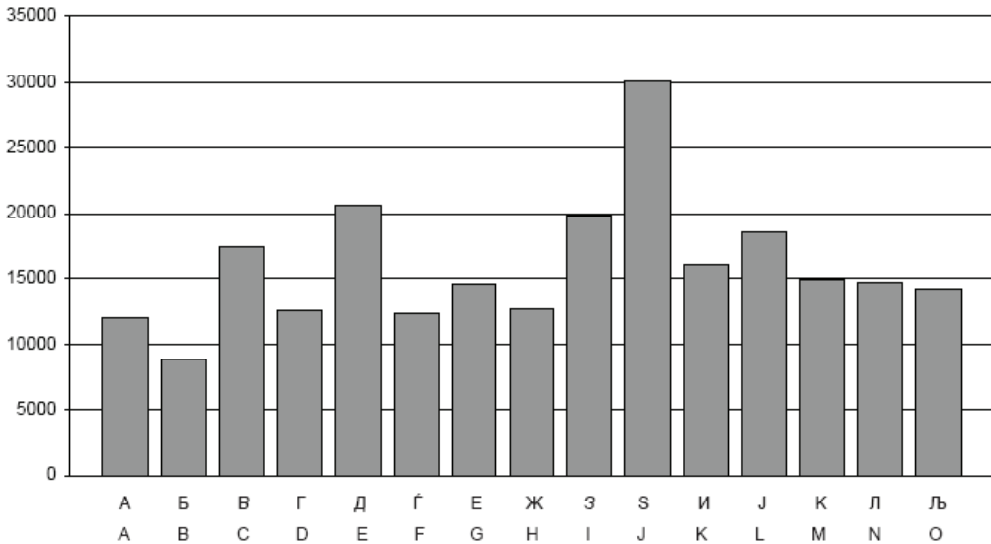
Извор: Државен Завод за статистика, 2008

Табела бр. 4: Просечна исплатена месечна нето плата по сектори на дејности, август 2008

	денари			Индекси/Indices				denars
	VIII 2008	I-VIII 2008	VI-VIII 2008	VIII 2008 Ø 2007	VIII 2008 V II 2008	VIII 2008 V III 2007	I-VIII 2008 I-V III 2007	
Земјоделство (А+Б)	10 438	10 361	10 566	98.0	99.5	88.8	95.7	Agriculture (A+B)
Индустрија (од В до Ѓ)	15 739	15 421	15 588	108.2	102.1	105.7	107.4	Industry (from C to F)
Услуги (од Е до Љ)	17 333	17 146	17 332	107.8	99.9	109.0	109.3	Services (from G to O)

Извор: Државен Завод за статистика, 2008

Графикикон бр.1: Просечна исплатена месечна нето плата по вработен, август 2008

А Земјоделство, лов и шумарство

Б Рибарство

В Рударство и вадење на камен

Г Преработувачка индустрија
актив.

Д Снабдување со електрична
енергија, гас и вода
зашт.

Ѓ Градежништво

Е Трговија на големо и трговија на
мало, поправка на моторни возила,
мотоцикли и предмети за лична
употреба и за домаќинствата

Ж Хотели и ресторани

З Сообраќај, складирање и врски

Ј Финансиско посредување

И Недвижен имот, изнајмување и делов.

Ј Јавна управа и одбрана, задолжит. соц.

К Образование

Л Здравство и социјална работа

Љ Други комунални, културни, општи и
лични услужни активности

Табела бр. 5: Месечен просек на издатоци на работодавачот по вработен според видот на издатоците и според сектори, 2006

Вработените се претворени во единици на полно раб. време - во денари

Employees converted into full-time units - in denars

СЕКТОРИ		Вкупна цена на трудот Total labour costs	Надоместоци на вработените Compensation of employees			Обука и стручно усовр- шување Voca- tional training	Други изда- тоци Other labour costs	Персо- нален данок Taxes	Минус: субвен- ции Less: subsi- dies	SECTORS
			вкупно Total	плати и надо- местоци Wages and salaries	соци- јални придо- неси Social contri- butions					
ВКУПНО		23 664	21 998	14 928	7 070	192	316	1 549	7 803	TOTAL
В	Рударство и вадење на камен	28 497	26 420	18 087	8 332	32	268	1 864	-	C Mining and quarrying
Г	Преработувачка индустрија	20 451	19 108	13 047	6 060	287	294	1 221	3 039	D Manufacturing
Д	Снабдување со електрична енергија, гас и вода	41 646	38 161	25 286	12 875	161	277	3 190	13 244	E Electricity, gas and water supply
Ѓ	Градежништво	19 534	18 149	12 529	5 620	180	429	1 090	16 846	F Construction
Е	Трговија на големо и трговија на мало, поправка на моторни возила, мотоцикли и предмети за лична употреба и за домаќинствата	17 543	16 569	11 079	5 490	167	251	982	207	G Wholesale and retail trade, repair of motor vehicles, motorcycles and personal and household goods
Ж	Хотели и ресторани	20 941	19 543	13 524	6 019	131	272	1 304	-	H Hotels and restaurants
З	Сообраќај, складирање и врски	26 002	24 139	16 391	7 748	308	485	1 480	-	I Transport, storage and communications
С	Финансиско посредување	55 801	50 576	32 815	17 761	282	194	4 894	-	J Financial intermediation
И	Активности во врска со недвижен имот, изнајмување и деловни активности	23 177	21 460	14 731	6 729	931	621	1 543	-	K Real estate, renting and business activities
Ј	Јавна управа и одбрана, задолжителна социјална заштита	32 212	29 753	19 892	9 861	42	50	2 426	6 754	L Public administration and defence, compulsory social security
К	Образование	24 398	22 680	15 666	7 013	100	204	1 689	13 862	M Education
Л	Здравство и социјална работа	24 747	22 810	15 941	6 869	126	368	1 714	14 434	N Health and social work
Љ	Други комунални, културни, општи и лични услужни активности	24 604	22 815	15 857	6 958	82	201	1 700	4 035	O Other activities of communal, cultural, general and personal services

Извор: Државен Завод за статистика, 2008

Табела бр 6: Индекси на трошоците на животот, октомври 2008

Вкупно	108.5	100.7	107.1	108.2	109.0	103.6	103.2	Total
Исхрана	115.1	101.9	112.2	115.3	117.2	105.1	105.2	Food
Тутун и пијалаци	105.1	100.2	104.3	103.8	104.0	104.3	103.0	Tobacco and beverages
Облека и обувки	101.4	101.1	101.6	101.4	102.3	95.8	95.9	Clothing and footwear
Домување	108.2	100.0	107.7	104.6	104.8	107.0	103.4	Housing
Стан (станарина, вода и услуги)	107.5	100.1	105.7	105.8	106.2	105.8	104.0	Flat (rent, water and other services)
Огрев и осветление	110.1	99.9	110.0	105.1	105.3	108.9	103.9	Fuel and lighting
Покуќнина	102.5	100.4	102.5	101.1	101.1	102.3	100.9	Household furnishings
Хигиена и здравје	101.9	100.2	102.3	101.3	101.4	101.1	100.4	Hygiene and health
Култура и разонода	101.2	100.2	100.7	100.2	100.1	102.1	101.1	Culture and entertainment
Сообраќајни средства и услуги	101.7	98.4	100.8	104.4	104.7	100.4	103.2	Transport and communication services
Ресторани и хотели	113.4	100.1	110.7	111.0	112.2	106.8	104.5	Restaurants and hotels
Останати услуги непомнати на друго место	97.3	99.6	93.1	103.2	104.0	94.0	99.6	Miscellaneous goods and services n.e.c
Стоки	109.0	100.8	107.4	109.1	110.2	103.0	103.1	Goods
Услуги	106.9	100.1	106.1	104.8	105.0	105.6	103.5	Services

Извор: Државен Завод за статистика, 2008

НАСОКИ ЗА АВТОРИТЕ

ДОЛЖИНА НА ТРУДОТ:

Изворни (научни) трудови и стручни статии до 5.000 зборови. Сите останати прилози (приказ на книга, регулатива, информации и осврти), до 2.000 зборови.

СОДРЖИНА НА ТРУДОТ:

- Наслов на статијата
- Поднаслов (ако е потребно)
- Име (имиња) и презиме (презимиња) на авторите и по потреба и иницијалите на името на таткото
- Назив и место на установата каде авторот е вработен
- Резиме на јазикот на кој е напишана статијата
- Клучни зборови
- Текстот на самата статија
- Користена литература
- Резиме на странски јазик

ФОНТ: Mak. C. Times – 12,

ПРОРЕД: Единечен (Single)

ЦИТИРАЊЕ:

При повикување на други автори и дела, независно дали се работи, или не се работи за цитати, изворот се наведува во текстот, а не во фусноти. Референцата во текстот се става во заграда и содржи: презиме на авторот и година на издавање. Ако станува збор за прецизен навод или цитат, во референцата треба да се вклучи и број на страницата. Референците се наведуваат согласно следните пример: (Тоџија, 2006), (Coury, 2001.a, 2001. b), (Пуљиз и Бежован, 1994.:25), (Пуљиз и сор., 2000.:25-26), (Gough i sur., 1997.; Esping-Andersen, 1990., 1999., 2004.), (Институт за социолошки и политичко правни истражувања, 2004.), (Закон за локална самоуправа на РМ , С.В. 5/2000, чл. 21, ст.1).

ЛИТЕРАТУРА

На крајот од статијата се наведува целосниот попис на литературата, по азбучен редослед, согласно следните примери:

- **Книга:** Ружин, Н. (2006) „Современи системи на социјална заштита“, Скопје: Филозофски Факултет.
- **Статија:** Јачова, З. (2004) „Инклузивното образование на децата со посебни потреби во Р.М.“, „Дефектолошка теорија и практика“, 1-2:36-38.
- **Прилог во зборник:** Хорт, С. (2007) „Заеднички патишта, поинакво потекло? Педесет години општествени науки и социјална политика во Европа“ во: Геровска Митев, М. (ур.) „Врамување нова социјална политика: актери, димензии и реформи“ (стр. 14-28), Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“ и Филозофски факултет.
- **Мрежен (електронски/интернет) извор:** Денерт, Ш., Диболд, А. (2006), „Вредностите и политиката“. Посетено на 20.09.2008 на интернет страницата на Фондацијата „Фридрих Еберт“ <http://www.fes.org.mk/pdf/WERTE-MK.pdf>
- **Корпоративен автор:** Институт за социолошки и политичко правни истражувања (2004) „Социјална проценка на здравствениот систем во Република Македонија“, Скопје: Институт за социолошки и политичко правни истражувања.
- **Правен извор:** Закон за здравствена заштита на РМ „Службен весник на РМ“, бр. 38/91, бр. 17/97 (Пречистен текст), бр. 10/2004
- **Статистички извор:** Државен завод за статистика (2004) „Природно движење на населението во РМ во 2003“, Скопје: Државен завод за статистика

